

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Jana Sedláčková

**Výskyt a vnímání sexuálního obtěžování
na českých středních školách**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Ing. Petr Pavlík, Ph.D.**

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací zpracovala samostatně s použitím jen uvedené literatury. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v Knihovně společenských věd T. G. Masaryka v Jinonicích a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repositáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 2. ledna 2012

.....

Jana Sedláčková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Ing. Petru Pavlíkovi, Ph.D. za ochotnou pomoc, kvalitní odborné vedení a cenné rady při vypracovávání této diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Ireně Smetáčkové, Ph.D. za její vstřícnou pomoc při získávání potřebných dat.

OBSAH

1. ÚVOD	2
2. TEORETICKÁ ČÁST	7
2.1. Historický vývoj pojmu „sexuální obtěžování“	7
2.1.1. Vývoj a vnímání pojmu „sexuální obtěžování“ v České republice	10
2.2. Definice sexuálního obtěžování	13
2.2.1. Právní definice	14
2.2.2. Empirické definice	16
2.2.3. Subjektivní versus objektivní definice	18
2.3. Česká právní úprava sexuálního obtěžování	20
2.3.1. Vývoj právní úpravy obtěžování a sexuálního obtěžování před schválením ADZ	20
2.3.2. Právní úprava dle ADZ	23
2.3.3. Definice využité ve výzkumu	24
2.4. Teorie příčin sexuálního obtěžování	26
2.4.1. Přírodní/biologický model	27
2.4.2. Sociokulturní model	27
2.4.3. Organizační model	28
2.4.4. Teoretická východiska sexuálního obtěžování na středních školách	30
2.4.5. Aspekt moci	31
2.5. Sexuální obtěžování očima výzkumu	33
2.5.1. Zahraniční výzkumy	33
2.5.2. České výzkumy	39
2.6. Specifika školního prostředí	43
2.6.1. Definice školy	44
2.6.2. Středoškolské prostředí	44
2.6.3. Následky sexuálního obtěžování	45
2.7. Shrnutí teoretické části	47
3. EMPIRICKÁ ČÁST	49
3.1. Metodologie	49
3.1.1. Metodologická východiska	49
3.1.2. Sběr dat	51
3.1.2.1. Výzkumný vzorek	51
3.1.2.2. Výzkumný nástroj	53
3.2. Analýza dat	56
3.2.1. Celkový výskyt obtěžujícího chování	56
3.2.2. Zkušenosti s obtěžujícím chováním	58

3.2.2.1.	Genderově motivované obtěžování.....	59
3.2.2.2.	Nevyžádaná sexuální pozornost.....	60
3.2.2.3.	Sexuální nátlak.....	61
3.2.3.	<i>Rozdílné zkušenosti dívek a chlapců</i>	64
3.2.4.	<i>Vnímání obtěžujícího chování studujícími</i>	65
3.2.4.1.	Rozdíly ve vnímání dívek a chlapců	68
3.2.5.	<i>Iniciátoři/ky sexuálního obtěžování a osoby obtěžované</i>	70
3.2.6.	<i>Zkušenosti s obtěžujícím chováním a jeho vnímání studujícími dle typu školy.</i>	73
3.2.6.1.	Výskyt obtěžujícího chování dle typu školy	73
3.2.6.2.	Vnímání obtěžujícího chování dle typu školy	77
3.3.	Shrnutí empirické části.....	80
4.	ZÁVĚR	81
	LITERATURA	84
	PŘÍLOHY	88

ABSTRAKT

Cílem mé diplomové práce je zjistit, jaké jsou zkušenosti českých středoškolských studujících se sexuálním obtěžováním ze strany vyučujících a jak tyto popsané formy problematického chování vnímají. V teoretické části popisují historii vzniku pojmu sexuální obtěžování, a to jak v zahraničí, tak následně v České republice. Dále představím definice sexuálního obtěžování a českou právní úpravu tohoto jevu. Následně se pak čtenářstvo seznámí s teoriemi vzniku sexuálního obtěžování v akademickém prostředí a s výsledky několika zahraničních i českých výzkumů, které byly v nedávných letech na toto téma provedeny. V závěru své teoretické části se věnuji specifikám středoškolského prostředí, zdůrazňuji hlavní funkce vzdělávacích institucí a také upozorňuji na následky, se kterými se oběti sexuálního obtěžování ze strany vyučujících setkávají. Empirická část pak popisuje zvolenou metodu výzkumu – dotazníkové šetření – a její praktické využití. Následně jsou pak prezentovány a analyzovány zjištěné údaje. Kromě celkového výskytu sexuálního obtěžování na českých středních školách se také zaměřuji na porovnání vnímání tohoto fenoménu mezi chlapci a děvčaty a také mezi různými typy středních škol.

Abstract

The aim of my thesis is to discover how prevalent the sexual harassment by teachers at Czech secondary schools is and how students perceive such described problematic behaviour. In the theoretical section, I describe the history of origin of the term sexual harassment abroad as well as in the Czech Republic. Further, I present its definitions and Czech legislation of this phenomenon. Consequently, the readers will learn about theories of sexual harassment in the academic setting and about findings of some foreign and Czech researches recently held on this topic. Finally, the last chapter of the theoretical part is devoted to specific setting of secondary schools with emphasis on the main functions of educational institutions. I also point out consequences of adolescent students' sexual harassment. The empirical part then describes a chosen method – quantitative survey research – and its practical use. After that, the findings are presented and analyzed. Besides the overall occurrence of sexual harassment at Czech secondary schools I also focus on the comparison of this phenomenon perception between boys and girls and also among different types of Czech secondary schools.

Klíčová slova: sexuální obtěžování, genderově motivované obtěžování, antidiskriminační zákon, středoškolské prostředí, vyučující, studující, dotazníkové šetření

1. ÚVOD

I přes to, že se tématu sexuálního obtěžování začala v amerických a západoevropských zemích věnovat pozornost již v 70. letech 20. století, v České republice mu stále nebyla přiznána jeho plná váha a významnost. Navzdory schválení antidiskriminačního zákona v roce 2009, sexuální obtěžování je českou odbornou i laickou veřejností spíše bagatelizováno a přehlíženo. Tomu převážně napomáhá veřejný diskurs, prezentující tento problém jako „uměle vytvořený“ výmysl amerických feministek a zlehčující slovo „harassment“ na úsměvné „harašení“, dále pak biologicko-esencialistické argumenty (Marksová-Tominová et al., 2003) a zdůrazňování rizika zneužití právní definice (Šebestová, 2005).

To, že česká veřejnost ještě není zcela připravena seriózně čelit problému sexuálního obtěžování, potvrdila i vlna rozporuplných reakcí vyvolaných posledním publikovaným výzkumem v České republice: *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: výskyt a vnímání*, který byl v roce 2009 realizován Fakultou humanitních studií UK a který zmapoval výskyt obtěžujícího chování na české akademické půdě. Nejvýraznější reakcí na provedený výzkum a navazující publikované příručky pro studující i vyučující „Sexuální obtěžování na vysokých školách“ byla kritika zpochybňující samotnou existenci problému, jeho závažnosti a nařčením autorského týmu z pokusu o „genderovou totalitu“ (Komárek, Havlíček, 2010). Nicméně, výzkumný tým PhDr. Ireny Smetáčkové, Ph.D. a Ing. Petra Pavlíka, Ph.D. se těmito výpady nenechal odradit a v roce 2010 zrealizoval další výzkum: *Sexuální obtěžování ve středoškolském prostředí: výskyt a vnímání*, zabývající se výskytem sexuálního obtěžování, tentokrát však na českých středních školách. Když jsem tedy, jako studentka Katedry genderových studií, dostala nabídku podílet se na druhém jmenovaném výzkumu, přijala jsem ji s nadšením. Možnost podílet se na realizování tohoto výzkumného projektu je pro mne nesmírnou zkušeností hned z několika důvodů.

Jako studentku genderových studií mě zarazelo, jak se naše společnost k danému problému stavěla, a to nejen v návaznosti na kritické reakce na první jmenovaný výzkum. Přehlížení a zlehčování sexuálního obtěžování, které může vést až k dalekosáhlým důsledkům, mi přišlo nepochopitelné. Jakýmikoli jinými společenskými problémy se sociální vědy věnují bez výraznějších reakcí, ale jak jde o vztahy mezi muži a ženami a možnosti nastavení hranic, které by vzájemné interakci mezi oběma pohlaví na akademické půdě (ale i v pracovně-právních vztazích) usměrňovaly, zvedne se vlna odporu. Jakoby se

ozývali ti/y, kterých se to opravdu týká, a báli/y se, že přijdou o svou mocenskou převahu. Z tohoto důvodu vidím svou účast v tomto projektu jako neopakovatelnou možnost přispět k znovuotevření diskuze o sexuálním obtěžování, která by měla vyústit k rozšíření obeznámenosti s tímto, v zahraničí již dávno uznávaným a zkoumaným, fenoménem.

Dalším důvodem, který mě k tomuto tématu táhne, je má osobní zkušenost s různými formami sexuálního a genderově motivovaného obtěžování. Jako žákyni na střední škole mi některé projevy našich vyučujících byly velmi nepříjemné až protivné, ale jejich vážnost jsem pochopila až po seznámení s genderem a uvědoměním si, že sexualizované vztahy do vzdělávacích institucí každopádně nepatří. I když mnoho lidí argumentuje, že hranice mezi profesionálním a přátelským přístupem ke studujícím je velmi fluidní, ta hranice tu je, a ve chvíli, kdy dojde k jejímu překročení, to obě strany cítí. Tolerováním a přehlížením takového chování pak dochází k jeho přijímání jako „normální“ součásti mezilidských vztahů. Nejde jen o přímé sexuální nátlaky, ale i, a ve středoškolském prostředí především, o genderově motivované obtěžování, kterým vyučující zesměšňují, ponižují a odrazují jednu ze skupin. V mé třídě jsem tak byla svědkyní každodenních poznámek o nižších schopnostech žen v přírodních vědách a jejich budoucí „kariéře“ v domácnosti. Naše třída byla tradičně rozdělena na chlapce „matematikáře“ a dívky „dějepisářky“, a každý, kdo chtěl z těchto kolejí vybočit, byl zesměšňován. Poukázat a upozornit na to, že se sexuální obtěžování na českých středních školách opravdu vyskytuje, je proto pro mne důležité.

Posledním, ale rozhodně ne zanedbatelným, důvodem, proč jsem si toto téma vybrala, byla pro mne neopakovatelná možnost zapojit se do výzkumu a být členkou výzkumného týmu. Ještě se dvěma dalšími spolužačkami jsem na jaře a podzim roku 2010 vyrážely do středních škol v různých českých městech a sbíraly jsme vyplněné dotazníky. Vedoucí týmu nám také umožnili podílet se na realizaci samotného dotazníku. Jako bonus také považuji to, že jsem mohla získaná data použít pro svou diplomovou práci.

Z nastíněných důvodů tedy i vyplývá přístup, se kterým k tématu a k analyzování daného problému přistupuji. Moje uvažování o problému sexuálního obtěžování bude podmíněno řadou faktorů. Jednak jsem studentkou Katedry genderových studií, jednak zde vystupuji v roli badatelky, která byla zapojena do daného výzkumu, a v neposlední řadě jsem také žena. Opírám se tak nejen o zkušenosti, které jsem nasbírala během svého studia, ale také během mého dosavadního života.

Co se týká intelektuální tradice, na kterou tato práce navazuje, vycházím z feministické tradice myšlení a teoretizování. Jak už bylo napsáno výše, problematika

sexuálního obtěžování ve středoškolském prostředí nebyla v České republice doposud vůbec zmapována. Prvními „vlašťovkami“ na poli výzkumu zde byly studie zaměřené na pracovně-právní a vysokoškolské prostředí. Z tohoto důvodu se tedy ve své práci nejčastěji opírám o zahraniční literaturu a výzkumy. I přes to, že se v amerických a západoevropských zemích tomuto tématu výzkumy hojně věnují, publikací na toto téma zatím nebylo vydáno mnoho. Vycházet budu tedy převážně ze zahraniční literatury zaměřené na vysokoškolské prostředí.

Cílem mé práce je zmapovat výskyt sexuálního obtěžování ze strany vyučujících na českých středních školách. Hlavní otázkou je, jak často podle studujících dochází k sexuálnímu a genderově motivovanému obtěžování, jaké typy chování samotní studující považují za obtěžující a kdo je hlavními iniciátory/ami a oběťmi takového nevyžádaného chování. Výsledky z provedeného výzkumu pak analyzuji genderovou optikou a zaměřuji se nejen na rozdíly ve výskytu a vnímání mezi dívkami a chlapci, ale i mezi různými typy českých středních škol (tj. gymnázia, střední odborné školy, střední odborná učiliště a učiliště).

V teoretické části své diplomové práce se nejprve zabývám historií objevení pojmu „sexuální obtěžování“, které bylo do anglického slovníku přidáno v 70. letech 20. století ve Spojených státech amerických v rámci pracovně-právních vztahů. Po schválení Občanského zákoníku (*Civil Rights Act of 1964*), ve kterém Článek VII (*Title VII*) zakazuje zaměstnavatelům jakkoli diskriminovat jedince nejen na základě pohlaví se tento fenomén začal dostávat do popředí vědeckého i laického zájmu a boj proti němu se stal klíčovým programem nemálo tamějších ženských organizací. Vývoj tohoto pojmu byl v české republice výrazně zbrzděn komunistickým režimem a také nechotou společnosti se s takovým problémem vůbec zabývat. Přes jeho zlehčování a bagatelizování se do podvědomí české veřejnosti dostává až v posledních letech a to převážně díky schválení antidiskriminačního zákona. Další kapitola je pak věnována definicím sexuálního obtěžování. Předkládám rozdělení jak na právní a empirické, tak subjektivní a objektivní skupiny definic. Na důležitost vymezení definic pak navazuji popisem české právní úpravy a porovnávám vymezení sexuálního obtěžování dle antisidkriminačního zákona s definicemi, které ve výzkumu: *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: výskyt a vnímání* použil tým Ireny Smetáčkové a Petra Pavlíka, a kterými byl inspirován i výzkum následující, mapující středoškolské prostředí.

Pro bližší seznámení s danou problematikou je také důležité pokusit se najít příčiny vzniku sexuálního obtěžování. Z tohoto důvodu se proto následně věnuji teoriím vzniku

sexuálního obtěžování. Nejprve diskutuji přírodní/biologický model, sociokulturní model a organizační model podle Tangri et al. (1982; cit. podle Paludi, Barickman, 1991) a poté se věnuji speciálně středoškolskému prostředí, kterým se zabývala Lee et al. (1996) a identifikovala teorii zneužití moci a kulturně založené teorie.

Moc se tedy v otázce sexuálního obtěžování stává klíčovým aspektem, a proto se jí věnuji v další podkapitole. Abych zdůraznila rozšířenost a obeznámenost zahraničních sociálních věd s touto problematikou, prezentuji ve své práci zahraniční výzkumy, které se věnovaly právě problematickému chování na středních školách. Většina prezentovaných výzkumů se shodla, že k nejčastější formě obtěžování dochází mezi vrstevníky navzájem, avšak počty studujících, kteří zažili nevyžádané chování ze strany vyučujících, byly výrazné. Hlavními oběťmi se většinou, podle prezentovaných studií, stávají ženy. To potvrzují i české výzkumy, kterým se věnuji v další podkapitole. V závěru teoretické části se pak čtenářstvo seznámí s hlavními specifiky středoškolského prostředí, které mají na vnímání, vývoj a následné důsledky sexuálního obtěžování dospívajících ze strany vyučujících významný vliv.

V empirické části představím metodologická východiska mé práce, popíši výzkumný vzorek a výhody a nevýhody zvoleného výzkumného nástroje. Jako výzkumný nástroj bylo zvoleno dotazníkové šetření, inspirované *Dotazníkem mapující zkušenost se sexuálním obtěžováním* (tzv. SEQ – *Sexual Experience Questionnaire*), který se stal ověřeným a standardizovaným nástrojem k zjišťování údajů o sexuálním obtěžování. V analýze sebraných dat se nejprve zaměřuji na celkový výskyt sexuálního obtěžování ze strany vyučujících a dále na to, jak studující vnímají popsané formy chování. Dále porovnávám odpovědi podle pohlaví dotázaných a také podle typu školy, kterou studují.

Překvapivým zjištěním bylo, že více chlapců než dívek zaznamenalo osobní zkušenosti s nějakou formou obtěžujícího chování ze strany vyučujících. Dívky však více než chlapci vnímají popsané druhy chování jako obtěžující. Co se týče rozdílů ve výskytu a vnímání sexuálního obtěžování dle typu školy, nejčastěji se nějaké formy obtěžujícího chování vyskytují na středně odborných školách a učilištích. Gymnazisté a gymnazistky pak nejčastěji vnímají popsané chování jako pro ně obtěžující.

Závěrem bych ještě chtěla zdůraznit fakt, že na rozdíl od amerických a západoevropských zemí, u nás neexistují žádné příručky, manuály či prospekty, které by mezi studujícími a vyučujícími středních škol stanovovaly pevné hranice, a které by měly oběťmi sexuálního obtěžování poradit, jak v dané situaci postupovat a na koho se obrátit. Americké výzkumy dokázaly, že s tematizací problému ve školách dochází ke snížení jeho

výskytu (AAUW, 2001). Proto pevně věřím, že i námi realizovaný výzkum přinese otevřenější přístup k dané problematice a umožní tak seriózní debatu, která by měla především vést k preventivním opatřením a pomoci obětem.

2. TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části své diplomové práce představím teoretická východiska, ze kterých vycházím. Nejprve se budu věnovat historickému vývoji samotného pojmu „sexuální obtěžování“, který se poprvé objevil v kontextu pracovních vztahů. Dále se budu zabývat definicemi sexuálního obtěžování, které se snaží daný fenomén uchopit a pojmenovat. V návaznosti na tuto diskusi pak rozeberu současnou českou právní úpravu sexuálního obtěžování. Zaměřím se především na to, jak antidiskriminační zákon definuje sexuální obtěžování a tuto definici pak porovná s tím, jak pojem „sexuální obtěžování“ pojal výzkumný kolektiv Ireny Smetáčkové a Petra Pavlíka, který v letech 2008-2009 provedl rozsáhlý výzkum obtěžujícího chování vyučujících vůči studujícím na vysokých školách. Tomuto výzkumu se hlouběji věnuji právě proto, že se opírá o definice, které byly východiskem i navazujícího výzkumu, zkoumajícího vnímání obtěžujícího chování vyučujících vůči studujícím na středních školách. Další kapitola bude věnována teoriím, které si berou za cíl vysvětlit, proč a jak k sexuálnímu obtěžování dochází. V další kapitole předložím výsledky některých českých i zahraničních výzkumů, které se v nedávné době danou problematikou zabývaly. Tato kapitola bude již orientována na středoškolské prostředí, na které je zaměřena i empirická část mé diplomové práce. V poslední kapitole se pak věnuji specifickým rysům školy a její důležitosti při výchově mladého člověka. Závěrem se zaměřím na dopady, které sexuální obtěžování na jedince má.

2.1. Historický vývoj pojmu „sexuální obtěžování“

Pojem „sexuální obtěžování“ se poprvé objevuje až v polovině 70. let 20. století ve Spojených státech amerických. Do té doby tento pojem (*sexual harassment*) nebyl ani součástí anglického jazyka (McCaghy, 1985; cit. podle Wishnietsky, 1991: 164). To však neznamená, že obtěžující chování, jež dnes označujeme za sexuální obtěžování, před ustálením samotného pojmu neexistovalo. Joan Taylor (2001) doplňuje, že i přes to, že zde nebylo pojmenování pro tento typ obtěžování, jeho projevy se objevovaly kdekoli, kde docházelo ke kontaktům mezi muži a ženami (15).

O sexuálním obtěžování se začalo poprvé mluvit v kontextu pracovních vztahů charakterizovaných výraznou hierarchizací vztahů mezi muži a ženami, „*kde ženy zaujímaly převážně pozice v sektoru služeb, a muži dominovali ve vedoucím*

*managementu*¹ (Taylor, 2001: 15). Toto uspořádání, jak dále uvádí Taylor, umožňovalo mužům žádat od žen všechny druhy osobních služeb, „od vyhovění sexuálními požadavkům, přes vyzvedávání prádla z čistírny až po vaření kávy“ (tamtéž). Goodman v této souvislosti dodává, že vnímání žen, jako sexuálně dostupných objektů vzrostlo s jejich vstupem do veřejné pracovní sféry, kde ve většině případů zaujímaly nízké postavení (např. služebné), a tak se nerozlišovalo, jestli prodávaly svou práci nebo své tělo (1992; cit. podle Fitzgerald a kol., 1988: 158).

Konkrétně, první zmínku o zákazu diskriminace na základě pohlaví, díky němuž je sexuální obtěžování dnes nezákonné, přinesl v roce 1964 ve Spojených státech amerických Občanský zákoník (*Civil Rights Act of 1964*), ve kterém Článek VII (*Title VII*) zakazuje zaměstnavatelům jakkoli diskriminovat jedince na základě rasy, barvy pleti, náboženství, pohlaví a národnosti.² Taylor dodává, že kategorie pohlaví byla však do článku doplněna až den před samotným hlasováním a to jako vtip, který měl pomoci znemožnit přijetí předkládaného zákoníku (Taylor, 2001: 30). Tento „vtip“ se naštěstí nepovedl a zákoník byl schválen v plném znění.

To však neznamenalo, že by si ženy začaly okamžitě uvědomovat nespravedlnosti, kterým jsou nejen na pracovištích často vystaveny. Myšlenka na trestní stíhání sexuálního obtěžování, které ve většině případů vedlo ke ztrátě zaměstnání stěžovatelky, přicházela postupně a velmi pomalu. První bitva byla vyhlášena již na začátku 70. let a byla směřována proti diskriminaci jedince na pracovišti dle Článku VII. Po více než desetiletém boji Kyriaki Cleo Kyriazi vyhrála soudní spor nad společností Western Electric, ze které byla po předchozím sexuálním zesměšňování a obtěžování bezdůvodně propuštěna (Taylor, 2001: 32).

Zásadní podíl na zvyšování sebeuvědomování žen měly v 70. letech různé ženské organizace. Konkrétně, první organizací, která se začala věnovat rozšiřováním podvědomí o diskriminaci a obtěžování pracujících žen, bylo Společenství pracujících žen (*Working Women United*), které bylo otevřeno v roce 1971 v Manhattanu. Tato organizace byla i jedním ze sponzorů konference v Ithace, New York, která se konala v roce 1975 a jejímž hlavním tématem byly právě vzrůstající případy stížností žen, které byly, po předchozím sexuálním obtěžování na pracovišti ze stran svých nadřízených, nedůvodně propuštěny, případně byly nuceny dát výpověď samy. Díky tomu došlo na zmíněné konferenci k

¹ Překlady zahraniční literatury jsou mé vlastní. Jelikož pracuji převážně se zahraničními zdroji literatury, poznámku „(překlad vlastní)“ nebudu již dále uvádět.

² Viz <http://www.eeoc.gov/laws/statutes/titlevii.cfm>.

ustálení pojmu „sexuální obtěžování“ (*sexual harassment*) a problém s tímto fenoménem „se formálně zrodil“ (Taylor, 2001: 33).

Následující rok, tedy 1976, byla americká právnička Catharine MacKinnon jednou z obhájkyní a obhájců, kteří se účastnili federálního soudního sporu, na kterém bylo sexuální obtěžování uznáno jako porušení Článku VII. Federální soud pro správní oblast Columbia uznal, že Diane Williams, která byla propuštěna po odmítnutí sexuálních nátlaků svého nadřízeného, byla obtěžována a následně diskriminována na základě pohlaví (Taylor, 2001: 34).

O rok později se Catharine MacKinnon a jejím kolegyním a kolegům v dalším soudním sporu podařilo rozšířit své argumenty i na vzdělávací instituce, tj. i obtěžované studentky mají právo na zažalování univerzity, ve které byly sexuálně obtěžované (tamtéž). Využití Článku VII k postihům za sexuální obtěžování i na akademické půdě potvrzuje i Dziech a Weiner (1984), jelikož se týká všech zaměstnanců, tedy i vyučujících (19). Diskriminace všech studentů na základě pohlaví pak byla na akademické půdě dále zakázána uzákoněním Článku IX (*Title IX*) v Dodatku o vzdělávání (*1972 Educational Amendments*) v roce 1972 (tamtéž).

Vzrůstající počty soudních procesů přitáhly pozornost laické i vědecké veřejnosti. Po roce 1975 se zvedla první vlna vydaných publikací, zabývajících se tématem sexuálního obtěžování. Dziech a Weiner zmiňují dvě přední díla, která obsahovala první definice sexuálního obtěžování na pracovišti. Jsou jimi knihy *Sexuální vydírání (Sexual Shakedown)* od Lin Farley, vydaná v roce 1978, a *Sexuální obtěžování pracujících žen (Sexual Harassment of Working Women)* od Catharine MacKinnon z roku 1979 (19). Na tuto vlnu v listopadu 1980 reagoval Výbor pro rovné příležitosti žen a mužů v zaměstnání (*Equal Employment Opportunity Commission*)³ vydáním směrnice k sexuálnímu obtěžování na pracovišti (McCaghy, 1985; cit. podle Wishnietsky, 1991: 164). Tato směrnice definovala sexuální obtěžování jako diskriminaci na základě pohlaví⁴ a rovněž obsahovala vyšetřující postupy, kterým má předcházet podání řádné stížnosti, a které mají následně vést k nápravě situace (Dziech, Weiner, 1984: 19). Jelikož reakcí na tuto směrnici byly tisíce podaných žalob, je zřejmé, že obtěžující chování existovalo ještě před jeho artikulací.

Dalším důležitým krokem v historickém vývoji ukotvování a vymezení pojmu „sexuální obtěžování“ byl soudní rozsudek Vrchního soudu v roce 1986, který za

³ EEOC byla po odhlasování zákona o rovných příležitostech mužů a žen roku 1972 (*Equal Opportunity Act of 1972*) zmocněna jako federální agentura, která má pomáhat řešit spory se zaměstnavateli, kteří porušují Článek VII (Taylor, 2001: 31).

⁴ Této definici se podrobněji věnuji v další kapitole, která je zaměřena na definice sexuálního obtěžování.

probíhající sexuální obtěžování na pracovišti určil zodpovědnou samotnou firmu a její management (Taylor, 2001: 18). Jelikož za nevhodné chování svých pracovníků začaly zodpovídat samy firmy, i vysouzené odškodné bylo hrazeno z firemních rozpočtů. Na tento rozsudek tak v roce 1988 opět reagovala EEOC vydáním další směrnici o politice sexuálního obtěžování (*Policy Guidance on Sexual Harassment*), která doporučovala zaměstnavatelům předcházet sexuální obtěžování na pracovišti implementací vnitropodnikových politik, které by snižovaly výskyt obtěžujícího chování a tím i snižovaly výdaje spojené s případnými soudními výlohami (Taylor, 2001: 16).

Z nastíněného vývoje je tedy patrné, že problematika sexuálního obtěžování zůstávala po dlouhou dobu nepojmenovaným a tabuizovaným tématem, který se začal řešit nejprve v rovině pracovně-právních vztahů. Co se týče akademické půdy, první rozsáhlejší výzkumy se uskutečnily až mezi roky 1979-1981 a zaměřovaly se především na americké vysokoškolské prostředí. První ucelenější studií tohoto typu je již citovaná publikace Chlípny profesor: Sexuální obtěžování na akademické půdě (*The Lecherous Professor: Sexual Harassment on Campus*) od Billie Dziech a Linda Weiner (1984), ve které se autorky snaží upozornit na vysokou existenci problému.

Středoškolské prostředí bylo po dlouhou dobu opomíjeným dějištěm. Až v 90. letech 20. století se tomuto místu dostalo zasloužené pozornosti. První studii, která upozornila na výskyt obtěžujícího chování na středních školách, byla vydána v roce 1993 Nadací pro vzdělávání Spolku amerických univerzitních žen (*American Association of Univeristy Women Educational Foundation*). Ona i na ni navazující výzkumy (např. Loreda et al. (1995), Walsh et al. (2007)) ukázaly, že ani tento typ akademické půdy není od nevhodného a obtěžujícího chování oproštěn. Těmito a ještě dalšími výzkumy ze středoškolského prostředí se budu podrobněji zabývat v kapitole, věnované právě výzkumům.

2.1.1. Vývoj a vnímání pojmu „sexuální obtěžování“ v České republice

Přijímání sexuálního obtěžování jako pojmu i jako fenoménu, který existuje i v naší společnosti, probíhalo v České republice mnohem pomaleji než v zahraničí. Navíc, většinová česká odborná i laická veřejnost se k danému problému nepostavila příliš zpříma, ale dala se cestou oklik, které sexuální obtěžování stále bagatelizují a přehlížejí. Stalo se tak spíše námětem vtipů než reflektovaným společenským jevem.

Samotný jeho vývoj byl zbrzděn i komunistickým režimem, a tak se první zmínky o tomto jevu mohly do českých médií dostat až po roce 1989. Jakmile byl však českému

publiku představen, došlo okamžitě k jeho zlehčení. Kateřina Vrátná (2003), která se ve své práci zabývala právě diskursem sexuálního obtěžování v českých tištěných médiích, došla k závěru, že přeložení anglického pojmu „sexual harassment“ do českého ekvivalentu „sexuální harašení“ vyjadřuje „*jakousi pobavenost nad tímto jevem*“ (49). Správný odborný překlad slova „harassment“ jako „obtěžování“ či „týrání“ je podle autorů a autorek pro českou společnost příliš silný, a jelikož je obtěžování většinou spojováno s dotykem a v případě „harassmentu“ o žádný dotyk ani jít nemusí, „*ujal se u nás zvukomalebný volný překlad sexuální harašení*“ (Novák, 1994; Vrátná, 2003: 49). Moyzesová (1994; cit. podle Vrátná, 2003) také vidí hlavní zdůvodnění nepřesného českého překladu především v jeho zvukomalebnosti: „*[...] v češtině se vžil překlad sexuální harašení, který není přesný, zato však zvukomalebný a navíc vtipně postihuje některé komické a absurdní rysy jevu*“ (50). Tento ještě dnes hojně používaný překlad tak přispívá ke spíše odmítavému postoji společnosti, která odmítá i se s ním zabývat, natož řešit ho. Je třeba také dodat, že na sexuálním obtěžování není ani nic komického ani absurdního. Tyto přívlastky mu byly přidány naší společností právě proto, aby se jako problém mohl bagatelizovat. Pojem „sexuální harašení“ tedy zdaleka nepostihuje hloubku daného společenského problému, a proto jeho používání nepovažuji za adekvátní.

Negativní postoje a reakce k tématu sexuální obtěžování odráží i názory, že je to problém Spojených států amerických. Zippel (2006) to dokládá výrokiem německé zaměstnankyně personálního oddělení, se kterou dělala rozhovor, a který reflektuje názor nejen mnoha lidí v Německu, ale i v ostatních evropských zemích: „*sexuální obtěžování je kulturní problém ve Spojených státech, a nikoli u nás. [...] Evropané nemají problém se sexuálním obtěžováním, je to problém Američanů*“ (Zippel, 2006: ix).

V českém prostředí zmapovala vnímání a senzitivitu vůči tomuto tématu Hana Maříková (2006), která se v rámci Analýzy výskytu obtěžování žen a mužů z důvodu pohlaví a sexuální obtěžování na pracovišti (Křížková, Maříková, Uhde 2006)⁵ zaměřila na české odborové svazy. Nejenže mnozí zástupci a zástupkyně odborových svazů vnímali sexuální obtěžování jako problém málo důležitý, ale také jako problém „*cizí, uměle vnesený do naší společnosti, jako amerikanismus či jako input z Bruselu, nebo dokonce jako problém virtuální*“ (Maříková, 2006: 81). Mezi respondenty a respondentkami dokonce převysoval názor, že Češi jsou k určitému typu sexuálního obtěžování

⁵ Výzkumy, jak z českého tak zahraničního prostředí, se zabývám v kapitole 2.5.

tolerantnější a sex na pracovišti je v některých prostředích považovaný za normální (tamtéž).

Nepřikládání váhy tomuto problému zapřičiňuje i fakt, že je sexuální obtěžování často vnímáno jako problém individuální a subjektivní a ne jako problém sociální a společenský (Maříková, 2006: 85). V tomto světle je sexuální obtěžování chápáno jako problém mezi dvěma aktéry a záleží pouze na subjektivním vnímání jednotlivců, do jaké míry jim je určité chování příjemné, a kdy už ne. Maříková (2006) dále zjistila, že ten, komu nevhodné, nepřiměřené, obtěžující chování vadí, je většinou druhými vnímán jako přecitlivělý, divný či nedůtklivý a je ve většině případů hodnocen přísněji než iniciátor chování (86).

Tento aspekt jako jeden z mýtů o sexuálním obtěžování, které v České republice panují, diskutuje i Johanka Šebestová (2005). Mezi další mýty podle autorky patří to, že je sexuální obtěžování považováno za výmysl, a že pokud existuje, není závažné. Tento aspekt se plně shoduje s tím, co poodhalila Maříková (2006). To, že je obtěžující chování považováno za neexistující vyplývá ze skutečnosti, že v naší společnosti není vidět, je latentní (Šebestová, 2005: 15). Šebestová však tento mýtus vyvrací tím, že nejen velké problémy si zaslouží naší pozornost. Vždyť i nemoci, které postihují jen malou část populace, jsou zkoumány a hledá se na ně lék (tamtéž). Navíc, budeme-li sexuální obtěžování měřit podle jeho dopadů na zdraví člověka a kvalitu jeho života, pak ho musíme zařadit do kategorie závažných problémů. *„Při určité formě průběhu může mít totiž i sexuální obtěžování z hlediska kvality života jedince stejně závažný dopad na jeho další život jako těžký průběh byť zřídka se vyskytujícího onemocnění“* (Šebestová, 2005: 16).

Dalším mýtem je, že sexuální obtěžování nelze (exaktně) vymežit. Podle tohoto argumentu neexistují žádná objektivní měřítka pro jeho vymezení. Šebestová však namítá, že i jiné pojmy nemůžeme zcela přesně vymežit a přesto je užíváme (2005: 16). Jako analogii používá zdraví a nemoc, které mají značně vágní hranici, a přesto se stavy, které jako zdraví či nemoc označujeme, zabýváme (tamtéž). O důležitosti objektivní definice sexuálního obtěžování budu diskutovat v následující kapitole.

Posledním mýtem, který Šebestová (2005) tematizuje, je strach české společnosti ze zneužitelnosti právní definice sexuálního obtěžování. Jak však Šebestová (2005) dále podotýká, je zajímavé, že se v případě sexuálního chování více bojíme zneužitelnosti než toho, že závažné projevy tohoto chování zůstanou nepotrestány, že iniciátor může škodit dál a oběť si sebou může po celý zbytek života nést vážné následky (17). V rámci

středoškolského prostředí jsou důsledky obtěžujícího chování ještě závažnější, jelikož jsou umocňovány dalšími faktory, kterým je věnována poslední kapitola této teoretické části. Je také důležité podotknout, že nelze jen tak někoho svévolně obvinít ze sexuálního obtěžování. Nejprve musí být takové chování na základě věrohodných důkazů prokázáno a až teprve poté nastupuje porušení zásady „presumpce neviny“, kdy musí zaměstnavatel prokázat, že podnikl vše, co mohl, aby k obtěžujícímu chování na pracovišti nedocházelo (tamtéž).

To, jakým způsobem vnímáme a hodnotíme sexuální obtěžování, vyplývá především z určité strukturace a vnímání sociální reality. Toto hierarchické vnímání podle Šebestové (2005) znamená, „že něco jsme a něco nejsme schopni a ochotni označit jako problematické, závažné, důležité apod. – některé problémy umisťujeme na pomyslné svislé ose výše, jiné naopak níže“(16). Tento mocenský mechanismus pak ale zabraňuje těm druhým (méně vlivným/mocným sociálním skupinám) prosadit své vnímání sociální reality (tamtéž). Bagatelizováním samotného pojmu „sexuální obtěžování“ na „sexuální harašení“ může tedy docházet k ovlivňování objektů tohoto chování a k znemožňování projevení jejich vnímání a zkušeností.

2.2. Definice sexuálního obtěžování

Určit jednu univerzální definici sexuálního obtěžování je velmi těžké až takřka nemožné. V literatuře zabývající se touto problematikou se můžeme setkat s vícírem definic, které tento fenomén popisují. Jak uvádí Smetáčková a Pavlík: „Definování [tohoto pojmu] je však zásadní, protože bez něj postižené/í nemají jak pojmenovat své zkušenosti“ (Obtěžující chování vyučujících vůči studujícím na VŠ, 2009: 2). Tato slova dokresluje i výrok MacKinnon (1979), že: „ženy si nestěžují na zkušenost, pro kterou není pojmenování“ (27). Vymezení pojmu je klíčové i pro výzkumné uchopení a následný návrh preventivního či intervenčního opatření (MacKinnon, 1979). Paludi a Barickman (1991) dále zdůrazňují, že definice jsou podstatné při pomoci těm, kteří se s takovým nevyžádaným typem chování setkali, protože většina z nich své zkušenosti jako sexuální obtěžování neidentifikují (2). Jak ale zdůrazňuje MacKinnon (1979): „To, pro co však není pojmenování, nemá být bráno jako neexistující“(28).

Z předchozí kapitoly o historickém vývoji pojmu „sexuální obtěžování“ je zřejmé, že i vývoj samotné definice prodělal v uplynulém čtvrtstoletí výrazné proměny, které přinesly rozšíření a zároveň vnitřní členění typů chování spadající do této kategorie.

V následující kapitole se budu věnovat právě definicím, které se snaží o popis dané problematiky. Vycházet při tom budu primárně z již zmiňované knihy *Sexuální obtěžování na akademické půdě a pracovišti (Academic and Workplace Sexual Harassment; A Resource Manual)* od Michele A. Paludi a Richard B. Barickman (1991).

2.2.1. Právní definice

Paludi a Barickman (1991) uvádějí dvě hlavní dělení definic sexuálního obtěžování, které se objevují v právní, vědecké a vzdělávací literatuře: právní a empirické. První skupina zahrnuje právní a regulační struktury, legislativní definice a teoretické konstrukce (Paludi, Barickman, 1991: 2). Fitzgerald (1990) tento typ definic, které vymezují obecnou povahu chování, které je považováno za sexuální obtěžování, také nazývá *a priori*.

Úplně první taková definice sexuálního obtěžování byla oznámena na konferenci v Ithace, New York, na které se v roce 1975 řešily vzrůstající případy stížností žen, které byly, po předchozím sexuálním obtěžování na pracovišti ze stran svých nadřízených, nedůvodně propuštěny, případně byly nuceny dát výpověď samy. Výsledkem byla následující definice:

Jakákoli sexuální pozornost v zaměstnání, díky níž se žena cítí nepříjemně, která ovlivňuje její schopnost vykonávat její práci, nebo narušuje její pracovní možnosti. Toto chování zahrnuje ponižující přístup, pohledy, dotyky, narážky, gesta a přímé návrhy. Akteřem může být nadřízený, spolupracovník, klient nebo zákazník (Taylor, 2001: 33).

Jak je patrné, tato definice se zaměřuje jen na ženy a jak dále podotýká Taylor (2001), neobsahuje ani zmínku o spojitosti sexuálního obtěžování s diskriminací na základě pohlaví, zakázanou Občanským zákoníkem z roku 1964 (*1964 Civil Rights Act*) (33).

Propojením sexuálního obtěžování s diskriminací na základě pohlaví se začala v první polovině 70. let zabývat již také zmiňovaná americká právnička Catharine MacKinnon. Její pracovní hypotéza byla, že sexuální obtěžování je typ diskriminace na základě pohlaví, která je zakázána Občanským zákoníkem (*1964 Civil Rights Act*). Její stěžejní dílo *Sexuální obtěžování pracujících žen (Sexual Harassment of Working Women)*, které bylo vydáno v roce 1979, definovalo sexuální obtěžování jako: „*nechtěné sexuální požadavky v kontextu nerovnoměrných mocenských vztahů*“ (MacKinnon, 1979: 32).

Podle MacKinnon se na pracovištích vyskytují dvě formy obtěžujícího chování. Prvním je tzv. obtěžování *quid pro quo (quid pro quo harassment)*, kdy nadřízený

vyžaduje sexuální službu jako výměnu za pracovní místo nebo povýšení. Druhým typem je obtěžování zhoršující pracovní podmínky (*condition-of-work harassment*), kdy chování spolupracovníků či nadřízených vytváří takové pracovní podmínky, které jsou pro ženy nesnesitelné (MacKinnon, 1979). Její teze o sexuálním obtěžování jako porušení Článku VII Občanského zákoníku byla potvrzena v roce 1976, kdy MacKinnon a její kolegyně a kolegové vyhráli soudní spor, který potvrdil, že Diane Williams byla obtěžována na základě pohlaví dle smyslu Článku VII (Taylor, 2001: 34). O tomto soudním sporu se více zmiňuji v předešlé kapitole.

Touto definicí se nechal inspirovat Výbor pro rovné příležitosti žen a mužů (*EEOC*), který o rok později vydal směrnici o sexuálním obtěžování, ve které implementoval rozdělení podle MacKinnon. Druhý typ, tedy obtěžování zhoršující pracovní podmínky, v ní byl již nazván, tak jak jej známe dnes: vytváření nepřátelského prostředí (*hostile environment*). Výbor pro rovné příležitosti žen a mužů definoval sexuální obtěžování jako:

Nevítané sexuální návrhy, požadování sexuální náklonnosti a další tělesné nebo verbální jednání sexuální povahy představuje sexuální obtěžování, když (1) podřízení se takovému jednání se stane explicitní nebo implicitní podmínkou zaměstnání (2) podřízení se nebo odmítnutí takového jednání se stane podmínkou rozhodnutí ovlivňující pozici jednotlivce v zaměstnání, nebo (3) takové jednání má za cíl nebo za následek podstatný zásah do pracovního výkonu jednotlivce nebo vytváření zstrašujícího, nepřátelského nebo urážlivého pracovního prostředí (Paludi a Barickman, 1991: 3).

Sexuální obtěžování jako porušení Článku VII dále definuje i Úřad pro občanská práva, Odbor vzdělávání (*Office for Civil Rights, U.S., Department of Education*). Podle něho sexuální obtěžování sestává z:

„[...]jednání verbální nebo tělesné sexuální povahy, které je vyvíjeno na základě pohlaví zaměstnancem nebo jednatelem, který je příjemcem federálních finančních prostředků a popírá, omezuje, odlišně zachází nebo podmiňuje zajištění pomoci, benefitů, služeb nebo zacházení, které je chráněno Článkem VII“ (Paludi a Barickman, 1991: 3).

Touto definicí bylo již adresováno i akademické prostředí. A tak, jako se v pracovním prostředí začalo sexuální obtěžování řešit ze strachu před finančně náročnými soudními řízeními, vzdělávací zařízení se také začala obávat vysokých výdajů a negativní publicity (Dziech, Weiner, 184: 21). Škola je kromě jiného také společnost, která se díky

prokázáním preventivních opatření, může následně bránit proti hrozící finanční újmě (Taylor, 2001: 24). Zde je nutné upřesnit, že tento fakt je platný především pro Spojené státy americké, v českém právním prostředí vysoká finanční újma nehrozí.

Paludi a Barickman uvádějí další definici, které jsou zaměřena na akademické prostředí. Národní poradní rada pro vzdělávání žen (*National Advisory Council on Women's Educational Programs*) popisuje sexuální obtěžování v akademickém prostředí jako: „*užití autority k zdůraznění sexuality nebo sexuální identity studující/ho způsobem, který zabraňuje nebo narušuje plné užití studijních výhod, prostředí a možností*“ (1991: 3).

V roce 1986 byla ve sporu *Meritor Savings bank versus Vinson* soudem adoptovaná směrnice EEOC a její definice byla rozšířena i na akademickou komunitu, především na studující, kteří do té doby nebyli chráněni definicí Úřadu pro občanská práva (*Office for Civil Rights*) (Paludi, Barickman, 1991: 5).

Rozlišování dvou druhů sexuálního obtěžování převzala i evropská legislativa, která je do českého právního systému postupně implementována. Evropská legislativa tedy rozlišuje dva typy sexuálního obtěžování: *quid pro quo* (něco za něco) a vytváření nepřátelského prostředí. Jak Smetáčková a Pavlík dále popisují: „*[p]rvní se týká vynucování si sexuálních úsluh či vztahů hrozbou pod příslibem výhod. Druhý odkazuje na chování, které nemusí mít nutně sexuální povahu[...]*“ (Obtěžující chování vyučujících vůči studujícím na VŠ, 2009: 2).

Konkrétně se v českém kontextu s antidiskriminační legislativou můžeme setkat v zákoně o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, publikovaný pod č. 198/2009 Sb. Zmíněný antidiskriminační zákon pojímá sexuální obtěžování jako chování, které má sexuální povahu a 1) jehož záměrem nebo důsledkem je snížení důstojnosti osoby a vytváření zastrašujícího, nepřátelského, ponižujícího, pokořujícího nebo urážlivého prostředí, nebo 2) které může být oprávněně vnímáno jako podmínka pro rozhodnutí ovlivňující výkon práv a povinností vyplývajících z právních vztahů⁶ (§ 4 odst. 1 a 2).

2.2.2. Empirické definice

Druhá skupina definic je vyvíjena na základě zkušeností a vnímání jedinců. Na základě provedených výzkumů, které zjišťují, jaké chování dotazovaní lidé považují za obtěžující

⁶ Více informací o českém antidiskriminačním zákoně naleznete v kapitole 2.3. Česká právní úprava sexuálního obtěžování, která se podrobněji zabývá definicí sexuálního obtěžování v českém kontextu.

v různých situacích a podmínkách, dochází k zevšeobecňování a následnému formulování definic (Paludi, Barickman, 1991: 5).

První komplexní definici tohoto typu představila v roce 1988 Luise Fitzgerald (Fitzgerald et al., 1988). Sexuální obtěžování rozdělují do pěti různých úrovní, které zastřešují chování od urážlivých poznámek až po sexuální útok. Poprvé zde tak zazněl pojem „genderově motivované obtěžování“ (*gender harassment*), který podle kolektivu autorek a autorů představuje generalizující sexistické poznámky a chování, které nemají vést k sexuálnímu sblížení aktérů či aktérek, ale spíše mají vyjádřit urážlivé, ponižující nebo sexistické postoje k ženám, lesbám a gayům (Fitzgerald et al., 1988). Tímto se definice sexuálního obtěžování posunula od chování s explicitním sexuálním podtextem k širšímu pojetí, které bere v úvahu přetrvávající genderový řád⁷ a jeho nerovnosti v naší společnosti.

Další úrovní chování, které klasifikuje Fitzgerald et al. (1988), je svádění (*seductive behavior*), které zahrnuje nechtěné, nevhodné a urážlivé tělesné či verbální návrhy. Třetím typem je sexuální úplatkářství (*sexual bribery*), které je definováno jako vyžadování sexuálního styku nebo jiného se sexem spojeného chování za příslibu odměny. Sexuální nátlak (*sexual coercion*) pak znamená donucení k sexuálnímu styku nebo jiného se sexem spojeného chování pod výhrůzkou trestu. Posledním typem je sexuální zneužití (*sexual imposition*), které zahrnuje hrubý sexuální útok a/nebo znásilnění (Fitzgerald et al., 1988). Jednou z podstatných výhod tohoto empirického rozdělení je právě to, že není specifikován přesný záměr chování, ale je to především rozdíl v mocenském postavení a ženská reakce, které jsou brány za hlavní proměnné (Paludi, Barickman, 1991: 7). Fitzgerald také upozorňuje na to:

„[...]že kdekoli existují formální mocenské rozdíly, veškeré sexistické chování nebo chování, mající sexuální podtext, je bráno jako obtěžování, jelikož žena není v pozici, ve které by mohla protestovat, bránit se, anebo dát zcela svobodný souhlas. V případě, že takové mocenské rozdíly neexistují, rozhodujícím faktorem, který určí závažnost daného chování, je vnímání a zkušenosti adresátky chování“ (1990: 24).

Původní koncept z roku 1988 byl Fitzgerald (1995) a jejím výzkumným týmem dále rozpracován a v současné době je široce přijímáno vymezení, které klasifikuje

⁷ Genderový řád představuje uspořádání společnosti na základě dichotomického rozdělení lidí na muže a ženy a souvisejících společenských oblastí, věcí, hodnot a aktivit na maskulinní a femininní, přičemž lze říci, že tento řád upřednostňuje muže nad ženami (Havelková 2004; Kimmel, 2000).

sexuální obtěžování do tří skupin chování: genderové obtěžování (*gender harassment*), nevyžádané sexuální chování (*unwanted sexual attention*) a sexuální nátlak (*sexual coercion*). Genderové obtěžování je vymezeno jako:

„Široká škála verbálního a neverbálního chování, jehož cílem není sexuální sblížení, ale které vyjadřuje urážející, degradující či nepřátelské postoje k ženám [...], zahrnuje sexuální nadávky, urážky, narážky a gesta, vystavování nebo distribuci obscénních či pornografických materiálů; genderově založenou šikanu; a ohrožující, zastrašující či nepřátelské akty“ (Fitzgerald et al., 1995: 430).

Nechtěná sexuální pozornost zahrnuje: „širokou škálu verbálního a neverbálního chování, které je urážející, nevyžádané a neopětované“ (Fitzgerald et al., 1995: 431). Třetím typem je podle Fitzgerald sexuální nátlak, který definuje jako: „vydírání sexuální spolupráce výměnou za protihodnotu vázanou na pracovní prostředí“ (1995: 431).

2.2.3. Subjektivní versus objektivní definice

Kromě výše představeného chronologického vývoje lze definice sexuální obtěžování také rozdělit na základě subjektivně-objektivního prizmatu, který nám odkryje dvě linie možného definování sexuálního obtěžování (Smetáčková et al., 2011: 4). První linií je definování pomocí subjektivních vnitřních pocitů obtěžované osoby. Druhá linie pak zahrnuje definice, které obsahují objektivní charakteristiky. Tyto definice jsou tedy dány předem a navíc je lze pozorovat zvenku (tamtéž).

Fitzgerald (1995) i Dziech a Weiner (1990) podmiňují definici sexuálního obtěžování tím, že chování, které má být klasifikováno jako obtěžující, musí v oběti vyvolávat nepříjemné a nesouhlasné pocity. Bradenburgh dále dodává, že tato nechtěná sexuální pozornost, která je rozumnému jedinci nepříjemná, má negativní vliv na pracovní či školní prostředí (1997: 18). Tento typ definic klade hlavní důraz na vlastní pocity a parametry vnímání oběti a zdůrazňuje tak subjektivní rozměr. Smetáčková a Pavlík (2009) však upozorňují, že tento subjektivní rozměr „je opodstatněný, nicméně přináší řadu úskalí“ (Skupinové aspekty sexuálního obtěžování na VŠ, 2009: 3). Hlavním problémem je právě nutnost projevení a pocítění nepříjemných pocitů. V případě akademického prostředí, kde jsou vztahy utvářeny na základě formální mocenské hierarchizace, mají studující ztíženou možnost se proti obtěžujícímu chování ze stran vyučujících ohradit a

toto chování nemusí být zpočátku studujícími vnímáno jako obtěžující, ačkoliv naplňuje definici sexuálního obtěžování.

Vztahy mezi vyučujícími a studujícími jsou totiž utvářeny nejen formálními funkcemi, ale také věkovým rozdílem a odlišnou měrou zralosti. Loreda, Reid a Deaux (1995) uvádějí, že dospívající studující středních škol v porovnání s jejich vyučujícími postrádají nejen institucionální moc, ale také status, který s sebou přináší dospělost (30). Mnoho studujících bere své vyučující jako vzory a odborné autority, a proto jim obtěžující chování z jejich strany nepřijde jako nevhodné a následně je pro ně obzvlášť těžké proti takovému chování vystoupit.

Dalším důvodem, který představuje úskalí v používání subjektivní definice, je možný strach z odvety. Dospívající děti nemají ve většině případů možnost se samy rozhodnout, zda budou nebo nebudou střední školu navštěvovat a výběr samotné školy či následná změna během výuky také není plně v jejich moci (Loreda, Reid a Deaux, 1995: 30). Při vědomí toho, že musí na stejné škole vydržet až do jejího zdárného ukončení, nechtějí si přidělovat problémy a učitele/ku si stavět proti sobě.

V uvažování nad subjektivními definicemi si také musíme uvědomit to, že i samotné obtěžování je proces, který se vyvíjí a podléhá změnám. Vyvíjí a mění se tedy i pocity, které oběti prožívají (Smetáčková et al., 2011: 8). Studující, kteří zažili sexuální obtěžování, často popisují odlišné pocity v počátečních a vrcholných fázích obtěžujícího vztahu s vyučujícím, kdy se jim zpočátku náklonnost ze strany učitele/ky jeví jako příjemná, ale postupem času začnou převládat nelibé pocity (tamtéž).

Opakem subjektivního vymezení sexuálního obtěžování je skupina objektivních definic. Tato skupin zahrnuje definice, které kladou důraz na faktor moci a překračování hranic (Pryor, McKinney 1995). V tomto světle je sexuální obtěžování definováno jako chování, které: *„nastává v situaci, kdy jsou institucionálními pravidly dány příslušné sociální role (role studenta/ky a role učitele/ky) a hranice mezi nimi, a jeden z aktérů s využitím své mocenské převahy tyto role a hranice porušuje či posouvá“* (Smetáčková, Pavlík, Skupinové aspekty sexuálního obtěžování na VŠ, 2009: 3).

Pokud budeme sexuální obtěžování brát jako zmíněné překračování hranic, odkryjí se nám i další témata a otázky, které se při aplikaci subjektivní definice nejeví relevantní (tamtéž). Je jimi otázka konsensuálních partnerských vztahů mezi vyučujícími a

studujícími⁸ a téma skupinových aspektů z hlediska dopadů a vzniku sexuálního obtěžování.

Subjektivní definice se tedy orientují na vlastní pocity obětí a míru jejich vnímání staví jako hlavní proměnnou, zatímco objektivní definice kladou důraz na strukturální charakteristiky, které se zaměřují na překračování rolí a zneužívání moci. Objektivní definice tak rozkrývají a pracují se širšími společenskými mechanismy, které sexuální obtěžování ovlivňují. Tento typ definic výrazně poukazuje na to, že sexuální obtěžování je mnoho dimenzionální problém, který se netýká jen zúčastněných aktérů, a který nezávisí jen na schopnostech jejich vnímání. Díky výše nastíněným důvodům vidím tedy objektivní definice pro účely výzkumu jako nejrelevantnější a zároveň jako schopnější zachytit všechny roviny studovaného problému.

2.3. Česká právní úprava sexuálního obtěžování

V této kapitole se budu věnovat tomu, jak je sexuální obtěžování definováno českou legislativou. Vycházet budu z aktuálně platného antidiskriminačního zákona (dále jen ADZ) a převážně se budu zaměřovat na sféru vzdělávání. Nejprve krátce shrnu vývoj právní úpravy před schválením ADZ a poté představím jeho definice diskriminace se zaměřením na obtěžování a sexuálního obtěžování. Tyto poznatky poté porovnáám s výkladem stejných pojmů, používaných výzkumným kolektivem Ireny Smetáčkové a Petra Pavlíka, v příručkách *Sexuální obtěžování na vysokých školách: Proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu dělat* (2009), určenou pro vedení vysokých škol a vyučující, a *Co je sexuální obtěžování a jak se mu bránit* (2009), směřovanou studujícími.

2.3.1. Vývoj právní úpravy obtěžování a sexuálního obtěžování před schválením ADZ

Definice sexuálního obtěžování byla poprvé do českého právního řádu implementována novelou zákoníku práce č. 46/2004 Sb. a to zejména v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie (Křížková et al., 2005: 32). Jak autorky dále uvádějí, tato novela ukotvila pojem sexuální obtěžování a zohlednila tento typ diskriminace v pracovních vztazích (tamtéž).

⁸ Konsensuálním vztahům se více věnuji v kapitole 2.4. Teorie příčin sexuálního obtěžování, která je věnována teoriím vzniku sexuálního obtěžování.

Ještě předtím než však byl institut sexuálního obtěžování českému právu představen poprvé, bylo možné se v případech obtěžování dovolávat nápravy prostřednictvím občanskoprávní ochrany osobnosti podle § 11 a následujícího zákona č. 4/1964 Sb., občanského zákoníku. Dle Havelkové (2006) byla tato úprava v občanském zákoníku velice důležitá, neboť nabízela možnost žalovat toho, kdo se obtěžujícím chování dopustil, např. kolegu, nadřízeného ale i klienta, zatímco pracovněprávní úprava umožňovala dovolávat se ochrany jen vůči zaměstnavateli (96). Ochranu před obzvláště intenzivním obtěžování, jako je například tělesný kontakt nebo pokus o znásilnění zaručovalo a i dnes zaručuje také trestní právo.

Novelizace zákona č. 65/1965 Sb. zákoníku práce ukotvila zákaz sexuálního obtěžování do § 7 odst. 2 zákoníku práce:

„Nikdo nesmí výkonu práv a povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů zneužívat na újmu jiného účastníka pracovněprávního vztahu nebo k ponižování jeho lidské důstojnosti. Za ponižování lidské důstojnosti se považuje i nežádoucí chování sexuální povahy na pracovišti, které je nevídané, nevhodné nebo urážlivé nebo které může být druhým účastníkem pracovněprávního vztahu oprávněně vnímáno jako podmínka pro rozhodnutí, která ovlivňují výkon práv a povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů“ (Zákon 155/2000 Sb.).

I přes to, že tato úprava byla v otázce právní ochrany před sexuálním obtěžováním značným krokem dopředu, měla však i své nedostatky. Podle Havelkové (2006) tento zákon zakazoval pouze sexuální obtěžování a nikoli obtěžování z důvodu pohlaví či jiných vymezených diskriminačních důvodů, jako například vytváření nepřátelského prostředí (97). Druhým nedostatkem bylo, že se vztahoval jen na místo výkonu práce, tedy pracoviště, a tudíž nezahrnoval obtěžující chování během pracovních cest nebo v jiných objektech zaměstnavatele. Za třetí sexuální obtěžování podle této úpravy nespádalo do kategorie „*porušení práv a povinností vyplývajících z rovného zacházení s muži a ženami, resp. zahrnuto pod pojem diskriminace*“ (Havelková, 2006: 97). Nebylo tedy jasné, zda může zaměstnankyně požadovat nápravu a jestli se na sexuální obtěžování vztahuje přenesení důkazního břemene (tamtéž).

Dalším důležitým krokem ve vývoji české právní úpravy sexuálního obtěžování bylo implementování Směrnice 2002/73/ES Evropské unie. Ta byla transponována do novely zákoníku práce pod číslem 46/2004 Sb. Jeho definice zní:

„Sexuálním obtěžováním se rozumí jednání sexuální povahy v jakékoliv formě, které je dotčeným zaměstnancem oprávněně vnímáno jako nevídané, nevhodné nebo urážlivé a jehož záměr nebo důsledek vede ke snížení důstojnosti fyzické osoby nebo k vytváření nepřátelského, ponižujícího nebo zneklidňujícího prostředí na pracovišti nebo které může být oprávněně vnímáno jako podmínka pro rozhodnutí, které ovlivní výkon práv a povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů“ (Zákon 46/2004, §9).

Toto jednání pak může mít jak verbální (vtipy, poznámky) tak neverbální podobu (sexuální nápisy, pornografické a jiné materiály, vystavované na pracovišti).

Již zmíněná Směrnice však představila i pojem obtěžování z důvodu pohlaví, které je sexuálnímu obtěžování nadřazeno, a proto je třeba ho od sexuálního obtěžování odlišovat. Obtěžování z důvodu pohlaví vysvětluje Havelková jako pronásledování či šikanu, která nemá sexuální podtext a její příčinou je pohlaví oběti (Havelková, 2006: 98). Tato forma je definována v § 1 odst. 8 zákoníku práce a lze ji obecně rozdělit na zastrašování (tzv. *bullying*) a šikanu (tzv. *mobbing*). První jmenovaný zahrnuje obtěžování jednotlivcem, zatímco druhý pojem popisuje obtěžování skupinou (tamtéž). Obtěžováním je podle zákoníku práce rozuměno:

„[...] jednání, které je zaměstnancem, jehož se to týká, oprávněně vnímáno jako nevídané, nevhodné nebo urážlivé a jehož záměr nebo důsledek vede ke snížení důstojnosti fyzické osoby nebo k vytváření nepřátelského, ponižujícího nebo zneklidňujícího prostředí na pracovišti“ (Zákon 46/2004, § 1).

Jak vyplývá z citovaného, obtěžovat mohou nejen nadřízení/é, ale i kolegové/yně. V prvním případě se většinou jedná o obtěžování *quid pro quo*, ve druhém případě pak o vytváření nepřátelského prostředí. Na straně obtěžujících osob mohou stát obě pohlaví, sexuální orientace nerozhoduje (Havelková, 2006: 99).

Toto vymezení a definování pojmů týkajících se obtěžování a sexuálního obtěžování bylo na poli českého práva jistě krokem kupředu. Nicméně, další vývoj v následujících letech byl bohužel výrazně zbrzděn. Celou situaci vrátil do téměř původního stavu nový zákoník práce, který vstoupil v platnost 1. 1. 2007. Tento novelizovaný zákon pod číslem 262/2006 Sb. sice zakazoval jakoukoli diskriminaci v pracovněprávních vztazích (§16, odst. 2), nicméně definování pojmů a ochranných prostředků nechával na zvláštním právním předpisu – na antidiskriminačním zákoně. Jeho prosazení však českým zákonodárcům trvalo celé tři další roky.

2.3.2. Právní úprava dle ADZ

Prosazení a následné schválení ADZ provázela řada peripetií, přičemž hlavním problémem bylo jeho vetování samotným prezidentem České republiky Václavem Klausem. Zákon považoval: „zbytečný, kontraproduktivní a nekvalitní a jeho dopady za velmi problematické“ (Klaus, 2009, online). Poslanecké sněmovně se však dne 17. června 2009 podařilo přehlasovat veto prezidenta republiky a nový zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, publikovaný pod č. 198/2009 Sb., nabyl účinnosti dne 1. září 2009. Jak už bylo zmíněno výše, český ADZ reagoval na evropskou antidiskriminační legislativu, především Směrnicí 2002/73/ES, která zakotvila definice a zákaz obtěžování v právně závazném aktu. Zákoník práce však řešil obtěžování a sexuální obtěžování jen na pracovišti. Až v roce 2009, kdy už České republice hrozila několikamilionová pokuta od EU, byl ADZ přijat a tím došlo k rozšíření zákazu diskriminace do více sfér⁹. Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, č. 198/2009 Sb., blíže vymezuje právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace také ve věci i) přístupu ke vzdělání a jeho poskytování (§1, odst. 1). Právo na rovné zacházení se tedy rovná právu nebýt diskriminován (§2, odst. 1). ADZ dále vymezuje diskriminaci jako přímou a nepřímou a zdůrazňuje, že za diskriminaci se považuje i obtěžování, sexuální obtěžování, pronásledování, pokyn k diskriminaci a navádění k diskriminaci (§2, odst. 2). Přímá diskriminace je definována jako:

„[...]takové jednání, včetně opomenutí, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to z důvodu rasy, etnického původu, národnosti pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru“ (§ 2, odst. 3).

⁹ Antidiskriminační zákon podle § 1 vymezuje právo na rovné zacházení v následujících oblastech:

- a) práva na zaměstnání a přístupu k zaměstnání,
- b) přístupu k povolání, podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti,
- c) pracovních a jiné závislé činnosti, včetně odměňování,
- d) členství a činnosti v odborových organizacích, radách zaměstnanců nebo organizacích zaměstnavatelů,
- e) členství a činnosti v profesních komorách, včetně výhod, které tyto organizace svým členům poskytují,
- f) sociálního zabezpečení,
- g) přiznání a poskytování sociálních výhod,
- h) přístupu ke zdravotní péči a jejího poskytování
- i) přístupu ke vzdělání a jeho poskytování,
- j) přístupu ke zboží a službám, včetně bydlení, pokud jsou nabízeny nebo poskytovány veřejnosti (Antidiskriminační zákon § 1).

Nepřímou diskriminací je pak rozuměno takové jednání nebo opomenutí, kdy je osoba na základě zdánlivě neutrálních ustanovení, kritéria nebo praxe znevýhodněna oproti ostatním (například se jedná o poskytování školení pro zaměstnance v odpoledních hodinách, kterých se zaměstnanci a zaměstnankyně s polovičními úvazky nemohou účastnit, jelikož už nejsou v práci přítomni, nebo absolutní zákaz vstupu psů znemožňuje i vstup nevidomým, jelikož jsou na svých vodících psech závislí).

Ze zmíněného vymezení vyplývá, že obtěžování a sexuální obtěžování spadá pod diskriminaci přímou, jelikož se jedná o přímý kontakt s konkrétní osobou. Obtěžování je dle ADZ takové jednání, „jehož záměrem nebo důsledkem je snížení důstojnosti osoby a vytvoření zastrašujícího, nepřátelského, ponižujícího, pokořujícího nebo urážlivého prostředí“ (§4, odst. 1 a) nebo, „které může být oprávněně vnímáno jako podmínka pro rozhodnutí ovlivňující výkon práv a povinností vyplývajících z právních vztahů“ (§4, odst. 1 b). Sexuální obtěžování se pak děje za stejných podmínek, ale má sexuální povahu (§4, odst. 2). Jak je evidentní, pojem obtěžování a sexuálního obtěžování zahrnuje širokou škálu možných nátlaků, které vytvářejí nepřátelské a stresující prostředí a ve většině případů dochází u obětí ke snižování sebevědomí (Uhde, 2006: 7).

ADZ nám tedy vymežil dva typy obtěžování – jednak vytváření nepřátelského a ponižujícího prostředí a takzvané obtěžování „něco za něco“ neboli „quid pro quo“, kdy splnění nějakého příkazu je podmínkou pro získání či plnění svých práv. Tyto dva typy se ještě rozlišují podle toho, zda se jedná o sexuální podtext, tedy zda je jedinec diskriminován za účelem získání sexuálního styku, kontaktu či třeba pozornosti. Může tedy docházet k obtěžování na základě pohlaví, sexuální orientace či rasy, kdy je jedinec například zesměšňován či zastrašován na základě příslušnosti k určité skupině (například upřednostnění muže před ženou ve výběrovém řízení, zesměšňování homosexuálů mezi heterosexuály nebo ponižování romského dítěte ve třídě). Má-li nepříznivé chování sexuální povahu, jedná se o sexuální obtěžování (například urážlivé narážky na fyzické proporce, prezentace sexuálních materiálů, nežádané dotyky atd.).

2.3.3. Definice využité ve výzkumu

Nejprve bych se tedy podívala na to, jak s definicemi poradil tým Ireny Smetáčkové a Petra Pavlíka, při realizaci výzkumu Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: výskyt a vnímání, který byl realizován v letech 2008-2009 Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a na jehož základě pak vznikly výše zmíněné příručky *Sexuální obtěžování na vysokých školách: Proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu*

dělat, určenou pro vedení vysokých škol a vyučující, a *Co je sexuální obtěžování a jak se mu bránit*, určenou pro studující. Tento rozsáhlý výzkum mapoval, jak je tato problematika vnímána samotnými studujícími, jaké jsou jejich zkušenosti s výskytem obtěžujícího chování a i s přístupem vysokých škol k řešení této problematiky¹⁰ (Smetáčková et al., Příručka pro studující vysokých škol, 2009: 8). V příručce věnované vedení vysokých škol a vyučujícím pak můžeme nalézt bližší popis jednotlivých definic sexuálního obtěžování. Jak autoři uvádějí, jejich definice vychází z nového ADZ a vztahují je přímo na prostředí vzdělávacích zařízení. Sexuální obtěžování tedy dělí na 1) sexuální nátlak a vydírání spojené se získáním výhod či naopak s tresty („něco za něco“) a 2) vytváření nepřátelského prostředí pro ženy či muže jako skupiny a/nebo pro konkrétní osoby kvůli jejich příslušnosti ke skupině žen či mužů (Smetáčková et al., Příručka pro vedení vysokých škol a vyučující, 2009: 10). Jak vidíme, v tomto se s vymezením ADZ shodují.

Co ale autoři přinášejí jako zatím nereflektované je dimenze genderu. Gender, jak ho vysvětlují, je koncept, podle něhož je naše společnost analyzována na ženy/muže a následně na ženské/mužské sféry působnosti. Genderové konstrukce nejsou spojeny s biologickým rodem, ale stojí na historické, kulturní a sociální interpretaci těla, tělesných odlišností a celkových charakteristik člověka (Smetáčková et al., Příručka pro studující vysokých škol, 2009: 8). Genderové stereotypy pak vycházejí z genderového uspořádání společnosti, podle něhož lze nejen lidi, ale i věci, aktivity a hodnoty rozdělit na dvě skupiny žena/muž a ženské/mužské (Smetáčková et al., Příručka pro studující vysokých škol, 2009: 14).

Prosazování tohoto genderového rozdělení a řádu, ve formě upozorňování na odlišné schopnosti žen či mužů nebo sféry, ve kterých by měli působit, pak vede také k vytváření nepřátelského a nepříjemného prostředí. Tyto formy chování jsou autory označeny jako genderově motivované chování (Smetáčková et al., Příručka pro vedení vysokých škol a vyučující, 2009: 12) a to pak bývá považováno za podskupinu sexuálního obtěžování. Při genderově motivované obtěžování (GMO) dochází k uplatňování stereotypních představ o tom, jací jsou a jací by měli muži a ženy být a tyto představy jsou pak nevhodně a nemístně používány v průběhu vzdělávacího procesu. Jak autoři dále upozorňují, oběti vystavené tomuto druhu obtěžování se mohou ve škole, nebo na konkrétním kurzu cítit nevítání a tím dochází k ovlivňování jejich osobního výkonu.

¹⁰ O tomto i o dalších českých výzkumech se zmiňuji v podkapitole 2.5.2. České výzkumy.

Takovéto připomínky navíc většinou bývají zesměšňující a urážlivé (Smetáčková et al., Příručka pro vedení vysokých škol a vyučující, 2009: 13).

Výzkumný kolektiv sexuálního obtěžování na vysokých školách však přichází s další dimenzí, jež není v ADZ reflektována a tou je moc. Při snaze o typologii jedinců dopouštějících se sexuálního obtěžování našli společného jmenovatele, a tím je specifický vztah k moci. Cílem obtěžování je totiž snaha získat, zvýšit nebo potvrdit si svoji převahu nad druhým člověkem (Smetáčková et al., Příručka pro vedení vysokých škol a vyučující, 2009: 22). Vztah mezi vyučujícími a studujícími je asymetrický – vyučující mají nad studujícími formální i neformální moc, která je ještě zvyšována tím, že se profesní vztah převede do osobní roviny a dojde tím k přeměně vztahu vyučující-studující na vztah muž-žena (tamtéž). Toto „překračování hranice“ ale nemusí být studentkám či studentům (zpočátku) nepříjemné, jelikož ke svým vyučujícím vzhlížejí jako k autoritám a tudíž jejich náklonnost nevnímají jako obtěžující. Právě ale akceptace nevhodného chování z důvodu, že má iniciátor vyšší moc a převahu, je nebezpečná. Z profesního hlediska se do vzdělávacího procesu dostávají aspekty (sexualita a gender), které v něm nemají odůvodnitelné místo, a proto jsou nevhodné a nepřijatelné (tamtéž).

Samozřejmě ani ze strany učitele/učitelky nemusí jít vždy o zlý úmysl. Od vyučujících se na straně jedné očekává vysoká profesionalita a na straně druhé dostatečný zájem o studující. Hranice mezi profesionálním přístupem a zasahováním do osobních životů studujících je tudíž velmi tenká (Dziech, Weiner, 1984: 42). Z těchto důvodů je tedy důraz na objektivní formulaci sexuálního obtěžování zásadní. Jen díky ní lze tento problém jednoznačně popsat a identifikovat.

2.4. Teorie příčin sexuálního obtěžování

Stejně tak, jako je k řešení problému sexuálního obtěžování důležité nejprve definovat určitý typ chování jako nepřijatelné, pro minimalizaci jeho výskytu je také třeba zjistit, proč k němu vůbec dochází. V tomto bodě je však nutné zmínit, že teorie o vniku sexuálního obtěžování nejsou doposud nejlépe propracované. Welsh (1999) zdůrazňuje, že: *„jsou-li v oblasti studií sexuálního obtěžování nějaké slabé stránky, je to nedostatek teoretických vysvětlení, proč k sexuálnímu obtěžování vůbec dochází“* (176). Většina studií se zaměřuje na pouhý popis tohoto fenoménu, ale postrádají vysvětlení, co ho způsobuje.

V následující kapitole se pokusím představit teorie, se kterými se lze v zahraniční literatuře setkat. Nejprve budu vycházet z vlivné studie Tangri et al. (1982; cit. podle

Paludi, Barickman, 1991), kteří své teorie založili na sociologických analýzách sexuálního obtěžování. Tangri et al. diskutují tři teorie vzniku sexuálního obtěžování, jsou jimi: sociokulturní model, organizační model a přírodní/biologický model (1982; cit. podle Paludi, Barickman, 1991: 61). Poté se zaměřím na teoretické perspektivy sexuálního obtěžování ve středoškolském prostředí, kterými se zabývala Lee et al. (1996).

2.4.1. Přírodní/biologický model

Tento přírodní/biologický model (dále jen biologický) je postaven na předpokladu, že sexuální obtěžování je spíše záležitost na osobní než institucionální úrovni. Biologický model vidí sexuální obtěžování jako důsledek přirozených sexuálních interakcí mezi lidmi (Paludi, Barickman, 1991: 61). Podle autorů je tato teorie buďto odvozována ze silnějšího sexuálního pudu mužů, nebo je popisována jako součást hry mezi sexuálně rovnými partnery (tamtéž). Studd a Gattiker (1991) došli k závěru, že sexuální agrese mužů je vyvolána evolučním vývojem a je nutná k uskutečnění páření (*in order to mate*) (249).

Tato teorie tak popírá jakékoli propojení sexuálního obtěžování s institucionálním či genderovým řádem. Z tohoto pohledu je tedy tento model ze všech dalších modelů v sociologických výzkumech nejméně využíván, jelikož vychází z tradičně stereotypních představ o vrozené či přirozené pasivitě žen a jejich téměř žádné sexuální agresivitě (Juračková, 2009: 15). Tyto biologické předpoklady jsou však vysoce zjednodušující, a tudíž nesprávné. Jak Kimmel (2000) upozorňuje, stejné biologické důkazy se dají využít ke konstruování naprosto protichůdných teorií (30). Evoluční psychologie, která vysvětluje sexuální agresivitu mužů jako prostředek k páření však nedokáže vysvětlit fakt, že se této agresivity, či znásilnění, nedopouštějí jen jinak reprodukčně neúspěšní muži. Aktéři takového chování nejsou hnáni sexuální touhou, ale zlostí a chutí po ponižování a násilí. Navíc, většina z nich má své stálé sexuální partnerky nebo jsou dokonce oddáni (Kimmel, 2000: 29). Tento model také není schopen vysvětlit extrémní dopady, které takové chování na své oběti má. Paludi a Barickman doslova dodávají: „*Je to mylná, stejně tak jako rasistická teorie, která přisuzuje viktimizaci menšinových skupin k privilegiím a výsadám nadřazené rasy nebo k nevyhnutelné práci sociálních sil*“ (1991: 61).

2.4.2. Sociokulturní model

Sociokulturní model vychází z předpokladu, že sexuální obtěžování je projev patriarchálního systému, ve kterém jsou muži dominantní skupinou. A skrze nevyžádané chování si pak udržují svou dominantní pozici (jak v práci, tak ve společnosti) a osobní

moc (tamtéž). To, že při sexuálním obtěžování nejedná jen o izolovaný problém zúčastněných aktérů, konstatuje i Křížková et al. (2005): „[...] naopak sexuální obtěžování je jedním z projevů patriarchálního systému, který ženy udržuje v podřízeném postavení, a rovněž funkcí společenských hodnot a očekávání vztahujících se ke genderovému řádu dané společnosti“ (31).

Na základě tohoto modelu je také lépe vysvětlitelné, proč jsou ve velké většině případů oběti sexuálního obtěžování ženy. Hlavním ukazatelem toho, kdo je sexuálním obtěžováním nejvíce ohrožen, se na základě provedených studií, které ukázaly, že častějšími oběťmi jsou ženy, stává gender (Paludi, Barickman, 1991; Welsh, 1999). Není to tedy postavení v organizaci, ale gender iniciátorka/ky a oběti, co je podle tohoto modelu rozhodujícím faktorem (Paludi, Barickman, 1991; Welsh, 1999).

Pro sociokulturní model je dále typické, že zdůrazňuje vzájemný vztah dalších individuálních faktorů, jako jsou věk, stav apod., a které zapříčiňují nižší postavení žen a jejich nedostatečný podíl na sociokulturní moci. Zmíněný věk a stav ženy tak hraje v rámci genderového systému přední roli. Mladé a svobodné ženy jsou často viděny jako více otevřené k navazování sexuálních vztahů, a proto mohou zažít četnější sexuální obtěžování než ostatní ženy (Gruber a Bjorn, 1982; cit. podle Welsh, 1999: 177).

Juračková pak za největší slabinu tohoto modelu považuje to, že se nezabývá sexuálním obtěžováním z pozice osob se stejnou formální mocí anebo podřízených osob, kteří obtěžují své nadřízené, tzv. kontramocenské sexuální obtěžování (*contrapower sexual harassment*) (2009: 16).

2.4.3. Organizační model

Organizační model popisuje sexuální obtěžování jako jev, který vyplývá ze vztahů moci a autority ve společnosti či v akademickém prostředí (Paludi, Barickman, 1991: 62). Ve společnostech, stejně tak jako ve vzdělávacích institucích, je přítomna vertikální stratifikace, která určuje asymetrické vztahy mezi nadřízenými a podřízenými, vyučujícími a studenty. Sexuální obtěžování je pak v tomto světle viděno jako zneužití moci, která je společností či školou jednotlivcům dána. Na základě této moci si mohou jedinci s vyšší organizační mocí v určitých případech vynucovat sexuální uspokojení od svých podřízených (tamtéž). Mocenské rozdíly v organizacích tak podporují sexuální obtěžování a udržují společenské nerovnosti.

Welsh (1999) také upozorňuje, že konceptualizace tohoto modelu musí být rozšířena o interpersonální formy moci (177). Jedinci s většími zdroji osobní a neformální

moci, jako je silná osobnost, odborné znalosti nebo přístup k důležitým informacím, se pravděpodobněji stanou iniciátory/kami nevhodného obtěžování (tamtéž). Rospenda et al. (1998) také ukázala, že sociokulturní a interpersonální formy moci bývají iniciátory/kami využívány ke snížení organizační moci oběti. Jako příklad ve své studii uvedla případ ženy, bělošky, členky akademického sboru, která byla obtěžována mužem, Afro-Američanem, který měl nižší administrativní pozici (Rospenda, 1998: 55).

Welsh (1999) i Paludi a Barickman (1991) se shodují, že pouhý organizační model není k vysvětlení tak rozvětveného fenoménu jako je sexuální obtěžování dostačující, a že studie, které se jím zabývají, musí začlenit i další roviny mocenské hierarchie (Welsh, 1999: 178; Paludi, Barickman, 1991: 62). Miller (1997) pak dodává, že je třeba zohledňovat i četné hierarchie moci, které „činí lidi ve vztazích k druhým mocné a bezmocné zároveň“ (50). Tímto se pak můžeme přesunout od konvenčního uvažování o formální moci, která pojímá iniciátora obtěžování jako vlivného a mocného muže a oběť jako bezmocnou ženu.

Paludi a Barickman (1991) dále uvádějí, že pro pochopení fenoménu sexuálního obtěžování se nejlépe hodí kombinace organizačního a výše zmíněného sociokulturního modelu. Tato kombinace totiž nejlépe vysvětluje to, že „[o]rganizační moc, díky které dochází k obtěžování doslova miliónů žen na pracovištích, ve školách a univerzitách, je tak rozšířeně zneužívána, právě proto, že nerovnost a diskriminace je v naší patriarchální kultuře hluboce zakořeněna“ (62).

Dosavadní výzkumy (např. McKinney, 1990) rovněž ukázaly, že to nejsou jen nadřízení, kdo se nevyžádaného chování dopouští, ale i spolupracovníci či osoby s nižší organizační mocí. Limitem tohoto modelu tedy je, že ve své teorii nezohledňuje případy, kdy se obtěžování dopouští spolupracovník/ce či spolustudující, nebo kdy dochází k obtěžování ze strany jedince, který má v organizaci nižší formální moc.

Jak už bylo naznačeno výše, tomuto posledně jmenovanému obtěžování se říká kontramocenské (*contrapower sexual harassment*) a bylo definováno již v roce 1984. Tento typ obtěžování je vysvětlován na základě teorie, podle které genderové role nevyhnutelně nabývají relevance i v kontextech, kde by důležité být neměly¹¹, jako je svět práce (*gender-role spillover theory*). Do pracovního prostředí jsou přenášena tradiční očekávání toho, jak by se muži a ženy měli chovat, což zapříčiňuje to, že jsou často ženy vnímány jako sexuální objekty (DeSouza, 2003: 529). Ženy, které pak vstoupí do prostředí

¹¹ Alespoň podle antidiskriminačního zákona.

s mužskou dominancí, mohou pro některé muže představovat hrozbu či konkurenci, a proto se muži snaží zdůrazňovat jejich status ženy nad statusem spolupracovnice tím, že zdůrazňují jejich sexualitu. Takové chování ze stran mužů jim umožňuje: „[...] dostat ženy do jejich „patričních“ podřízených pozic“ (Welsh, 1999: 178). Toto potvrzují i výzkumy, které ukázaly, že v prostředích, kde dominuje mužské zastoupení, je pak výskyt sexuálního obtěžování vyšší (např. Gutek, 1985).

2.4.4. Teoretická východiska sexuálního obtěžování na středních školách

Doposud probírané teorie se zaměřovaly především na pracovní a akademické prostředí. Zaměříme-li se na specifické prostředí středních škol, zjistíme, že v této oblasti je pozornost na důvody vzniku a výskytu sexuálního obtěžování upírána mnohem méně.

Lee et al. (1996) uvádějí několik teorií, které se vztahují k této problematice. Jsou jimi teorie: biologická (*biological*), vývojová (*developmental*), patologická (*pathological*), zneužití moci (*abuse of power*) a kulturní (*cultural*). Z těchto vyjmenovaných však jen poslední dvě (tj. zneužití moci a kulturní teorie) byly využity při empirických výzkumech sexuálního obtěžování na středních školách, a proto nabízejí určitý stupeň důvěryhodnosti (např. Lee et al., 1996; Stein et al., 1993).

Teorie zneužití moci (*abuse of power*) koresponduje s již představeným organizačním modelem sexuálního obtěžování. Moc, která je zneužita, je jedinci dána v rámci určité organizace a její struktury hierarchizace. Tato formální moc pak umožňuje tomu, kdo ji má více, aby své autority zneužil (Timmerman, 2003: 232). V rámci školního prostředí jsou to vyučující a jiní zaměstnanci/yně školy, kteří drží moc ve svých rukách. Stejně tak, jako již zmíněný organizační model, tato teorie tedy dobře vysvětluje důvody sexuálního obtěžování ze stran vyučujících. Co však opět zůstává nevyjasněno je vysoký výskyt sexuálního obtěžování ze stran spolustudujících a genderově specifické schéma většiny případů zneužívání (tamtéž).

Tato teorie tak také problematizuje zneužití společenské moci (*abuse of societal power*), která vyplývá ze zakořeněného patriarchálního systému naší společnosti. Tato teorie, stejně tak jako sociokulturní model, představuje perspektivu, podle níž může být sexuální obtěžování vysvětleno na základě mužské dominance. Kontramocenské vztahy, kdy například žák obtěžuje učitelku, tak vyplývají z mužské potřeby udržovat si svou dominantní pozici a tím si vynahrazovat nedostatek organizační moci (např. McKinney, 1990).

Kulturně založené teorie se pak nezaměřují na mocenskou pozici jedince, ale především na bezprostřední okolnosti a prostředí sexuálního obtěžování (Timmerman, 2003: 232). Jelikož jsou školy viděny jako organizace, kde jedinci sdílejí společné normy a hodnoty, sexuální obtěžování je bráno jako: „znak nedostatečné pozornosti k normám, hodnotám a dennímu chování ve škole“ (tamtéž).

Na základě této teorie je také sexuální obtěžování vnímáno jako veřejný fenomén, a ne jako tabu, ke kterému dochází v soukromí a oběti o něm, ze strachu před odplatou a ostudou s nikým nemluví (Timmerman, 2003: 233). Výzkum, který Timmerman (2003) provedla, dokládá, že sexuální obtěžování na středních školách je součástí školní kultury, jelikož je to veřejný fenomén, který se objevuje téměř denně¹² (233).

2.4.5. Aspekt moci

Jak výše uvedené teorie ukázaly, sexuální obtěžování není ve většině případů o sexu nebo o sexuální přitažlivosti, ale především o dominantní moci mužů nad ženami, vyplývající jak z organizační hierarchizace institucí, tak z patriarchálního uspořádání naší společnosti. Robinson (2005) dodává:

„sexuální obtěžování nereflktuje problémy, hodnoty či nedostatek sociálních dovedností jedinců [...], ale především představuje širší kulturní hodnoty a mocenské vztahy, obzvláště pak ty, které operují s kategoriemi genderu a sexuality a s jejich protínáním s dalšími odlišnostmi, jako je rasa a třída“ (20).

Co více, sexuální obtěžování a sexuální násilí je společností považováno za legitimní způsob, jak v rámci heterosexualizovaného genderového řádu vyjadřovat a znovu upevňovat postavení hegemonního mužství ve veřejné i soukromé sféře (Robinson, 2005: 20).

Uvažujeme-li o oblasti formálně nastavených vztahů, do které školní prostředí spadá, faktor moci je tedy zásadní. Jak Smetáčková et al. (2011) dále popisuje, moc, vyplývající z genderového řádu a moc vyplývající z fungování konkrétní instituce se pak mohou vzájemně posilovat nebo naopak inhibovat (10). V prvním případě dosáhne mocenské převahy muž, který je ve formálně nadřazeném postavení a žena či muž, nesplňující parametry hegemonní maskulinity, jsou v postavení podřazeném. V případě,

¹² Tomuto výzkumu: Sexuální obtěžování dospívajících spáchané vyučujícími či vrstevníky: Výzkum dynamiky moci, kultury a genderu na středních školách (Timmerman, 2003) a jeho výsledkům se věnuji v následující kapitole.

kdy je žena ve formálně nadřazeném postavení a v podřazeném muž, zmíněné zdroje moci se tlumí. Do těchto mocenských konstelací pak ještě může zasahovat další zdroj moci, vyplývající z interpersonálního vztahu (tamtéž).

Smetáčková et al. (2011) dále problematizuje případy, kdy nevhodné chování v obtěžované osobě nepříjemné pocity nevyvolává a sama oběť si ani neuvědomuje, že k sexuálnímu obtěžování dochází a tudíž se proti němu nebrání (11). Bourdieu (2000) tuto situaci popisuje termínem *symbolické násilí*:

„K symbolickému násilí dochází tehdy, jestliže ovládaný nemůže jinak, než vládnoucího (a tedy nadvládu) uznávat, protože k reflektování jak jeho, tak sebe sama, přesněji řečeno k reflektování vztahu mezi sebou a jím, disponuje pouze nástroji poznání, které s ním má společné a které nejsou ničím jiným než osvojenou formou vztahu nadvlády [...]“ (34-35).

V kontextu silné mocenské asymetrie, která ve vztahu vyučující – studující panuje, vidí Smetáčková et al. (2011) tři základní aspekty, které tento vztah výrazně ovlivňují:

- a) podřazená osoba má důvěru v nadřazenou osobu a instituci, která rámuje jejich vztah (tj. má tendenci interpretovat chování jako vhodné, normální),
- b) podřazená osoba je poslušná vůči nadřazené osobě (tj. přizpůsobuje se kvůli obavě z možného trestu),
- c) podřazená osoba považuje nadřazenou osobu za atraktivní a cítí se k ní přitahována (tj. chování překračující formální pravidla je podřazenou osobou interpretováno jako důkaz osobní výjimečnosti, což vyvolává příjemné pocity) (Smetáčková et al., 2011: 11).

Výše zmíněné aspekty tak objasňují, že je to právě mocenská převaha mezi vyučujícími a studujícími, vyplývající jak z genderového tak organizačního řádu, co zapříčiňuje to, že si obtěžovaná osoba neuvědomuje problematičnost chování a tudíž se ani nesnaží proti němu vystoupit. A jak dodává Bourdieu (2000), podřízenost žen, vyplývající z genderového řádu, je vepsána do schémat vnímání, hodnocení i jednání, které používají i oběti samy (37).

A tak, dojde-li k navázání partnerského vztahu mezi vyučujícím a studujícím, je třeba upozornit, že tyto vztahy nevznikají za situace, kdy by si byli oba dva rovni (Smetáčková et al., Příručka pro vedení vysokých škol a vyučující, 2009: 26). I přes to, že se jedná o konsenzuální vztahy, do kterých oba aktéři vstupují dobrovolně, dochází k výraznému porušení hranic profesního vztahu, jelikož vztah mezi studujícími a vyučujícími je stále a

především vztahem formální závislosti, který je dále umocňován neformálními faktory, jako je věk, sociální postavení, znalostmi a zkušenostmi (Smetáčková et al., 2011: 12).

2.5. Sexuální obtěžování očima výzkumu

Cílem této kapitoly je představit závěry provedených jak zahraničních, tak českých výzkumů a poukázat na to, že sexuální obtěžování je komplexní problém, který má řadu rozměrů a nelze ho na žádné úrovni zjednodušovat.

Jak jsem již zmínila, výzkumy výskytu sexuálního obtěžování mají v amerických a západoevropských zemích svou tradici již od 70. let 20. století, a proto se nejprve zaměřím na zahraniční výzkumy, které se specificky věnují středoškolskému prostředí. Další podkapitola pak představí výzkumy realizované v České republice. Jelikož zde doposud středoškolské prostředí nebylo zmapováno, zaměřím se na výskyt sexuálního obtěžování na pracovišti a ve vysokoškolském prostředí.

Před analyzováním jednotlivých výzkumů je třeba upozornit na skutečnost, že jsou v nich využity různé definice sexuálního obtěžování, což může do značné míry vést k ovlivnění samotných výsledků jednotlivých studií.

2.5.1. Zahraniční výzkumy

I přes to, že se věnuji sexuálnímu obtěžování studujících vyučujícími, v kontextu středních škol je v zahraničních výzkumech zaznamenán vysoký výskyt obtěžování převážně ze stran spolustudujících (tzv. *peer to peer harassment*¹³). Jak následující výzkumy ukázaly, k nevyžádanému chování nedochází jen mezi osobami v nerovném mocenském postavení (vyučující – studující), ale také mezi osobami se stejným statusem. Tím však nechci zastínit fakt, že výzkumy odhalily i značný výskyt obtěžujícího chování ze stran vyučujících či jiných dospělých pracovníků škol, na jejichž základě došlo k upozornění na tento problém.

První výrazné zmapování situace na středních školách provedla Nadace pro vzdělávání Americká asociace univerzitních žen (*American Association of University Women Educational Foundation*) ve Spojených státech amerických v roce 1993. Výzkum pod názvem Nepřátelské chodby: AAUW výzkum sexuálního obtěžování na amerických školách (*Hostile Hallways: The AAUW Survey on Sexual Harassment in America's*

¹³ Tento pojem označuje obtěžování mezi osobami ve stejném mocenském postavení, jako například mezi spolupracovnicemi/kolegyněmi a spolupracovníky/kolegy, mezi vyučujícími či mezi studujícími (Paludi, Barickman, 1991)

schools) se zaměřil na zmapování zkušeností studujících s obtěžujícím chováním ve školním prostředí. Dotazníkového šetření se zúčastnilo přes 1600 žáků a žáků ze 79 různých středních škol a cílem bylo zodpovědět na následující otázky: „*Jak je sexuální obtěžování ve školách rozšířeno? Kdo obtěžuje koho? Kde se odehrává? Jakých forem nabývá? Jak ovlivňuje studující a jejich přístupy ke vzdělání a dospívání?*“ (McKee, 1993: 6).

Definice, která byla využita pro tento výzkum, byla postavena na subjektivním vnímání studujících a prezentovala sexuální obtěžování jako: „*nechtěné a nepříjemné chování sexuální povahy, které narušuje tvůj život. Sexuální obtěžování není chování, které se ti líbí nebo které chceš*“ (AAUW, 1993: 9).

Znepokojujícím výsledkem tohoto šetření bylo, že 81 % respondentů a respondentek ve škole zažilo nějakou formu sexuálního obtěžování. Mezi těmito 81 % bylo 85 % dívek a 76 % chlapců (AAUW, 1993: 10). Tento rozdíl se více zvětšuje, když se zaměříme na frekvenci výskytu obtěžujícího chování jednotlivými respondenty a respondentkami. Často nebo občas tuto formu chování zažije o 17 % více dívek než chlapců (tamtéž). Dotazník kategorizoval 14 typů obtěžování, od tělesného kontaktu (např. dotyky, šťouchání, nucený polibek) až po nulový tělesný kontakt (jako například komentáře a pomlouvání se sexuálním podtextem). Jako nejčastější forma obtěžování byly pak studujícími identifikovány poznámky, vtipy, gesta a pohledy se sexuálním podtextem. Tento typ obtěžování zažilo 76 % dívek a 56 % chlapců. Dalšími častými formami bylo sexuálně podbarvené dotýkání se, chytnutí či poštuchování (AAUW, 1993: 11).

Vyučujícího nebo jiného dospělého zaměstnance školy jako iniciátora sexuálního obtěžování identifikovalo 18 % dotazovaných, kteří zažili nějakou formu nevyžádaného chování. Toto číslo znamená, že každá ze čtyř dívek a každý z deseti chlapců byli obtěžováni někým ze zaměstnanců školy (AAUW, 1993: 13).

I přes to, že tato čísla jsou vysoká, hlavním výsledkem tohoto výzkumu bylo zdůraznění sexuálního obtěžování ze stran spolustudujících. 79 % respondentů a respondentek určilo jako iniciátory a iniciátorky své spolužáky a spolužačky či bývalé studenty a studentky (AAUW, 1993: 14). Co více, z 66 % dotazovaných chlapců a z 52 % dívek, kteří odpověděli, že jsou sami iniciátoři a iniciátorky obtěžování, bylo 94 % před tím sexuálně obtěžováno (tamtéž).

Další část výzkumu se pak zaměřovala na dopady nežádoucího chování na studující, při čemž byly zkoumány především tři hlavní oblasti: dopady na průběh

vzdělávání, na chování a na emocionální stav¹⁴. Ve všech třech oblastech silnější následky nesly dívky (AAUW, 1993: 18-21). Následky obnášely například nechut' chodit do školy, být aktivní a mluvit při hodinách nebo dokonce zvažování změnit školu (tamtéž).

Tímto výzkumem se problém sexuálního obtěžování na středních školách, jak ze strany vyučujících tak spolustudujících, dostal do popředí zájmu. Díky svým specifickým podmínkám a důležitému vlivu na dospívající děti se prostředí středních škol¹⁵ začalo více zkoumat.

V roce 2001 AAUW navázalo na svůj pilotní výzkum z roku 1993 s cílem prozkoumat situaci na středních školách a zjistit, k jakým změnám během uplynulých osmi let došlo. Studie Nepřátelské chodby: Šikana, posmívání a sexuální obtěžování ve škole (*Hostile Hallways: Bullying, Teasing and Sexual Hassment in school*, AAUW, 2001) tak odhalila, že rozšířenost obtěžujícího chování ze stran vyučujících a jiných zaměstnanců škol je stále vysoká, i když od roku 1993 lehce klesla. Do roku 2001 se s takovým chování setkalo o 6 % méně studujících než v roce 1993 (AAUW, 2001: 5). Výskyt sexuálního obtěžování ze stran spolustudujících však zůstal na stejně vysokých číslech, v roce 2001 ho přiznalo 85 % respondentů/tek (tamtéž).

Největší změnou, kterou výzkum zaznamenal, bylo zvýšené povědomí studujících o daném problému díky nové školní politice a materiálům, které studujícím školy distribuují jako preventivní opatření. V roce 2001 vědělo o problému sexuálního obtěžování a o možnostech, jak ho řešit, o 33 % více žáků/ček než v roce 1993 (AAUW, 2001: 15). Důležitost příruček a manuálů o sexuálním obtěžování a návody, jak se mu bránit, zdůrazňuje například i tým autorek Fromuth, Holt a Parker (2001), jejichž výzkumu se věnuji dále. Ve své studii upozorňují na to, že bez těchto preventivních materiálů nebude nadále velká část obtěžujícího chování žactvem reportována (61). Příručky mají určit hranice, co je a co není přípustné, a tak může být lehčeji rozpoznatelné nepatřičné chování, i když ho oběť necítí negativně (tamtéž).

AAUW tedy se zaměřila především na samotný výskyt sexuálního obtěžování na středních školách. Další výzkumy, které představím, se již zabývají i vnímáním a vlivy sexuálního obtěžování, které vychází ze strany vyučujících. Loreda, Reid, Deaux (1995) ve své studii z roku 1995 zdůrazňují, že sexuální obtěžování ze strany toho, kdo má větší institucionální moc, je mnohem škodlivější (31). Status iniciátora či iniciátorky sexuálního

¹⁴ Těmito následky se hlouběji zabývám v kapitole 2.6.2 Následky sexuálního obtěžování.

¹⁵ Specifickým podmínkám středoškolského prostředí se více věnuji v kapitole 2.6. Specifika středoškolského prostředí.

obtěžování zdůrazňuje i o dva roky starší studie J. Tata (1993), ve které respondenti a respondentky více označovali chování jako obtěžující v případech, kdy iniciátor tohoto chování byl nadřízený/á. Tyto zjištění tedy reflektují teorii organizačního modelu, který sexuální obtěžování vysvětluje jako jev, vyplývající ze zneužití institucionální moci v dané společnosti. I přes to, že studující zažívají sexuální obtěžování ze strany vyučujících méně často než ze strany spolustudujících, překračování formálních hranic vnímají jako problematičtější, a tudíž si tento problém zaslouží dostatečnou míru pozornosti.

Cílem studie Loreda et al. (1995) Posouzení a definice sexuálního obtěžování středoškolskými studujícími (*Judgements and definitions of Sexual Harassment by High School Students*) bylo prozkoumat, jak studující středních škol vnímají obtěžující chování a jaké faktory jejich vnímání ovlivňují. Loreda et al. (1995) ve své studii již využily objektivní definici sexuálního obtěžování, skládající se ze čtyř úrovní chování: genderové obtěžování (*gender harassment*), svádění (*seductive behavior*), sexuální vydírání a nátlak (*sexual bribery and coercion*) a sexuální zneužití (*sexual imposition*) (1995: 33). Výsledky ukázaly, že status iniciátora/ky, je vnímán jako méně důležitý, pokud se jedná o vážné případy sexuálního obtěžování (Loreda et al., 1995: 42). Jde-li o sexuální nátlak nebo zneužití, mocenský status iniciátora/ky nehraje tedy takovou roli a takové chování je ve všech případech vnímáno jako velmi nevhodné. V případech slabšího sexuálního obtěžování (genderové obtěžování a svádění) je rozdíl ve formální moci již vnímán mnohem silněji. Dopustí-li se takového chování jedinec s vyšším mocenským statutem, tedy učitel/ka, je toto chování vnímáno jako více škodlivé a jako ovlivňující budoucí vztahy (tamtéž). Tento výzkum poukázal i na to, že studentky-dívky celkově vnímají obtěžující chování jako více vážné a nevhodné než studenti-chlapci (Loreda et al., 1995: 37). Respondenti/ky dávali také důraz na nutnost opakování nevhodného chování. Až poté, co se takové chování opakuje, může být označeno jako obtěžující (Loreda et al., 1995: 44).

Další studie Faktory ovlivňující vnímání sexuálních vztahů mezi studujícími středních škol a vyučujícími (*Factors Affecting College Students' Perceptions of Sexual Relationships Between High School Students and Teachers*) (Fromuth, Holt, Parker, 2001) se hlouběji zaměřila na faktory, které ovlivňují vnímání vztahů mezi studujícími středních škol a jejich vyučujícími. Trojice autorek se zaměřila především na to, jak vnímání ovlivňuje věk vyučujících, gender participantů a genderová kombinace ve vztahu (učitel-muž/ studentka-dívka versus učitelka-žena/ student-chlapec) (Fromuth et al., 2001: 63). Jak předpokládaly, gender obou participantů hraje ve vnímání velkou roli. Vztah mezi učitelkou a studentem je studujícími brán jako méně závažný než vztah mezi učitelem a

studentkou (Fromuth et al., 2001: 69). K tomuto posouzení přispívají dle autorek genderové stereotypy. Studentky jsou vnímány jako více zranitelné, zatímco studenti si mohou navíc vztahu se starší ženou-učitelkou vážit, a tím je pro ně tento vztah méně nebezpečný (tamtéž). I tento výzkum, stejně tak jako předešlý, tedy potvrdil, že dívky vnímají vztahy mezi dospívajícími a vyučujícími negativněji než chlapci, kteří berou tyto sexuální zkušenosti jako přínosné, a proto ne tak vážné.

Další zkoumaný faktor, věk, se neprokázal jako vlivný činitel (Fromuth et al., 2001: 70). Věk učitele/ky neměl podle respondentů/ek takovou váhu jako jejich gender a jejich vnímání vztahu mezi studujícími a vyučujícími nebylo věkem výrazně ovlivněno.

Celkově však bylo potvrzeno, že respondenti/ky vnímají tento typ vztahu negativně a nevhodně. Sexuální vztah mezi vyučujícími a studujícími označili jako pohlavní zneužití nezletilé/ho (*statutory rape*) a vyučujícího, který se tohoto činu dopustí, by nechali dle zákona potrestat (Fromuth et al., 2001: 70). Stejně jako Loredó et al. (1995) tak Fromuth et al. (2001) upozorňují na závažnost zneužívání formální moci vyučujícími, které má vážnější následky, než obtěžování ze strany vrstevníků.

Studie Greetje Timmerman (2003) se pak věnuje porovnání příčin a důsledků sexuálního obtěžování ze strany spolustudujících a vyučujících. Tato studie, pod názvem *Sexuální obtěžování dospívajících spáchané vyučujícími či vrstevníky: Výzkum dynamiky moci, kultury a genderu na středních školách (Sexual Harassment of Adolescents Perpetrated by Teachers and by Peers: An Exploration of the Dynamics of Power, Culture, and Gender in Secondary Schools)*, měla za cíl za pomoci kulturního a mocenského modelu¹⁶ a genderové perspektivy porovnat specifické rysy obtěžujícího chování ze strany vyučujících a vrstevníků.

Na základě mocenského modelu byla stanovena hypotéza, dle které sexuální obtěžování ze strany vyučujících není každodenním jevem, ale spíše se váže na ojedinělé případy, které se odehrávají v soukromí (např. kabinet) a přinášejí oběti negativnější následky (Timmerman, 2001: 233). Kulturní model pak podložil hypotézu, že sexuální obtěžování ze stran vrstevníků je součástí každodenní zkušenosti, odehrává se ve veřejných prostranstvích (třídy a chodby) a nemá tak negativní důsledky (tamtéž). Třetí hypotéza vychází z genderové perspektivy a zaměřuje se na genderovou příslušnost jak iniciátora/ky, tak oběti. Dle této hypotézy zažívají obtěžující chování více dívky, které také prožívají vážnější následky. Většina iniciátorů jsou muži (tamtéž).

¹⁶ Tyto teorie vzniku a výskytu obtěžujícího chování jsou diskutovány v kapitole 2.4, zabývající se teoriemi sexuálního obtěžování.

Výsledky podpořily kulturní model, podle kterého je sexuální obtěžování ze strany spolustudujících běžným jevem, zatímco sexuální obtěžování ze strany vyučujících je omezeno na ojedinělé případy (Timmerman, 2003: 241). Timmerman však upozorňuje, že i přes to, že je obtěžování ze strany spolustudujících v porovnání s obtěžováním ze strany vyučujících častější (obtěžování ze stran vrstevníků zažilo 73 % respondentů/tek a ze strany vyučujících 27 %), případy nežádoucího chování ze strany vyučujících nemůžou být brány jen jako ojedinělé (tamtéž). Tyto výsledky tak potvrzují již prezentovaný výzkum AAUW (1993). Nižší procenta ve výskytu však neznamenají nižší závažnost problému.

Další hypotéza, tj. mocenského modelu, byla tedy částečně nepotvrzena. Na jedné straně se sexuální obtěžování ze strany vyučujících jeví jako ojedinělý problém, jelikož ho zažilo menší procento respondentů a respondentek než obtěžování ze strany svých spolustudujících. Avšak rozhodně to není problém izolovaný a neodehrává se pouze v soukromí. Jelikož se podle výsledků 69 % incidentů se sexuálním obtěžováním odehrává ve třídě, musí tedy k sexuálnímu obtěžování ze strany vyučujících docházet i na veřejných prostranstvích. To, že je tento typ obtěžování součástí školní kultury dokládá i další zjištění, podle kterého studující své zážitky s nevyžádaným chováním ze strany vyučujících sdělují svým kamarádům i rodičům (Timmerman, 2003: 242). Jeho dopady jsou však podle odpovědí opravdu vážnější než v případě obtěžování ze strany spolužáka/čky (tamtéž).

V návaznosti na třetí hypotézu bylo zjišťováno, jak se dopady nevyžádaného chování liší dle genderu oběti. Nejenže jsou dívky obtěžovány častěji než chlapci, ale jsou také obětmi vážnějších forem obtěžování či kombinací vícero typů. Zároveň dívky uváděly těžší následky takového chování než chlapci. Také bylo prokázáno, že většina iniciátorů jsou muži (Timmerman, 2003: 243).

Timmerman touto studií upozornila na rozdílné vnímání obtěžujícího chování u dívek a chlapců. Její další výzkum se genderovou perspektivou sexuálního obtěžování zabýval ještě podrobněji. Timmerman se ve výzkumu Porovnání zkušeností dívek a chlapců s nechtěným sexuálním obtěžováním na středních školách (*A comparison between girl's and boy's experiences of unwanted sexual behaviour in secondary schools*) vyhnula použití pojmu sexuální obtěžování, jelikož dle jejího názoru obsahuje velkou škálu možného chování od genderového obtěžování až po znásilnění a není tudíž dostatečně specifický. Navíc, jak dále uvádí, tento pojem má většina mladých lidí spojený s vážnými formami chování, jako je právě znásilnění a mírnější projevy, jako jsou například nechtěné poznámky a tělesný kontakt, nejsou studujícími považovány za projev sexuálního

obtěžování (Timmerman, 2005: 293). Místo něho proto použila dva specifické pojmy: sexuální násilí (*sexual violence*) a nechtěné chování sexuální povahy (*unwanted sexual behaviour*). První pojem zahrnuje vážné formy obtěžování, jako je znásilnění nebo pokus o znásilnění, a ten druhý pak odkazuje k mírnějším formám sexuálního obtěžování (tamtéž). Chování sexuální povahy bylo ještě dále rozděleno do kategorií: verbální, neverbální a tělesný kontakt (Timmerman, 2005: 294).

Sesbíraná data potvrdila, že se s nechtěným chováním sexuální povahy setkala 24 % dívek a 11 % chlapců. Se sexuálním násilím se ve školním prostředí setkala pouze 0.9 % dívek a 0.4 % chlapců, a proto se k této kategorii studie v následujících analýzách už nevrací (Timmerman, 2005: 297). Studie dále poukázala na to, že verbálních útoků zažilo o 23 % více chlapců, zatímco dívky jsou dvakrát více oběťmi nechtěných tělesných kontaktů (tamtéž).

Co se týče iniciátorů nevhodného chování 79 % dívek a 69 % chlapců bylo obtěžováno svými spolustudujícími. Vyučujícího – muže za iniciátora označilo 30 % dívek a 20 % chlapců (tamtéž). Z těchto čísel opět vyplývá, že oběťmi nechtěného chování sexuální povahy jsou častěji dívky. Ty také zažívají těžší formy tohoto chování, což vede k jejich větším zdravotním problémům a nižšímu sebevědomí (Timmerman, 2005: 302).

Prezentované zahraniční výzkumy ukázaly, že výskyt sexuálního obtěžování ze strany vyučujících je značný, a že se právem stal tématem mnoha studií. I přes to jsou vyučující jako iniciátoři nechtěného chování se sexuálním podtextem identifikováni méně často než spolustudující. Nicméně, výzkumy odhalily, že dopady na jednotlivce jsou v případech prvního typu obtěžování mnohem vážnější. Využití genderové perspektivy dále odhalilo, že dívky jsou častěji oběťmi sexuálního obtěžování, zatímco za iniciátory jsou považováni především muži, jak učitelé, tak žáci.

Zmíněné studie také upozornily na důležitost preventivních materiálů, které mají studujícím pomoci v identifikaci nevhodného chování a poradit jim, jak v takovém případě postupovat a na koho se obrátit.

2.5.2. České výzkumy

Problém sexuálního obtěžování byl v České republice dlouhou dobu přehlížen a bagatelizován. Jak už jsem zmínila v předešlé kapitole, za zlehčování tohoto problému může především počáteční odmítavý postoj české laické i odborné veřejnosti, který byl vyvolán i zesměšňujícím překladem anglického názvu. Jak dodávají Křížková a Uhde:

„[...]v české společnosti je sexuální obtěžování vnímáno jako zbytečně přeceňovaný problém, který se týká spíše soukromých vztahů mezi jednotlivci než všeobecně přijímaných společenských představ a genderových očekávání, neformálních i formálních norem a prostředí v organizaci“ (Křížková et al., 2005: 32).

Historie českých výzkumů na toto téma je tedy podstatně kratší než ta zahraniční. Smetáčková et al. (2011) uvádějí její dvě etapy: první, která je zaměřena na výzkum sexuálního obtěžování na pracovišti a na ní navazující druhá vlna, která se zaměřuje na skrytější mechanismy obtěžování mimo pracovní sféru (3).

Do první skupiny spadá především výzkum provedený oddělením Gender&sociologie SOÚ AV ČR pod názvem Analýza výskytu obtěžování žen a mužů z důvodu pohlaví a sexuální obtěžování na pracovišti (Křížková, Maříková, Uhde 2006). Bylo prokázáno, že: *„celá čtvrtina respondentek a respondentů, kteří pracují nebo někdy pracovali, se v práci setkala osobně či zprostředkovaně se sexuálním obtěžováním“* (Křížková et al., 2005: 33). Dle výzkumu se se sexuálním obtěžováním setkala téměř 28 % žen a 22 % mužů, přičemž ve většině případů byly za oběti tohoto chování označeny ženy a za iniciátory muži (Křížková et al., 2005: 36). Nejčastěji se pak sexuální obtěžování objevuje mezi spolupracovníky. V případě, že dojde k obtěžování ze stran nadřízeného, stane se situace pro oběť ještě složitější (Křížková et al., 2005: 33). Jak výzkumnice dále uvádějí, v takovém případě se do hry zapojuje nejen mocenský vztah muž – žena, ale i mocenský vztah nadřízený – podřízená, kdy má žena menší možnost bránit se, jelikož by to měl být právě ten nadřízený, na kterého by se měla oběť obrátit o pomoc (tamtéž).

Výzkumnice prezentovaly respondentům/kám celkem 14 forem možného chování, které mohou být identifikované jako sexuální obtěžování a zjišťovaly, jak často se s takovými formami chování jednotliví respondenti/ky v současném nebo předešlém zaměstnání setkali. Celkově nejčastější formou obtěžování byly odhaleny sexuálně podbarvené vtipy a sexuálně podbarvené řeči a narážky na soukromý život, následované milostnými vztahy mezi kolegy a sexuálně orientovanými poznámkami (Křížková et al., 2005: 33).

Tento výzkum tedy odhalil, že se sexuální obtěžování v českém pracovním prostředí relativně často objevuje a že je tedy na místě zvažovat možnosti jeho společenského sankcionování. Dalším významným aspektem těchto zjištění bylo, že *„[...]umožnil[y] pevnější ukotvení fenoménu sexuálního obtěžování ve vědeckém diskursu“* (Smetáčková et al., 2011: 3).

Do druhé etapy českých výzkumů pak patří dva výzkumy zaměřující se na sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí, které proběhly v letech 2008–2009. Jeden výzkum byl realizován Sociologickým ústavem AV ČR a druhý pak Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy.

První zmiňovaný výzkum se nezaměřoval jen na zkušenosti studujících s různými formami obtěžujícího chování ze strany vyučujících, ale také na to, jak samotní studující sexuální obtěžování vymezují, a jaké mají představy o možnostech řešení tohoto problému (Vohlídalová, 2010: 27). Výzkumné dotazníkové šetření pak proběhlo na vybrané fakultě pražské vysoké školy a zúčastnilo se ho 700 studujících z magisterských i bakalářských oborů, z toho 464 žen a 236 mužů. Při sestavování dotazníku se výzkumnice nechaly inspirovat standardizovaným výzkumným nástrojem, tzv. Sexual Experience Questionnaire (SEQ)¹⁷(Fitzgerald et al., 1988), který se k tomuto účelu v zahraničí běžně používá. V rámci tohoto výzkumu byl však dotazník rozšířen o část, která měla zmapovat postoje studujících k problému sexuálního obtěžování (Vohlídalová, 2010: 27).

Dotazníkové šetření pak ukázalo, že s některou z forem genderového obtěžování se setkala 66 % studujících. Přes 18 % studujících zažilo nevíтанou sexuální pozornost a kolem 9 % se setkala se sexuálním nátlakem (Vohlídalová, 2010: 30). Za nejčastější formy obtěžujícího chování byly označeny zesměšňující a urážlivé poznámky o mužích a ženách, se kterými se setkala 53 % respondentek a 47 % respondentů. Dále bylo například uváděno okukování, sexuálně laděné vtipy a příběhy a zvýhodnění kvůli pohlaví (Vohlídalová, 2010: 31).

Byly také potvrzeny statisticky významné genderové rozdíly. Výzkum prokázal, že se dívky významně častěji než chlapci u svých vyučujících setkávají s okukováním, pozváním na soukromou schůzku a se zvýhodněním, zatímco chlapci častěji uváděli, že byli kvůli svému pohlaví častěji znevýhodňováni (Vohlídalová, 2010: 32). Ukázalo se také, že jednoduchý vzorec muž-pachatel a žena-oběť v českém vysokoškolském prostředí zcela neplatí. Různé formy genderového obtěžování, které jsou obecněji namířeny proti mužům a ženám, jsou v interakci se studenty a studentkami využívány nejen učiteli, ale i učitelkami (Vohlídalová, 2010: 35).

Druhý neméně významný výzkum na poli akademického prostředí s názvem Výzkum sexuálního a genderově motivovaného obtěžování na VŠ měl za cíl zjistit, jak studentky/ti rozumí pojmu sexuální obtěžování, jaká je míra zkušeností s takovým typem

¹⁷ Podrobné informace o tomto standardizovaném výzkumném nástroji jsou uvedeny v empirické části této práce.

chování a také s jakými pocity tyto zkušenosti popřípadě pojí (Smetáčková et al., 2009: 80). Tento rozsáhlý výzkum se skládal jak z dotazníkového šetření, tak z následných rozhovorů. Dotazováno bylo 832 studujících z českých vysokých škol. Z toho bylo 584 žen a 243 mužů a zapojeno bylo 11 veřejných vysokých škol z 26 existujících (Smetáčková, 2011: 16).

Nástroj, který byl k dotazníkovému šetření využit, byl také částečně inspirován dotazníkem SEQ a to především v jeho první části, která měla na základě 18 otázek zmapovat zkušenosti s různými projevy chování bez apriorního označení za obtěžování (např. sexuální návrhy, pozvání na schůzku, sexuální vtipy, zesměšňující poznámky, komentáře na vzhled atd.) (Smetáčková, 2011: 15). Druhou část dotazníku tvořily otázky týkající se již explicitně obtěžování, a to jeho různých aspektů a podmínek, za kterých probíhá (např. kdo obtěžuje a kdo je obtěžován, kdy k obtěžování dochází, zda existují pravidla pro řešení atd.) Zde byli také studující požádáni o poskytnutí své osobní definice. V další části měly respondenti/ky vyjádřit své pocity a názory na osm scénářů, které představovaly různé formy sexuálního obtěžování. Závěrečná část dotazníku se pak zaměřovala na identifikační údaje (tamtéž). Takto upravený výzkumný nástroj byl pak i vzorem při sestavování dotazníku pro zmapování situace na středních školách, kterému se budu podrobně věnovat v empirické části této práce. Následně pak bylo uděláno 40 hloubkových polostrukturovaných rozhovorů.

Tento výzkum víceméně potvrdil výsledky ze zahraničí i výsledky Vohlídalové a kol. Sexuální obtěžování je na českých univerzitách hojný jev, jelikož 78 % respondentů/tek přiznalo, že se alespoň jednou setkalo s chováním, které podle objektivní definice¹⁸ spadá do kategorie sexuálního obtěžování (Pavlík et al., 2010: 79). Nejčastěji se pak studující setkávají s rozdílným zacházením na základě jejich pohlaví a genderu, s nevhodnými a urážlivými poznámkami o mužích a ženách, se znevažujícím chováním na základě jejich genderu, se sexuálně podbarvenými vtipy a s materiály, vyobrazujícími muže a ženy jako sexuální objekty (Pavlík et al., 2010: 80). Nicméně, jen 3% respondentů/tek vypovědělo, že zažily sexuální obtěžování osobně, ale skoro 80% zná někoho, kdo byl sexuálně obtěžován (tamtéž). Za sexuální obtěžování ze strany vyučujícího pak respondenti/ky na základě scénářů považují návrh na osobní večerní

¹⁸ Definice sexuálního obtěžování, která pro tento výzkum byla použita, je diskutována a podrobně probrána v kapitole 2.3.3. Definice využitá ve výzkumu. Pro snazší orientaci však připomenu, že výzkumný tým sexuální obtěžování rozdělil na tři typy chování: sexuální nátlak a vydírání spojené se získáním výhod či naopak s tresty („něco za něco“), vytváření nepřátelského prostředí a genderově motivované obtěžování.

schůzku, na níž by se studentem/kou vyřešili neudělení zápočtu; letmé, ale opakované dotýkání v průběhu konzultace; komentáře během výuky o sexuální orientaci konkrétních studujících a komentování školních výkonů konkrétního studenta/ky na základě rozdílných schopností žen a mužů (Smetáčková et al., 2011: 19).

Z toho vyplývá, že studenti si pod pojmem sexuální obtěžování představují spíše chování, které má explicitní sexuální povahu a bezprostředně tak souvisí se sexualitou (Smetáčková et al., 2011: 20). Větší část studujících nevnímá genderové obtěžování ve smyslu vytváření nepřátelského prostředí pro ženy a muže jako součást sexuálního obtěžování, nicméně i v situacích genderového obtěžování cítí nepatřičnost takového chování a uvědomují si jeho spojitost s pohlavní kategorizací (Smetáčková et al., 2011: 21).

Oba dva výzkumy z vysokoškolského prostředí také upozornily na nutnost a důležitost informačních příruček, preventivních materiálů a návodů, jak postupovat v případě sexuálního obtěžování. Stejně jako AAUW po výzkumu v roce 1993, výzkumný kolektiv z Karlovy Univerzity také vydal již probírané informační příručky nejen pro studující, ale i pro vyučující.

Jak je patrné, české výzkumy víceméně potvrdily výsledky ze zahraničí, které upozornily na značný výskyt sexuálního obtěžování ve vzdělávacích institucích. Bohužel, česká společnost však ještě není tak plně připravena čelit problémům sexuálního obtěžování, a proto ani po zveřejnění zmíněných výzkumů nedošlo k výraznějším změnám ani ve vnímání samotných aktérů, ani v přijímání preventivních opatření.

Na poslední český výzkum z vysokoškolského prostředí pak v letech 2010-2011 navazoval výzkum zaměřující se na zmapování situace v českých středních školách. Tomuto výzkumu a jeho výsledkům se podrobně věnuji v empirické části této práce.

2.6. Specifika školního prostředí

Jak uvedly zmíněné výzkumy, akademické prostředí není od sexuálního obtěžování oproštěno. Navíc, bylo prokázáno, že nechtěné chování ze stran vyučujících má na studující mnohem rozsáhlejší dopady. Tyto dopady jsou ovlivňovány i dalšími faktory, které víceméně vyplývají ze specifického prostředí a klima, které na středních školách vládne. V této kapitole se tedy zaměřím na specifika vzdělávacích institucí, jejich důležitost pro vývoj jedince a na následky, které s sebou zkušenosti se sexuálním obtěžováním přinášejí. Nejprve představím definici školy a její funkce a poté se budu

věnovat negativním důsledkům nechtěného obtěžování, které jsou ovlivněny i specifickým středoškolským prostředím.

2.6.1. Definice školy

Škola jako edukační instituce je v životě jedince a společnosti vysoce důležitá. Jak dokládá Průcha (2002), význam školy a její existence v životě společnosti je zakotvena již na úrovni ústavy (388). Základní listina práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky, stanovuje právo každého jedince na vzdělání. Škola je tedy sociální instituce, která je účelově vytvořena k zajišťování řízené a systematické edukace (Průcha, 2002: 390). Husén, Tuijnman a Halls (1992) pak shrnují pět jejích základních funkcí:

- 1) Škola je instituce přispívající k celkovému rozvoji jednotlivce a poskytuje mu takové poznatky a speciální dovednosti, které by nemohl získat pouhou zkušeností ze svého prožívání mimo školu.
- 2) Škola je ochranné zařízení, protože vede mládež k hodnotám a ideálům, které jsou ve společnosti zastíněny špatnými příklady dospělých [...]
- 3) Škola je formovatel lidských bytostí.
- 4) Škola je nástroj sociální politiky. Společnost požaduje po škole, aby připravila mladé lidi na jejich fungování na trhu práce a také pro další vzdělávání nutné k výkonu profesí [...]
- 5) Škola je instituce, která je zároveň součástí životního prostředí dětí. [...] a proto by neměla být jen dokonalým zařízením pro edukaci, ale také místem, kde děti nacházejí příjemné prostředí k životu. (Husén et al., 1992, cit. podle Průcha, 2002: 390)

Havlík, Halászová a Prokop (1996) vyjmenovávají ještě následující čtyři funkce školy: funkci personalizační, kvalifikační, socializační a integrační (93-94). První zmíněná funkce má za úkol formovat jedince jako samostatně jednající osobnost. Druhá pak zdůrazňuje funkci školy, která má připravit jedince pro pracovní výkony. Socializační funkce představuje získávání určitých způsobů chování a názorů, vytváření si o sobě a ostatních určitý obraz a zastávání určitých rolí. Podle poslední vyjmenované funkce by měla škola připravovat jedince nejen pro jejich profesní život, ale i pro činnost politicko-veřejnou (Havlík et al., 1996: 93-94).

2.6.2. Středoškolské prostředí

Zmíněné funkce jsou pak ještě dále umocňovány specifiky středoškolského prostředí. Studující berou své vyučující jako vzory a odborné autority. Jak Loredo, Reid a Deaux (1995) uvádějí, vyučující mají nad svými žáky/němi nejen institucionální moc, kterou jim

uděluje škola, ale zároveň status, který s sebou nese věk a vzdělání (30). Dalším důležitým aspektem je to, že většina teenagerů je ještě nezletilých, a proto nemají takovou moc rozhodovat o svém životě, jelikož jsou závislí na svých rodičích či jiných opatrovnících. To jim zabraňuje jednoduše a svobodně se rozhodnout o změně školy, či zdali vůbec budou střední školu navštěvovat (tamtéž). Těmito podmínkami jsou pak studující většinou zastrášení, a proto se bojí proti iniciátorovi/ce vystoupit.

Další důležitý efekt na vzdělávací prostředí zmiňuje ve své studii Winks (1982). Podle ní jsou intimní vztahy mezi vyučujícími a studujícími nepříznivé nejen pro samotné aktéry, ale také pro ostatní studenty/ky a profesory/ky (Winks, 1992, cit. podle Wishnietky, 1991: 165). Být svědkem takového chování, představuje totiž specifický případ samotného obtěžování (Gutek, 1995).

McMaster et al. (2002) a AAUW (1993) také uvádějí, že studenti/ky, kteří se osobně setkali s obtěžujícím chováním ze stran vyučujících i spolustudujících, jsou pak v dospělosti sami iniciátory/kami obtěžování.

2.6.3. Následky sexuálního obtěžování

Ze zmíněných aspektů je zřejmé, že tyto vzdělávací instituce hrají důležitou roli v socializaci jedince a utváření jeho budoucího místa ve společnosti. Nejedná se tak jen o předání určité míry vědění studujícím, ale také o schopnost ukázat jim, jak toto vzdělání efektivně využít nejen pro svůj prospěch (např. na pracovním trhu), ale také pro dobro celé společnosti.

Během studia na střední škole navíc většina dětí prochází dalším důležitým obdobím, pubertou. Během adolescence se nejen tělo dospívajícího ale také jeho zájmy a vnímání světa mění a dozrávají (Renzetti et al., 2005: 140). Přehlížením a neřešením sexuálního obtěžování tak může docházet k tomu, že děti tento problém vnímají jako normální součást života, na jehož základě pak budují vlastní mezilidské vztahy. Jak potvrzují Loreda, Reid a Deaux (1995): „*V tomto období si adolescenti vytvářejí kritické postoje vůči sociálním vztahům a rolím, které následně aplikují*“ (30).

Z tohoto hlediska je zkušenost se sexuálním obtěžováním studujících středních škol vysoce nebezpečná. Z prezentovaných výzkumů také vyplývá, že takové obtěžování má pro studenty závažné negativní důsledky, a to zejména pro dívky, jelikož se častěji stávají oběťmi. Následky sexuálního obtěžování se například hlouběji zabývala již zmiňovaná studie Nepřátelské chodby: AAUW výzkum sexuálního obtěžování na amerických školách,

kteřá identifikovala tři hlavní oblasti dopadů: dopady na průběh vzdělávání, na chování a dopady emocionální (AAUW, 1993: 18-21).

Jako nejčastější následek sexuálního obtěžování respondenti/ky ve zmíněném výzkumu uvedli nechuť chodit do školy, což mělo za důsledek, že raději zůstávali doma či se výuce vyhýbali jinak. Dalšími negativními dopady bylo, že oběti nežádoucího chování přestaly být aktivní při hodinách a nedokázali udržet pozornost během výuky. Tyto následky pak vedly ke zhoršení známek z testů a následnému celkovému zhoršení prospěchu. Menší procento dětí chtělo z tohoto důvodu změnit svou střední školu, což také některé oběti udělaly (AAUW, 1993: 18).

Mezi nejčastější emocionální dopady pak dle provedeného výzkumu (AAUW, 1993) patří pocit trapnosti a studu (*embarrassment*). Další velké procento respondentů se cítily nesměle (*self-conscious*) a nejistěji a méně sebevědomě (*less sure or less confident about themselves*). Někteří se dokonce cítili ohrožení a vyděšení (*afraid or scared*) a pochybovali o tom, zda oni sami mohou někdy nevázat šťastný vztah. Dvakrát tolik chlapců než dívek přiznalo, že zkušenost se sexuálním obtěžováním jim pomohla získat větší popularitu (19).

Do třetí oblasti dopadu pak patří změny v chování obětí. Nejčastěji oběti uváděli, že se snažili vyhýbat osobám, které je obtěžovali nebo místům, kde se obtěžování odehrávalo. Někteří si například vyměnili místo ve třídě, tak aby byli od vyučujícího dál či přestali na daný předmět nebo aktivitu chodit úplně (AAUW, 1993: 20-21).

Paludi a Barickman (1991) dále dodávají, že oběti sexuálního obtěžování obvykle mění své vzdělávací programy či hlavní pracovní cíle. Většina z nich navíc zaznamenala emocionální a psychické reakce, jako deprese, nespavost, bolesti hlavy, bezmocnost a sníženou motivaci (27). Navíc, všechny oběti sexuálního obtěžování zažívají „druhé kolo“ těchto nepříjemných zážitků, když se snaží problém obtěžujícího chování formálně vyřešit institucionálními či právními prostředky (Paludi, Barickman, 1991: 28). Ženy, jako oběti sexuálního obtěžování, jsou na základě stereotypů totiž ze samotného obtěžování často viněny. Tyto stereotypy vycházejí z přesvědčení, že je sexuální obtěžování jen forma svádění, že ženy tajně po sexuálním obtěžování touží a ve většině případů stejně neřikají pravdu (tamtéž).

Z uvedeného vyplývá, že následky sexuálního obtěžování jsou dalekosáhlé. Renzetti a Curran ještě dodávají, že: „*Přinejmenším má pak fenomén sexuálního obtěžování za důsledek to, že mezi studenty a učiteli (nebo jinými nositeli autority) vznikají spíše napjaté než plodné mentorské vztahy*“ (Renzetti et al., 2002: 164). Tyto napjaté

vztahy následně vedou k omezování studujících v rozvoji ve všech oblastech, „*ve kterých jejich úspěch závisí na navázání tělesného pracovního vztahu s učitelem*“ (McCormack, 1985: 30).

2.7. Shrnutí teoretické části

Předmětem teoretické části mé diplomové práce bylo představení východisek, která budou následně využita při analýze výzkumu, který bude představen v empirické části této práce. Nejprve jsem se proto zaměřila na historický vývoj pojmu sexuální obtěžování a na to, jak se tento, po dlouhou dobu tabuizovaný a bagatelizovaný fenomén, dostával do popředí vědeckého i laického zájmu. Poukázala jsem i na to, že v českém prostředí si tento neartikulovaný problém získával pozornost výrazně delší dobu, a že ještě dnes má díky svému „zvukomalebnému“ překladu spíše komický charakter, který však upírá váhu jeho závažnosti.

V další kapitole jsem se poté věnovala definicím, které jsou v zahraniční odborné literatuře používány k popisu obtěžujícího chování. Tyto definice se dají rozdělit jednak na ty, které popisují tento typ chování z venku a jsou ukotveny v právním systému (tzv. právní a objektivní definice), jednak na ty, které vycházejí z vlastních zkušeností a pocitů obětí sexuálního obtěžování (tzv. empirické a subjektivní).

Následně jsem se zaměřila na to, jak je definice sexuálního obtěžování formulována v české právní legislativě. Právní ukotvení obtěžujícího chování jsem rozdělila na dvě období – na období před odsouhlasením antidiskriminačního zákona a období po jeho uzákonění. Definici formulovanou platným antidiskriminačním zákonem jsem porovnávala s definicí sexuálního obtěžování použitou ve výzkumu obtěžujícího chování na českých vysokých školách, která se stala východiskem pro navazující výzkum, mapující situaci v českém středoškolském prostředí.

Další kapitola byla pak věnována teoriím vzniku a výskytu sexuálního obtěžování. Předložené argumenty potvrdily, že obtěžující chování nemá ve většině případů nic společného se sexem a sexuálním pudem jedinců, ale že je víceméně ovlivňováno a způsobováno genderovým řádem naší společnosti, který upřednostňuje muže, kteří jsou nositeli větší sociokulturní moci. Ve spojení s institucionální mocí, která je mužům dáвана skrze organizační hierarchizaci ve společnostech, dochází díky sexuálnímu obtěžování k upevňování mužské nadvlády. V kontextu středoškolského prostředí tomuto sociokulturnímu a organizačnímu modelu odpovídají teorie kulturní a teorie zneužití moci.

V další kapitole byly prezentovány zahraniční i české výzkumy, které se danou problematikou v nedávné době zabývaly. Společným rysem těchto studií bylo, že upozornily na vysoký výskyt obětí sexuálního obtěžování na středních školách. Poukázaly i na to, že se obtěžujícího chování dopouštějí jak spolustudující tak vyučující, a že nejčastějšími oběťmi jsou dívky. Důležitým poznatkem také bylo, že obtěžující chování ze stran vyučujících má na své oběti dalekosáhlé a mnohem vážnější důsledky. Tyto důsledky jsou umocňovány i faktory, které se pojí ke specifikám středoškolského prostředí. Proto byla v poslední kapitole mé teoretické práce zmíněna důležitost školy jako edukační instituce a její funkce ve výchově mladého jedince. Závěrem jsem upozornila i na následky, které sexuální obtěžování na dospívající má. Jako nejčastější reakce na obtěžující chování byla zjištěna nechuť chodit do školy, vyhýbání se určitým osobám a místům a v neposlední řadě pak emocionální dopady, jako pocity studu a trapnosti. Zmíněné negativní dopady ve většině případů pak vedou k omezení v rozvoji studujících, což může nezvratně ovlivnit jejich budoucí život a místo ve společnosti.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

V empirické části své diplomové práce prezentuji metodologická východiska provedeného výzkumu. Nejprve představím samotný výzkum, poté popíši zvolenou metodu výzkumu a také to, jak probíhal výběr vzorku a sběr dat. Zaměřím se také na popis výzkumného nástroje. V hlavní části se pak budu věnovat analýze sebraných dat a budu prezentovat závěry výzkumu.

3.1. Metodologie

3.1.1. Metodologická východiska

Ještě před tím, než prezentuji metodologická východiska, ráda bych krátce představila samotný výzkumný projekt. Jak už jsem zmínila v teoretické části mé práce, výzkum mapující výskyt sexuálního obtěžování na středních školách navazoval na výzkum sexuálního a genderově motivovaného obtěžování na českých vysokých školách, ve kterém 81% studujících přiznalo, že je fenomén sexuálního obtěžování na středních školách rozšířený. Jak také prezentované zahraniční výzkumy dokázaly, problematika sexuálního obtěžování se netýká jen pracovních vztahů a akademického prostředí, ale výrazně se dotýká i studujících středních škol. Hlavním cílem provedeného výzkumu tedy bylo zmapovat rozšířenost tohoto jevu ve středoškolském prostředí. Zajímalo nás, jak časté mají studenti a studentky různých typů středních škol zkušenosti s jednotlivými učitelskými projevy a nakolik toto chování sami považují za obtěžující. Výzkum dále zjišťoval, v jakém prostředí k obtěžujícímu chování nejčastěji dochází, kdo jsou dle studujících obvyklí aktéři a jaké reakce u studujících vyvolává. Samotný sběr dat se odehrál v roce 2010, kdy bylo hlavním úkolem sesbírat co nejvíce dat z různých typů středních škol v rámci jednoho kraje, a byl podpořen v rámci programu specifického výzkumu Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Já a mé další dvě spolužačky jsme se, jako členky výzkumného týmu, podílely na sběru dat.

Vedoucí výzkumu, Irena Smetáčková a Petr Pavlík, nejen po zkušenostech z předešlého výzkumu zaměřeného na vysoké školy, zvolili kvantitativní typ výzkumu, který se skládal z dotazníkového šetření. Nejvýraznější výhodou kvantitativního výzkumu je to, že se jeho výsledky dají zevšeobecnovat a získaná data následně statisticky zpracovat (Hendl, 2005).

Dotazníková šetření však mají řadu dalších výhod, které bych tu nyní chtěla krátce představit. I přes to, že tato metoda může nabýt mnoho různých forem a účely provedení

mohou být rozmanité, Ferber et al. (1980) uvádějí jejich základní společné charakteristiky. Jednou z nich je, že jsou sbírány informace od malého vzorku lidí, ale výsledky mohou být pak vztaženy na celou populaci. Informace jsou sbírány na základě standardizovaných otázek, takže každý jedinec odpovídá na stejnou otázku. Cílem však není popisovat zkušenosti konkrétního jedince, ale „*získat statistický profil celé populace*“ (Ferber et al., 1980: 4). Vzorek, který se skládá z 1500 jedinců, tak může reflektovat postoje a názory i tak velké země jako jsou Spojené státy americké, které mají přes 200 milionů obyvatel (tamtéž).

Další výhody dotazníkového šetření pro feministické výzkumy pak uvádí Reinharz (1992). Jako nejvýznamnější plus této metody uvádí to, že „*dotazníkové šetření může umístit problém do takového zorného pole, které prokáže, že daný problém je mnohem rozšířenější, než se původně myslelo*“ (Reinharz, 1992: 79). Data z těchto šetření tedy mohou prokázat, že problém, který se zdánlivě týká jen malé části populace, prochází určitým způsobem mnohem větší částí populace. Dotazníková šetření tedy zjišťují rozšířenost jevu či problému a ukazují, že daný problém či jev doopravdy existuje. Ve feministické historii tak například Betty Friedan (Friedan, 2002) díky tomuto nástroji upozornila na „problém beze jména“, který zužoval americké ženy v 70. letech 19. století. Friedan (2002) díky dotazníkovému šetření odhalila, že krize ženské identity nepramenila z nadbytečného vzdělání žen, jak se tamější společnost domnívala, ale naopak z jejich pocitu neuspokojenosti a nenaplněnosti, pramenící ze snahy naplňovat všeobecně očekávanou roli manželky, matky a hospodyňky (Friedan, 2002).

Další výhodou této metody je, že může pomoci identifikovat rozdíly mezi různými skupinami lidí a zároveň upozornit na změny v čase (Reinharz, 1992: 81). Statistické výsledky jsou proto využívány pro porovnávání situací žen a mužů, jejich postojů a postavení ve společnosti. Díky nim bylo například poodhaleno to, že jsou ženy zaměstnávány v malém počtu zaměstnání, vyznačující se převážně malým statusem a nízkou mzdou (tamtéž). Nejen rozdíly mezi pohlavími, ale také rozdíly mezi jednotlivými skupinami žen mohou být díky dotazníkovému šetření zkoumány.

I přes to, že je síla dotazníkového šetření na poli výzkumu uznávána, existuje i řada kritických názorů. Jedním z kořenů této kritiky je podle Reinharz skeptický postoj ke statistikám jako k součásti patriarchální kultury, která upřednostňuje tzv. „*tvrdá data*“ (1992: 87). Některé feministky dále upozorňují na to, že mnoho faktorů, včetně genderu, může ovlivnit odpovědi respondentů a respondentek, což je často přehlíženo. Protože je jazyk s genderem provázán, výběr slov, které jsou v dotazníku využity, hraje důležitou roli

a může působit na odpovědi dotazovaných (tamtéž). Další výtkou je, že nepřesné statistické údaje mohou podcenit rozsah daného problému, a tak podhodnotit jeho závažnost či dokonce pracovat v neprospěch žen (tamtéž). Feministická tradice dále kritizuje to, že dotazníková šetření postrádají kontext a osobní přístup, které jsou ve feministických výzkumech tak zdůrazňovány (Reinhartz, 1992).

Nicméně, dotazníky jsou považovány za jednu z nejefektivnějších forem sociálního popisu, jelikož nám umožňují rychlý a relativně spolehlivý sběr dat (Hendl, 2005). A protože naším cílem bylo zjistit výskyt sexuálního obtěžování na středních školách, dotazníkové šetření bylo nejvhodnější výzkumnou metodou. Konkrétně jsme zjišťovaly s jakými formami sexuálního obtěžování a jak často se s nimi studující setkali. Dále jsme se zaměřily na to, jaké chování ze stran vyučujících oni sami považují za obtěžující, kdo nejčastěji iniciuje takové chování, kde se s takových chováním setkali a jak se s ním studující vyrovnávají.

3.1.2. Sběr dat

Vzhledem k tomu, že naším cílem bylo zmapovat výskyt sexuálního obtěžování na středních školách, naším prvním krokem bylo kontaktování co největšího počtu českých středních škol a získání souhlasu jejich vedení k provedení dotazníkového šetření v jejich hodinách. Oslovovaly jsme všechny typy českých středních škol, tj. gymnázia, střední odborné školy, střední odborná učiliště a odborná učiliště. Nakonec se nám podařilo získat přístup do patnácti středních škol ve třinácti českých městech, přičemž jsme se snažily, aby výběr odrážel zastoupení různých typů středních škol v českém vzdělávacím systému.

Abychom i s ostatními členkami a členem týmu zajistily co nejneutrálnější zadání dotazníků, jezdily jsme do jednotlivých škol osobně a dotazníky ve třídách rozdávaly samy. Tímto jsme chtěly předejít tomu, aby nedocházelo k ovlivňování studujících vyučujícími, kteří by během zadávání dotazníků mohli respondenty/ky ovlivnit. Před každým zadáváním jsme studujícím výzkum představily, vysvětlily jeho účel a záměry a také jsme jim nabízely kontakty na vedoucí výzkumu, kdyby měli nějaké dodatečné otázky či nejasnosti. Vyplnění dotazníku trvalo od 20 do 35 minut.

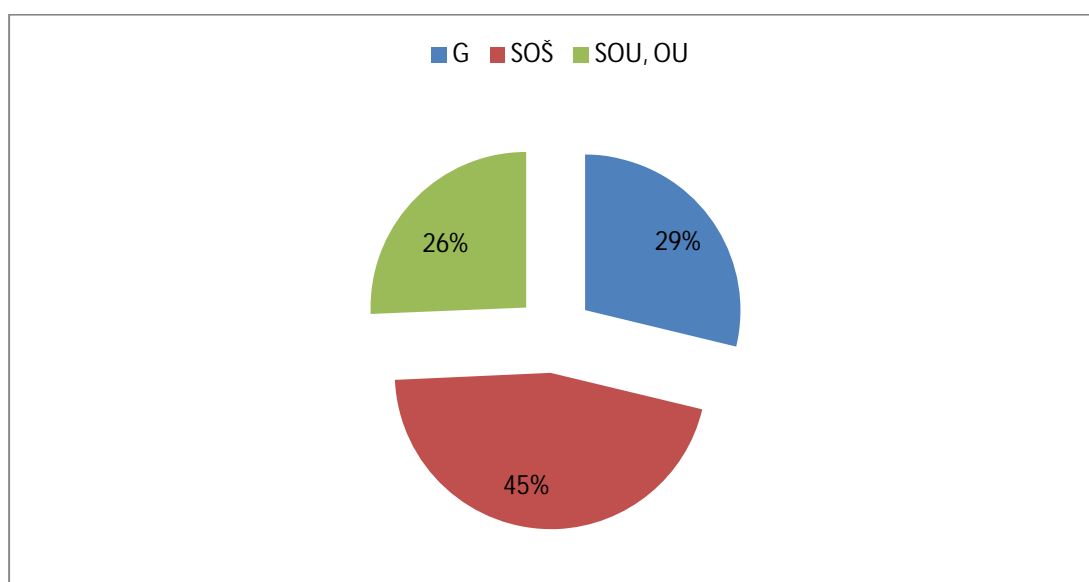
3.1.2.1. Výzkumný vzorek

Výzkumného šetření se anonymně celkem zúčastnilo 1237 středoškolských studujících, z nichž bylo 720 dívek a 512 chlapců, zbývajících pět tento údaj nevedlo.

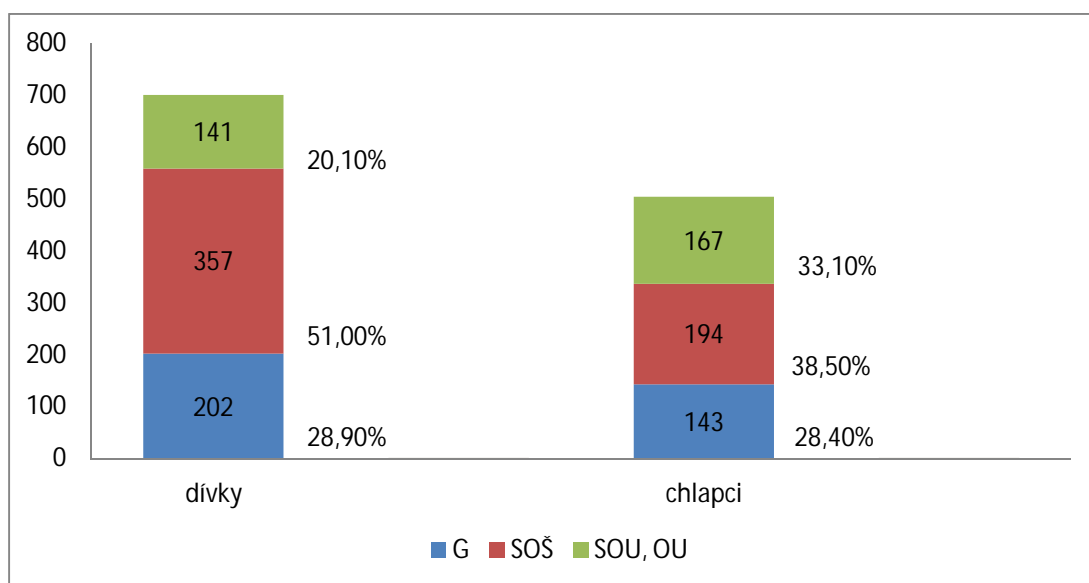
Největší část respondentů a respondentek, tj. 551, studovalo střední odbornou školu (SOŠ). Z nich bylo 357 dívek a 194 chlapců. Dále se vzorek skládal z 347 studujících gymnázií (G), z nichž bylo 202 dívek a 143 chlapců. Středních odborné učiliště nebo odborné učiliště (SOU, OU) pak studovalo 167 žáků a 141 žákyň, celkem tedy 308 studujících. Graf č. 1 pak znázorňuje procentuální složení vzorku dle typu střední školy a Graf č. 2 složení vzorku jednak dle jednotlivých typů škol, ale i podle pohlaví respondentů/tek, z nichž jich 29 jich nevedlo typ školy, kterou navštěvují. Průměrný věk respondentů a respondentek byl 17,5 let, přičemž nejmladším jedincům bylo 15 let a nejstarším 22 let.

Podíváme-li se na zastoupení podle jednotlivých ročníků, zjistíme, že 659 respondentů/tek studovalo třetí ročník, 295 druhý ročník a v prvním ročníku bylo 217 studujících. Vysoké zastoupení třetích ročníků bylo záměrné, jelikož právě oni mají se středoškolským prostředím nejvíce zkušeností. Pro náš výzkum jsme využily i odpovědi studujících, kteří v daný okamžik studovali první ročník nástavby, což znamená, že byli maximálně rok po maturitě a tudíž měli ještě své zážitky a zkušenosti ze střední školy v paměti. Ve většině případů byla navíc nástavba spojena se střední školou, a tudíž na ní vyučovali stejní učitelé. Takových žáků a žákyň bylo mezi respondenty/kami 41. Graf č. 3: Studující dle ročníku studia znázorňuje procentuální zastoupení studujících podle ročníku studia.

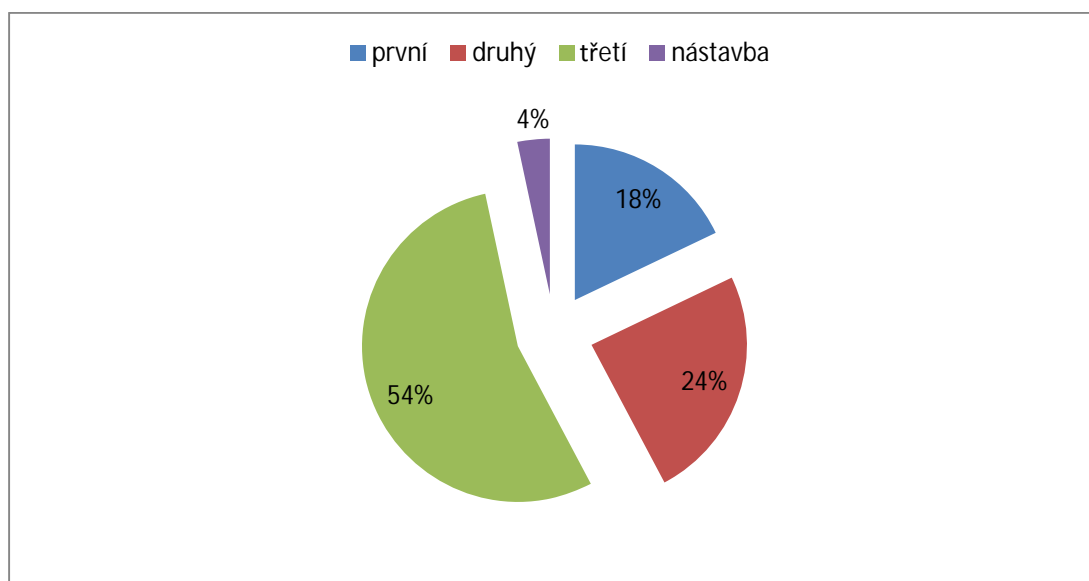
Graf č. 1: Typ školy

Graf č. 2: Zastoupení dívek a chlapců podle typu školy

Graf č. 3: Studující dle ročníku studia

3.1.2.2. Výzkumný nástroj

Ke zjišťování výskytu sexuálního obtěžování ve středoškolském prostředí byl jako nástroj použit dotazník, který byl inspirován *Dotazníkem mapující zkušenost se sexuálním obtěžováním* (tzv. SEQ – *Sexual Experience Questionnaire*). Jak už jsem zmínila v teoretické části, SEQ byl vyvinut výzkumným kolektivem Fitzgerald et al. v roce 1988 a dodnes se standardně používá nejen ve Spojených státech amerických. Stal se z něj tedy ověřený a standardizovaný nástroj k zjišťování údajů o sexuálním obtěžování.

Z původních 5 typů sexuálního obtěžování byl dotazník výzkumným týmem Fitzgerald et al (1995) zredukován¹⁹ a nyní tedy prezentuje sexuální obtěžování jako trojdimenzionální koncept, skládající se z genderově motivovaného obtěžování (*gender harassment*), nechtěné sexuální pozornosti (*unwanted sexual attention*) a sexuálního nátlaku (*sexual coercion*). Každá tato dimenze pak dále zahrnuje mnohočetné indikátory obtěžujícího chování, které jsou shodné s vymezením konceptů podle právní legislativy (Fitzgerald et al., 1997b:11; cit. Podle Welsh, 1999: 171). Genderově motivované obtěžování (chování verbální i neverbální povahy vyjadřující degradující, nepřátelské a urážlivé postoje) a nechtěná sexuální pozornost (chování verbální i neverbální povahy zahrnující opakované zvaní na schůzky, dotěrné dopisy, telefonáty, dotyky, sexuální zneužití obzvláště hrubým způsobem nebo napadení) odpovídá vytváření nepřátelského prostředí a sexuální nátlak (výhrůžky ztrátou určitých výhod v případě, že daná osoba se sexuálním stykem nesouhlasí) pak odpovídá obtěžování *quid pro quo*, tedy tzv. obtěžování něco za něco (tamtéž).

Náš dotazník aplikoval tyto tři kategorie, které byly následně využity především v otázkách 1 a 2, ve kterých jsme se ptaly na frekvenci zkušeností se sexuálním obtěžováním a na to, jaké chování studující vnímají jako obtěžující (Příloha 1). V těchto prvních dvou otázkách bylo sexuální obtěžování rozděleno na genderově motivované obtěžování (položky 1 až 7 srov. Příloha č. 1), nechtěnou sexuální pozornost (položky 8 až 13 srov. Příloha č. 1) a sexuální nátlak (položky 14 až 16 srov. Příloha č. 1). Všechny tyto otázky, zjišťující výskyt sexuálního obtěžování, byly dle SEQ formulovány tak, aby popisovaly určité formy chování, ale aby pojem „sexuální obtěžování“ neobsahovaly.

V dotazníku bylo celkem 11 otázek, z nichž byly všechny, kromě dvou demografických, uzavřené. Tento typ otázek nabízí respondentům a respondentkám již předem hotové odpovědi, ze kterých mohou vybrat tu nejvhodnější. Giddens (2003) výhody i nevýhody tohoto typu otázek shrnuje následovně:

„Dotazníky s předem určenými možnostmi mají tu výhodu, že je snadné je porovnávat a vytvářet tabulky, protože obsahují jen malý počet kategorií. Na druhé straně však neumožňují detailní názorové či slovní vyjádření, a tak bývá informace, kterou podávají ve svém rozsahu dosti omezená“ (515-516).

¹⁹ O původním pětičlenném konceptu se více dozvíte v teoretické části této práce v kapitole 2.2.2. Empirické definice.

My jsme však pro případ, že by respondenti/ky v nabízených odpovědích nenašli tu nejhodnější odpověď, na závěr každé otázky přidaly možnost uvést odpověď vlastními slovy. Všechny otázky jsme se také samozřejmě snažily formulovat tak, aby byly pro respondenty/ky co nejsrozumitelnější, a tak aby nenabyli dojmu, že některá z odpovědí je správnější než jiná (Reinharz, 1992: 80).

První otázka se ptala na to, jestli se studující během studia na střední škole setkal/a osobně či zprostředkovaně s popsáním typem chování. Možné odpovědi byly rozděleny dle příležitosti (osobně, v naší třídě, v jiné třídě či škole) a dále podle frekvence (nikdy, občas, často) (viz Příloha 1, otázka č. 1).

Abychom zjistily, jaké chování ze strany učitelů a učitelek považují studující za obtěžující, měli respondenti/ky ve druhé otázce u vyjmenovaných typů chování zaškrtnout, zda je oni osobně vnímají jako obtěžování. Na výběr měli z odpovědí: ano, spíše ano, spíše ne a ne (viz Příloha 1, otázka č. 2).

Dále jsme zjišťovaly, kdo je podle názoru studujících nejčastějším iniciátorem obtěžujícího chování ve středoškolském prostředí a kdo je nejčastější obětí. Na výběr měli vždy z pěti možností. Na straně iniciátora i oběti mohli vybrat z: učitel-muž, učitelka-žena, student-chlapec, studentka-dívka, někdo jiný (viz Příloha 1, otázka č. 3).

Další naší otázkou bylo, ve kterých situacích obvykle k obtěžování z důvodu toho, že je člověk muž nebo ženou, dochází. Respondenti/ky měli ohodnotit sedm možných situací, ve kterých podle nich může k obtěžování nejpravděpodobněji dojít. U každé situace měli vybrat mezi: ano, spíše ano, spíše ne nebo ne (viz Příloha 1, otázka č. 4).

Také nás zajímalo, jak studentky a studenti reagují či mohou reagovat na případné obtěžování ze strany vyučujících. V páté otázce tak měli ohodnotit, zda je uvedená reakce správná či obvyklá. U této otázky byly i obě odpovědi správně (viz Příloha 1, otázka č. 5).

Poslední otázka, která byla zaměřena na výskyt a vnímání sexuálního obtěžování na středních školách, se skládala z tzv. hypotetických scénářů, které popisovaly čtyři situace a respondenti/ky se měli vyjádřit, (1) zda by se v takové situaci cítili osobně, nebo (2) jak by se cítili, kdyby jí byli svědkem/yní, jestli (3) jim popsané chování přijde v souvislosti se školou v pořádku a jestli (4) takové chování považují za obtěžování (viz Příloha 1, otázka č. 6). Tento metodologicky neobvyklý nástroj nám měl pomoci odhalit rozdíl mezi obecným postojem studujících k popsanému jevu a jejich hodnocením konkrétní situace.

Poslední část dotazníku byla věnována pěti demografickým otázkám, které zjišťovaly pohlaví respondenta/ky, věk, typ studia, obor, ročník a budoucí plány po skončení školy (viz Příloha 1, otázky č. 7-11).

Před realizací sběru potřebných dat jsme provedly pilotáž sestaveného dotazníku. Tato pilotáž měla především sloužit k odhalení nejasností či nepřesně formulovaných otázek, kterým by studenti/ky nemuseli při zadávání rozumět. Dále jsme zjišťovaly, jestli dotazník nepostrádá nějaká důležitá témata či jestli naopak v něm nejsou některé otázky zbytečné. Také nás zajímalo, jestli je pořadí zadaných otázek pro respondenty/ky srozumitelné a jestli jsou nabízené škály odpovědí dostačující. Pilotáže se zúčastnilo zhruba 30 studujících, kteří nám pomohli odhalit drobné nejasnosti. Nejčastěji jsme se setkaly s dotazem, zdali v otázce číslo 5²⁰ mohou zaškrtnout obě či jen jednu odpověď. Při realizování následného sběru jsme pak na tuto nejasnost upozorňovaly již předem, tak abychom předešly nekompletním odpovědím.

3.2. Analýza dat

V této kapitole se budu věnovat analýze statistických dat, které jsme získaly prostřednictvím dotazníkového šetření. Analýza dat probíhala elementárními statistickými procedurami, které zahrnovaly třídění prvního stupně, třídění druhého stupně, korelační koeficienty a faktorovou analýzu. Pro ověření významnosti rozdílů (tj. pro testování hypotéz) byly použity chí-kvadrát a t-testy. Zjištěné výsledky budu prezentovat ve formě tabulek a grafů. Pro větší přehlednost budu procentuální podíl respondentů a respondentek prezentovat formou grafu přímo v textu a počty respondentů a respondentek vyjádřené v absolutních číslech budou součástí Přílohy.

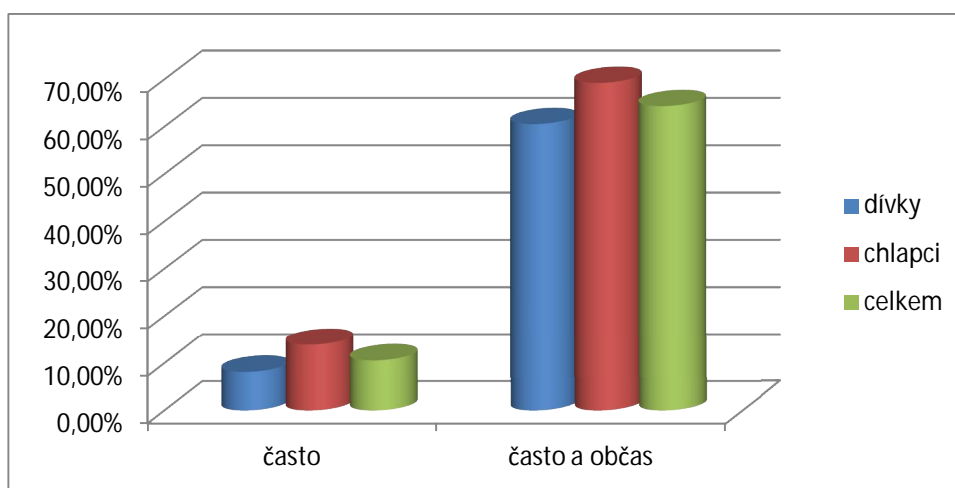
3.2.1. Celkový výskyt obtěžujícího chování

Nejprve jsme zkoumaly, kolikrát se v otázce č. 1 (Setkal/a jste se během studia na střední škole s následujícím chováním ze strany svých učitelů a učitelek?) objevily hodnoty „občas“ a „často“. Tímto jsme odhalily, jaký je podíl osob, které zažily alespoň některý z typů problematického chování. Jelikož jsme si vědomy, že položky 1 a 2 (odlišný přístup k určitému člověku a zesměšňující či ironické poznámky na konkrétního člověka) nepostihují genderový rozměr a jejich započítání by mohlo být zavádějící, pro následující analýzy jsme je vyřadily. Položku dvě (zesměšňující či ironické poznámky) nahrazují položky 3, 6 a 7 (komentování těla či vzhledu, vážně míněné poznámky o odlišnostech žen a mužů a humorné poznámky či vtipy o ženách a mužích). Nicméně, i přes to bych zde výsledky zahrnující tyto dvě položky uvedla, jelikož i těmito formám obtěžujícího chování

²⁰ Použitý dotazník je uveden v příloze.

musí čeští středoškoláci/ky čelit, a proto by neměly být zcela opomenuty. Téměř 2/3 studujících se podle našich výsledků setkává často či občas alespoň s jedním ze 17 hodnocených projevů, které mohou být potenciaálně nepříjemné až obtěžující. Odpověď „často“ či „občas“ se tedy objevila u celkem 796 osob, z nichž bylo 436 dívek a 355 chlapců. Jeden z druhů chování tak občas či často zažilo 64,4 % respondentů a respondentek (60,6 % dívek a 69,3 % chlapců)²¹ (viz Graf č. 4).

Graf č. 4: Celkový výskyt problematického chování

Vyjmeme-li následně z našich analýz výše zmíněné dvě položky, zjistíme, že odpověď „často“ či „občas“ označilo 38 % respondentů/tek, tedy 470 dotázaných. Srovnáme-li tyto výsledky se zahraničními výzkumy, zjistíme, že obtěžující chování ze strany vyučujících je na českých středních školách ještě častějším jevem, než v zahraničí. Ve Spojených státech amerických bylo zjištěno, že se obtěžující chování ze strany vyučujících týká 18 % středoškoláků v roce 1993 (AAUW, 1993) a v roce 2001 dokonce jen 12 % (AAUE, 2001). V Holandsku pak nějaký typ problematického chování ze strany vyučujících zažilo 27 % středoškolských studentů (Timmerman, 2003). Nicméně zde je opět na místě zdůraznit, že šlo o jiné výzkumy, které využívaly jiné výzkumné nástroje. Z literatury věnované sexuálnímu obtěžování na vysokých školách víme, že rozptyl výsledků je od 5 % do 80 % podle časového horizontu výzkumného šetření, operacionalizace sexuálního obtěžování a výzkumného cíle (Brandenburg, 1997). Z tohoto porovnání je však patrné, že obtěžující chování není v České republice ojedinělý jev, který

²¹ Rozdíly ve zkušenostech s jednotlivými typy chování u dívek a chlapců budu blíže rozebírat a analyzovat v podkapitole 3.2.3.

si nezaslouží naší pozornost. Ba naopak, je to problém, který se týká enormního počtu dospívajících.

3.2.2. Zkušenosti s obtěžujícím chováním

Výskyt obtěžujícího chování jsme pak analyzovaly podle třech výše nastíněných skupin chování. Na základě odpovědí na první otázku jsme zjistily, že se studující středních škol nejčastěji setkávají s genderově motivovaným obtěžováním (položky 3 až 7, Příloha 1), které se vyznačuje uplatňováním odlišného přístupu a genderových stereotypů.

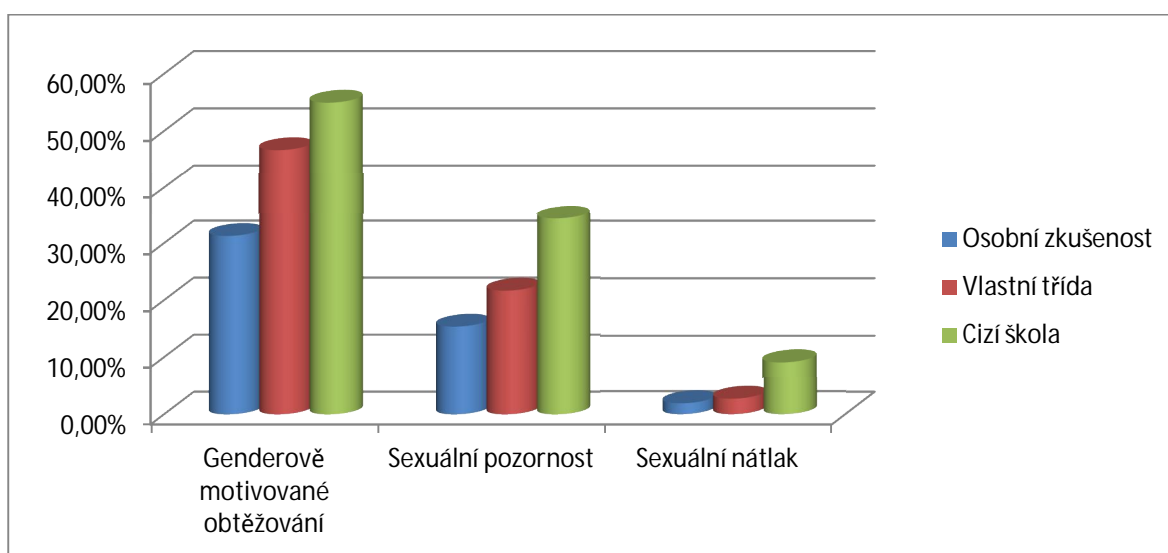
Průměrně tak alespoň s jednou formou genderově motivovaného obtěžování (položky 3 až 7, Příloha 1) má osobní zkušenost 31,3 % respondentů a respondentek. Ve vlastní třídě se s ní setkala 46,7 % dotazovaných žáků a žákyň a z cizí třídy nebo školy se jich o ní doslechlo 55 % (viz Graf č. 5). Genderově motivované obtěžování jako nejčastější forma sexuálního obtěžování ze strany vyučujících bylo zjištěno i v prezentovaných českých výzkumech (Vohlídalová, 2010; Smetáčková et al., 2009).

S nechťenou sexuální pozorností (položky 8 až 13, Příloha 1) se ve středoškolském prostředí setkala výrazně méně studujících než s genderově motivovaným obtěžováním. 15,4 % respondentů a respondentek tento typ chování zažilo osobně, 21,7 % ve vlastní třídě a 9,1 % o něm ví z cizí třídy nebo třídy nebo školy (viz Graf č. 5). Tato forma obtěžování byla nejčastěji identifikována v zahraničním výzkumu AAUW (1993), který odhalil, že se studující nejvíce setkávají s poznámkami, vtipy, gesty a pohledy se sexuálním podtextem (66 %).

Sexuálnímu nátlaku (položky 14 až 16, Příloha 1) muselo osobně čelit 1,9 % dotazovaných žáků a žákyň, 2,7 % jich ho zažilo ve vlastní třídě a 9,1 % se o něm doslechlo z cizí třídy nebo školy (viz Graf č. 5). Porovnáme-li tyto výsledky s holandským výzkumem ze středoškolského prostředí provedeným Timmerman (2005), zjistíme, že jsou velmi podobné. Sexuální násilí zažilo podle jejích výsledků také jen zanedbatelné procento dospívajících (0,9 % dívek a 0,4 % chlapců). Zaměříme-li se však na české vysokoškolské prostředí, zjistíme, že se se sexuálním nátlakem setkala kolem 9 % respondentů/tek (Vohlídalová, 2010). Tento značný rozdíl je vysvětlitelný odlišným věkem studujících. Na středních školách studují ještě nevyzrálí jedinci, zatímco na vysokých školách již většinou vyspělí lidé. Tento fakt je tedy možná reflektován i samotnými vyučujícími (iniciátory problematického chování), kteří mohou určité chování považovat za přijatelné mezi „dospělými“, ale již ne směrem k teenagerům.

Nicméně, i přes to, že se procentuální výsledky mohou zdát nevýrazné, vztáhneme-li tato čísla na všechny studující českých středních škol, zjistíme, že se popsané problematické chování, které je daleko za hranicí zdravého pedagogického vztahu, týká enormního množství studujících. Vezmeme-li v úvahu, že ve školním roce 2009/2010 studovalo na všech typech středních škol 559 695 žáků a žákyň²², tak v případě genderově motivovaného obtěžování by takový typ chování osobně zažilo 175 185 středoškolských studujících. S nevyžádanou sexuální náklonností by se osobně setkalo 86 193 žáků a žákyň a sexuálnímu nátlaku by muselo čelit 10 634 dospívajících (srov. Tabulka č. 1, Příloha č. 2). Zdánlivě zanedbatelná procenta tak mohou ve skutečnosti odpovídat alarmujícím absolutním číslům. Vzhledem k závažnosti tohoto typu chování a k následkům, které vyvolává, by se tedy i této kategorii měla věnovat zvýšená pozornost.

Graf č. 5: Zkušenosti s jednotlivými skupinami chování

3.2.2.1. Genderově motivované obtěžování

Podíváme-li se na jednotlivé kategorie chování spadající pod genderově motivované obtěžování (položky 3 až 7, Příloha 1), zjistíme, že nejčastěji se studující ze strany vyučujících setkávají s „humornými“ poznámky či přímo vtipy na ženy a muže a jejich odlišné charakteristiky, které jednu z těchto skupin snižují. Osobně tuto formu často či občas zažilo 46,4 % respondentů a respondentek. Ve vlastní třídě se s ní setkala 65,9 % odpovídajících studentů a studentek a 67,7 % z nich o ní slyšeli z jiné třídy či školy (viz Graf č. 6).

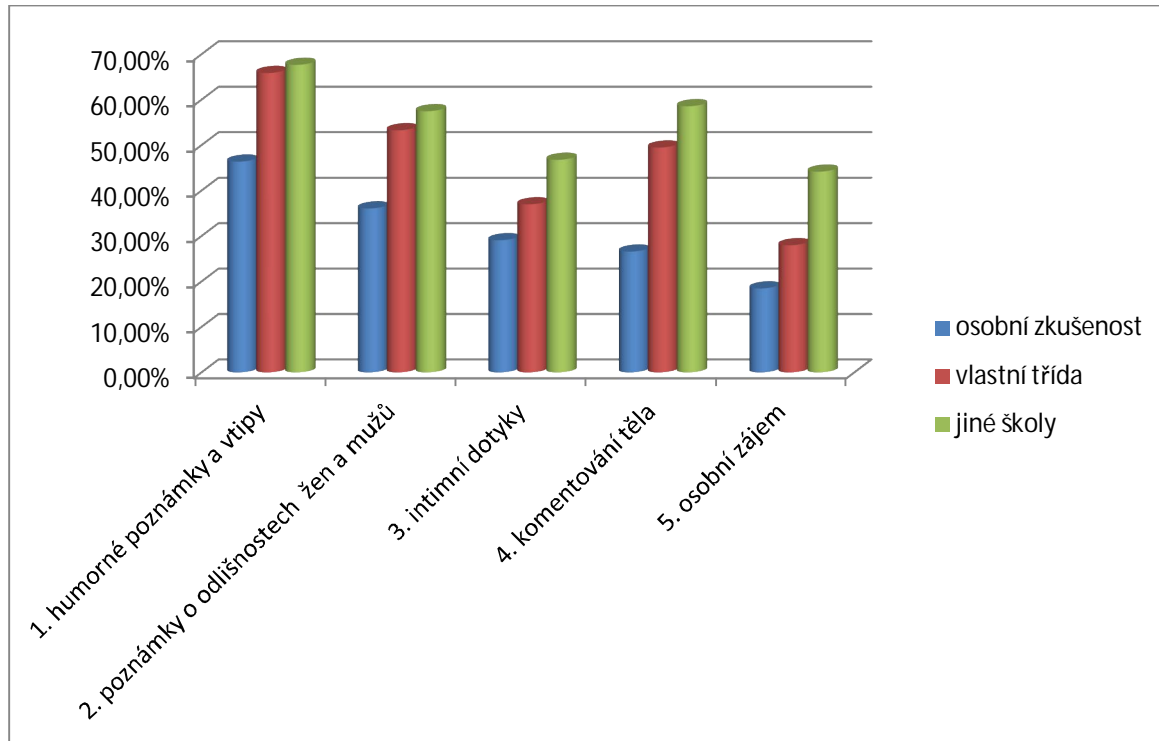
²² <http://www.czso.cz/csu/2010ediciplan.nsf/kapitola/1413-10--13>

Druhou nejčastější formou genderově motivovaného obtěžování byly vážně míněné poznámky o odlišnostech žen a mužů, které snižují jednu z těchto skupin. S touto formou se setkala 36,1 % studujících osobně, 53,3 % ji zažilo ve vlastní třídě a 57,5% o ní ví zprostředkovaně (viz Graf č. 6).

Dalším problematickým chováním, se kterým se studující středních škol setkávají, jsou dotyky a vstupování do osobního prostoru, které osobně zažilo 29,1 % dotazovaných, 37,0 % jim byli svědky ve vlastní třídě a 46,8 % o tomto obtěžování slyšelo z jiné třídy nebo školy.

Podobná čísla byla zaznamenána i v posledních dvou kategoriích genderově motivovaného obtěžování. Osobně se setkala s komentováním těla či vzhledu konkrétních lidí ze stran vyučujících 26,6 % studujících, 49,5 % to zažilo ve vlastní třídě a 58,6 % zprostředkovaně z jiné školy. Projevování osobního zájmu, který přesahuje rámec školy a obvyklý vztah k ostatním studujícím, osobně zažilo 18,5 % studujících, 28,0 % to zažilo ve vlastní třídě a 44,2 % jich o tom slyšelo od spolustudujících z jiných tříd či škol (viz Graf č. 6).

Graf č. 6: Zkušenosti s genderově motivovaným obtěžováním

3.2.2.2. Nevyžádaná sexuální pozornost

Druhá skupina obtěžujícího chování, kterou jsme analyzovaly, byla nevyžádaná sexuální pozornost. Z této skupiny chování se respondenti a respondentky nejčastěji setkali

s neobvykle intimními pohledy (např. pohledy do výstřihu). Osobně se s tímto typem setkalo 33,6 % dotázaných, 52,3 % jej zaznamenalo ve vlastní třídě a 66,8 % studujících o něm slyšeli od spolustudujících z jiných škol (viz Graf č. 7).

Osobně se během vyučování či jiných školních aktivit s rozhovory či s vyprávěním vtipů a příběhů týkající se sexu, které ale neměly nic společného s výukou, setkalo 19,5 % dotázaných. Toto problematické chování ze stran vyučujících ve vlastní třídě dále zažilo 24,6 % respondentů a respondentek a 34,9 % se o něm doslechlo od studujících z jiných tříd či škol (viz Graf č. 7).

Sexuálně podbarvená gesta a pohyby osobně zažilo 13,3 % dotázaných, 21,1 % se s nimi setkalo ve vlastní třídě a 36,8 % o takovém nevyžádaném chování dozvědělo od spolustudujících z jiných tříd či škol (viz Graf č. 7).

S intimnějšími dotyky ze stran vyučujících, jako je například poplácání po zadku či pohlazení po tváři, se setkalo 10,8 % respondentů a respondentek osobně, 13,7 % ve vlastní třídě a 28,4 % o takovém chování slyšelo zprostředkovaně (viz Graf č. 7).

Poslední dva typy problematického chování, spadající do kategorie nevyžádané sexuální pozornosti, pak mají podobná čísla. Pozvání na osobní schůzku nebo rande mimo školu dostalo 7,8 % dotázaných, 9,3 % takovou nabídku zaznamenalo ve vlastní třídě a 22,0 % o ní zaslechlo od spolužáků z jiné třídy nebo školy. Osobní zkušenost s ukazováním materiálů se sexuálním obsahem nesouvisejícím s výukou uvedlo 7,2 % dotázaných, 9,4 % jich uvedlo, že se s tímto chováním setkalo ve vlastní třídě a 17,7 % se o něm doslechlo z jiných tříd či škol (viz Graf č. 7).

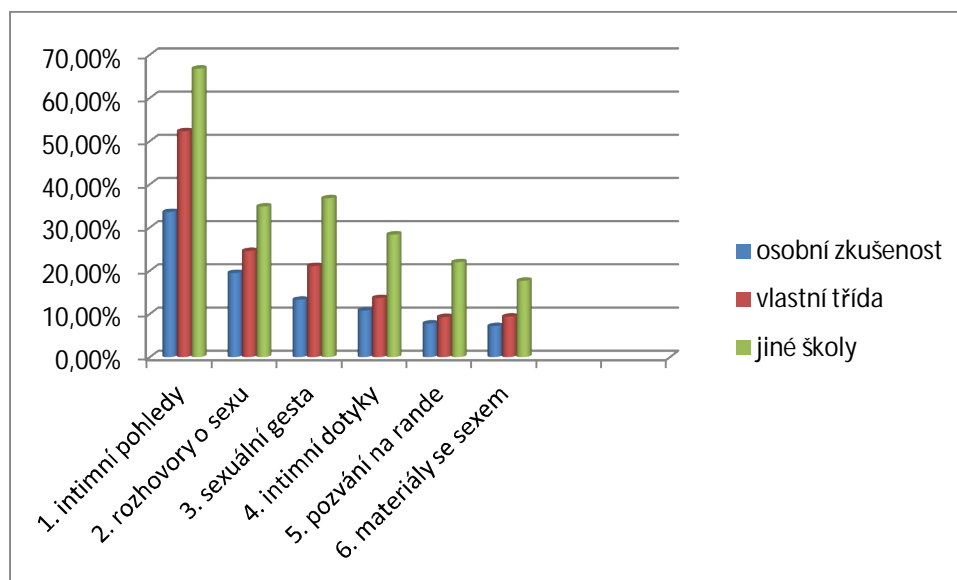
3.2.2.3. Sexuální nátlak

Poslední skupinou chování, na kterou jsme se respondentů a respondentek dotazovaly, byl sexuální nátlak. Tento typ obtěžování je nejvíce z předešlých spojen se sexuální intimitou a nabývá především formy quid pro quo, tedy něco za něco. Ptaly jsme se proto studujících, jestli se někdy ze stran vyučujících setkali s naznačováním či přímo nabízením výhod za intimní sblížení. Osobně se s tímto typem problematického chování setkalo 3,2 % dotázaných, 4,1 % ho zažilo ve vlastní třídě a 15,1 % se o něm doslechlo z jiné třídy či školy (viz Graf č. 8).

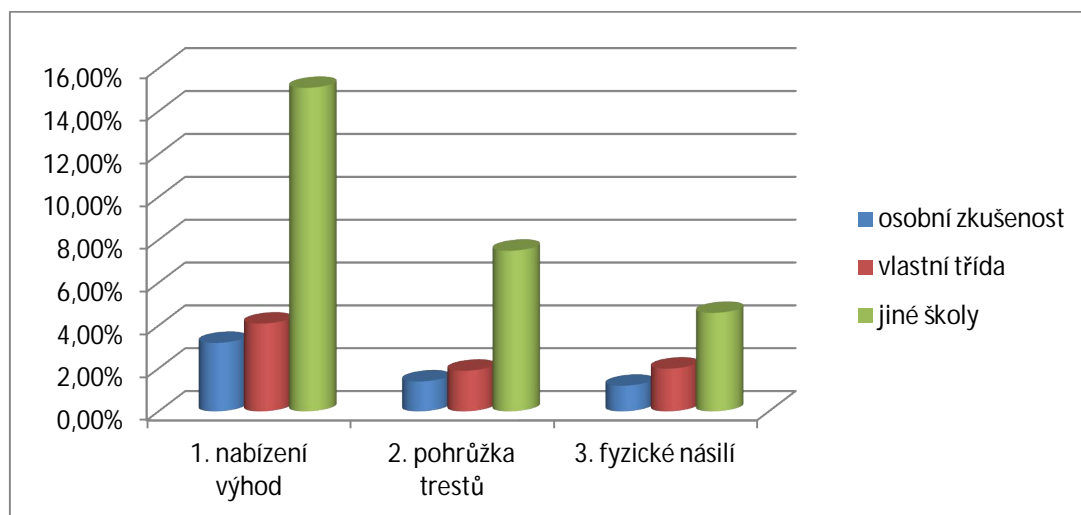
Pohrůzku trestů či nevýhod při odmítnutí intimního sblížení osobně zažilo 1,4 % respondentů a respondentek, ve vlastní třídě toho bylo svědkem/yní 1,9 % dotázaných a z jiné třídy či školy o něm ví 7,5 % studujících (viz Graf č. 8).

Posledním typem, na který jsme se ptaly, bylo použití fyzického násilí pro vynucení sexu ze stran vyučujících a výsledky byly následující: osobně ho zažilo 1,2 % dotázaných, ve vlastní třídě ho bylo svědkem/yní 2,0 % respondentů a respondentek a zprostředkovaně o něm vím 4,6 % studujících (viz Graf č. 8).

Graf č. 7: Zkušenosti s nevyžádanou sexuální pozorností

Graf č. 8: Zkušenosti se sexuálním nátlakem

Jak už jsem zmínila, i přes nízká procenta je výskyt obtěžujícího chování, které spadá do kategorie sexuálního nátlaku, v celkové středoškolské populaci značný, a proto by neměl být bagatelizován. Kdybychom tedy 3,2 % zaznamenaných odpovědí vztáhly k celé středoškolské populaci, osobní zkušenost s nabízením výhod za intimní sblížení by

tak mělo 17 910 studujících, s pohrůžkami trestů či nevýhod při odmítnutí intimního sblížení by se setkalo 7 836 žáků a žákyň a použití fyzického násilí pro vynucení sexuálního styku by osobně zažilo 6 716 studujících (srov. Tabulka č. 2, Příloha č. 2). Co více, jelikož se jedná o závažnou formu sexuálního obtěžování, s přihlédnutím ke všem faktorům, které můžou oběť v její/jeho následném cítění ovlivnit²³, můžeme se oprávněně domnívat, že absolutní čísla budou ve skutečnosti ještě vyšší. Jak Dziech a Weiner poznamenaly (1984), u takovýchto forem obtěžování se dá předpokládat, že studující často takovou zkušenost ze strachu či studu ani nevedou nebo se ji snaží vytěsnit a nepřipouštět si ji, nebo dokonce kladou vinu sami sobě (16).

Alarmující jsou však i čísla, která poukazují na obeznámenost dospívajících s daným problémem ve středoškolském prostředí. O naznačování či přímo nabízení výhod za sexuální sblížení ze stran vyučujících by se, při vztažení procentuálních výsledků na celkovou středoškolskou populaci, od svých spolužáků z jiných tříd či škol, dozvědělo 84 514 studujících. O pohrůžkách za odmítnutí sexuální náklonnosti by se doslechlo 41 977 žáků a žákyň a o vynucení si sexu by se dozvědělo 25 746 studujících (srov. Tabulka č. 2, Příloha č. 2). Tyto vysoká čísla ukazují na to, že dospívající jsou obeznámeni s tím, že se takového chování vyučující na středních školách dopouštějí.

I v ostatních kategoriích obtěžujícího chování jsme zaznamenaly vysoké procento obeznámenosti s danými typy chování. Průměrně tak bylo ve vlastní třídě svědkem/yní aspoň jednoho typu popsaného chování 23,4 % dotázaných a z doslechu o nich ví 36,3 % respondentů/tek. I přes toto vysoké povědomí však ve vzdělávacích institucích neexistují školní politiky a informační materiály, které by obětem obtěžujícího chování pomáhaly a radily, jak se v takových případech zachovat či jak se proti němu bránit. Výzkum AAUW (2001) poukázal na to, že po distribuci preventivních manuálů až o 33 % více studujících vědělo, jak v takových případech postupovat a jak se jim bránit. Prvními vlašťovkami v českém prostředí byly již zmiňované brožury „Sexuální obtěžování na vysokých školách“, které však zvedly velkou vlnu protichůdných názorů.²⁴

²³ O těchto faktorech více v teoretické části této práce.

²⁴ Na jedné straně byly brožury vstřícně přijaty a hodnoceny jako kvalitně a profesionálně napsané (Nesmyslný, 2010, online). Na akademické půdě však vyvolaly pobouřené reakce (Komárek, Havlíček, 2010, online), které spíše jen reflektovaly bagatelizující postoj české společnosti k danému problému.

3.2.3. Rozdílné zkušenosti dívek a chlapců

Obtěžující chování ze stran vyučujících je tedy na českých středních školách častým jevem. V této podkapitole bych se chtěla zaměřit na rozdílné zkušenosti chlapců a dívek, kteří nějakou formu popsaného chování zaznamenali.

Jak už bylo uvedeno výše, jeden z druhů ze 17 typů popsaného učitelského chování tak občas či často zažilo 64,4 % respondentů a respondentek, tj. 60,6 % dívek a 69,3 % chlapců (viz Graf č. 4).

Nejčastěji zaznamenanou osobní zkušeností byly humorné poznámky či přímo vtipy na ženy a muže, které „občas“ nebo „často“ označilo 49,9 % chlapců a 44,1 % dívek. Tento typ obtěžujícího chování je evidentně běžným koloritem nejen ve středoškolském prostředí, ale pokračuje i v prostředí vysokoškolském. Jak Vohlídalová et al. (2009) zaznamenala, s tímto chování se u svých vyučujících setkala 47 % studentů a 53 % studentek (30). Podle výzkumu provedeným Smetáčkovou et al. (2010) se s nevhodnými poznámky tohoto typu setkala také vysoké procento studujících (55 % žen a 50 % mužů).

Tabulka č. 3: Rozdílné zkušenosti s obtěžujícím chováním dívek a chlapců

Typy chování	dívky - celkem ano (občas+často)	chlapci - celkem ano (občas+často)
1. humorné poznámky na muže a ženy (GMO)	44,1%	49,4%
2. poznámky o odlišnostech žen a mužů (GMO)	36,2%	35,7%
3. dotyky a vstupování do osobního prostoru (GMO)	24,7%	35,0%
4. komentování těla či vzhledu (GMO)	24,1%	29,9%
5. osobní zájem (GMO)	13,4%	25,3%
6. rozhovory o sexu (NSP)	15,2%	25,0%
7. intimní pohledy (NSP)	41,7%	22,4%
8. sexuální gesta (NSP)	12,0%	14,9%
9. intimní dotyky (NSP)	9,5%	12,2%
10. pozvání na rande (NSP)	5,3%	11,2%
11. materiály se sexem (NSP)	5,5%	9,5%
12. výhody (SN)	1,9%	5,2%
13. fyzické násilí (SN)	0,4%	2,2%
14. tresty (SN)	1,0%	2,0%

Tabulka č. 3 ukazuje přehled výskytu obtěžujícího chování podle pohlaví dotázaných. Je z něho patrné, že nejčastější jsou projevy, které nesměřují ke konkrétnímu člověku, ale které jsou neadresné a týkají se žen a mužů obecně (zejména položky 1 a 2).

Překvapivým výsledkem našeho výzkumu je, že se s většinou typů chování osobně setkávají spíše chlapani než dívky. Jedinou výjimkou byly položky 2. „poznámky o odlišnostech žen a mužů“ a 7. „intimní pohledy“. Tyto výsledky jsou tedy i v rozporu se zahraničními studii zaměřenými na středoškolské prostředí, které jsem prezentovala v teoretické části. Ve zmíněných studiích uváděly vyšší míru zkušenosti s obtěžujícím chováním studentky (AAUW, 1993; Timmerman, 2005).

Důvodem, proč muži častěji než ženy uvádějí zkušenosti s popsáním chováním, může být to, že si muži mohou častěji uvědomovat výhody, které v rámci daných studijních situací mohou získat (Smetáčková, Pavlík, 2009: 94). Důležitým aspektem je také to, že popsané položky byly formulovány tak, že z nich nevyplývá, jestli dané chování ze strany vyučujících přináší jedincům výhody či nevýhody (viz Příloha č. 1). Dotázaní muži mohli tedy reflektovat výhody, které v dané situaci získali. Naopak, ženy mohou odlišné zacházení přehlížet, protože ho vnímají jako projev gentlemanského chování, a tudíž v něm nevidí žádný záměr. Toto chování pak ale mohou muži považovat za znevýhodnění pro sebe (Smetáčková, Pavlík, 2009: 94). Nicméně, jak ukážu v další podkapitole, i přes to, že jsou dívky k nějakým typům chování „slepé“, při jeho popisu ho však vnímají jako více obtěžující než chlapani.

Další fakt, který by měl být brán v úvahu je i to, že chlapani nemuseli brát výzkum tak vážně a některé údaje uváděli špatně „z legrace“. Přece jen se jedná o dospívající jedince v pubertě a socializace dívek a chlapanů probíhá v tomto věku rozdílně.

3.2.4. Vnímání obtěžujícího chování studujícími

Předešlá kapitola ukázala, jaké chování ze stran vyučujících studující středních škol zažívají, či o něm slychají od jiných spolužáků. Ne vždy je však toto problematické chování studujícími vnímáno jako obtěžující. Otázka č. 2 se tedy snažila zjistit, jak dané typy chování jedinci vnímají, a které považují za obtěžující (Příloha 1). Opět jsme braly v úvahu odpovědi „ano“ a „spíše ano“.

Podívám-li se nejprve na jednotlivé skupiny chování, zjistíme, že za nejvážnější formu obtěžování je považován sexuální nátlak (SN), který jako obtěžování vnímá 76,8 % dotázaných. Nevyžádaná sexuální pozornost (NSP) je problematická pro 65,2 %

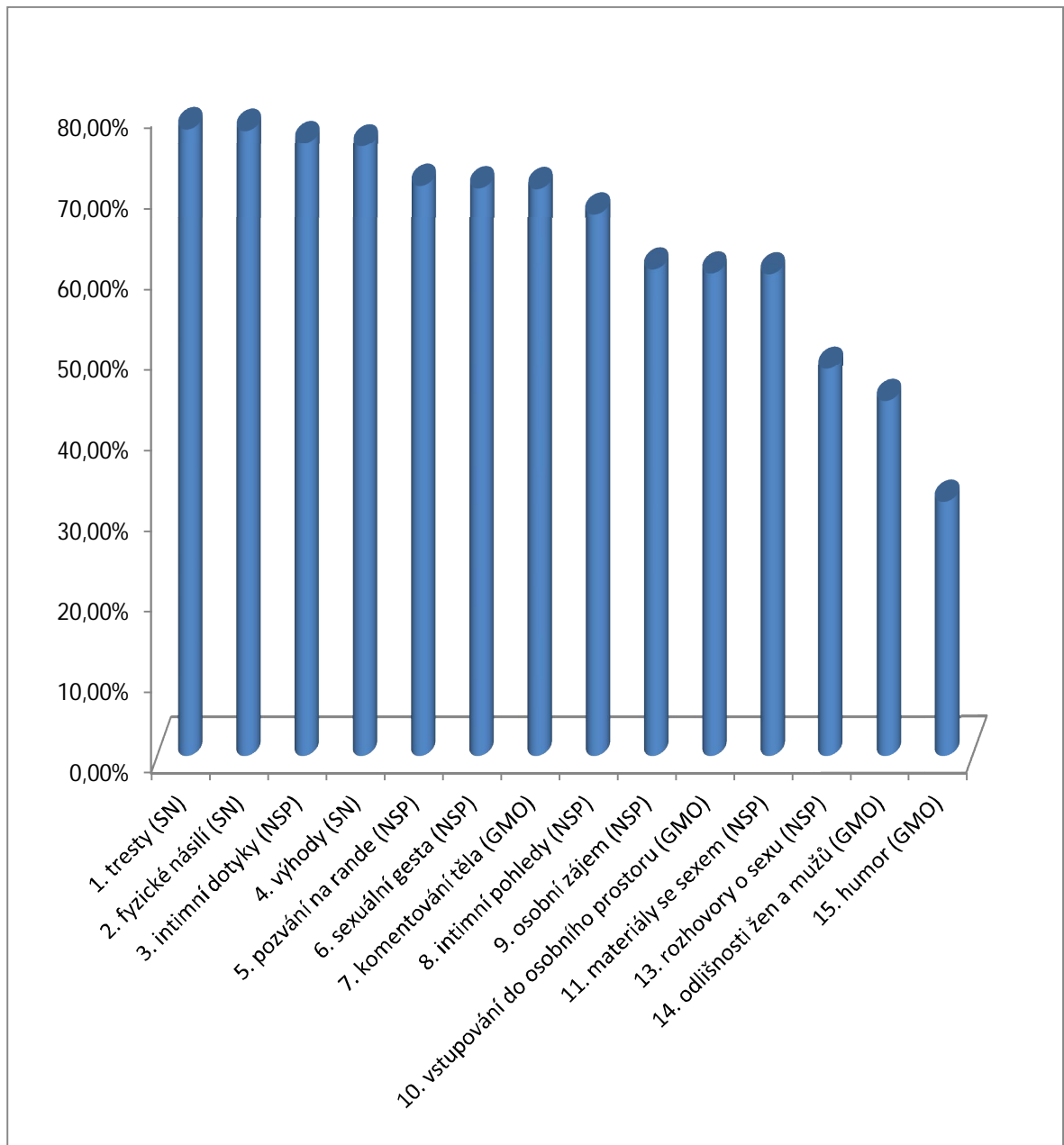
respondentů a respondentek a chování spadající do kategorie genderově motivovaného obtěžování (GMO) vnímá jako nevhodné 53,8 % dotázaných (viz Graf č. 9).

Nejvíce je tedy studujícími považováno za obtěžující typ chování, které spadá do kategorie sexuální nátlak (Příloha 1, položky č. 14 až 16). Pohružka trestů či nevýhod při odmítnutí intimního sblížení byla označena jako obtěžování 77,6 % dotázaných. Druhým nejčastěji označovaným typem bylo použití fyzického násilí k vynucení sexu (77,4 %). Intimnější dotyky (např. pohlazení po tváři či plácnutí po zadku) označilo jako obtěžující 75,9 % respondentů a respondentek a hned za nimi bylo nejčastěji označováno jako problematické nabízení výhod za sexuální sblížení, které označilo 75,5 % dotázaných (viz Graf č. 9). Z těchto hodnot vyplývá, že dotazovaní jsou velmi citliví na narušování své intimní tělesné integrity i identity. Tyto výsledky se shodují se zahraničními zjištěními, které ukázaly, že studující vnímají vážné případy sexuálního obtěžování (sexuální nátlak nebo zneužití) jako velmi závažné a škodlivé (Loredo et al., 1995). Navázání sexuálního kontaktu mezi vyučujícím a studujícím je považováno za pohlavní zneužití nezletilého/ho a iniciátor/ka by měl/a být podle dotázaných potrestán/a (Fromuth et al., 2001).

Fromuth et al. (2001) dále zjistila, že věk iniciátora/ky obtěžujícího chování nehraje takovou roli a vnímání studujících podle ní věk iniciátora/ky neovlivňuje. Nicméně, já jsem byla svědkyní jiných názorů. Při zadávání dotazníků se mě respondenti a respondentky několikrát zeptali, jak starý/á ten učitel či učitelka v popsaném chování je. V jedné třídě dokonce vznikla debata na toto téma a většina studujících se shodla, že pokud mezi oběma aktéry není velký věkový rozdíl, pak sexuální náklonnost nepovažují za obtěžující. Z tohoto vyplývá, že studující mají minimální povědomí o tom, co je a co už není z pozice vyučujících přijatelné. I když je hranice mezi profesionálním a do soukromí zasahujícím chováním vyučujících velmi tenká (Dziech a Weiner, 1984), hranice, platící pro všechny, by měly existovat a měly by být známy.

Naopak za nejméně obtěžující označili dotázaní humorné poznámky či přímo vtipy na ženy a muže a jejich odlišné charakteristiky. Ty jsou považovány za problematické jen 31,4% studujícími (viz Graf č. 9). Toto na první pohled nevinné a výuku „zpestřující“ chování je však mnohem závažnější, než se může zdát. Vtipné historky komentující odlišné charakteristiky žen a mužů pomáhají reprodukci genderových stereotypů o ženách a mužích. Tyto sexuálně laděné příběhy s nadsázkou vykreslují vlastnosti a schopnosti žen a mužů, které si pak studující osvojují.

Graf č. 9: Vnímání obtěžujícího chování studujícími

Silou jazyka se již zabývalo mnoho badatelů a badatelek, kteří poukázali na to, že právě jazyk je nástrojem, který genderové nerovnosti nejen udržuje, ale i reprodukuje (Valdrová, 2006). Co více, ženy jsou v jazyce více spojovány s negativními asociacemi, zatímco muži spíše s pozitivními (Renzetti, Curran, 2003). Jak z našeho výzkumu vyplynulo, s těmito humornými poznámkami a vtipy na adresy mužů a žen se setkává ve středoškolském prostředí více studujících, než takové chování považuje za obtěžující. Vlastní zkušenost s takovým chováním má 46,4% dotázaných (viz Graf č. 6), ale za obtěžující ho považuje o 15 % méně dotázaných (viz Graf č. 9).

Druhým typem chování, které bylo studujícími označeno za nejméně obtěžující, byly vážně míněné poznámky o odlišnostech žen a mužů. Jako obtěžující ho označilo 43,9 % respondentů a respondentek (viz Graf č. 9). Podle našich výsledků je tedy vidět, že tento druh chování ze strany vyučujících není studujícími v porovnání s ostatními jmenovanými typy brán jako závažný. Jak už jsem v teoretické části zmínila, střední škola je ve vývoji jedinců velmi důležitá především pro jejich budoucí život a kariéru. Vážně míněné poznámky o odlišnostech žen a mužů (např. ženy a jejich matematické a fyzikální schopnosti či chlapi a jejich pečovatelské dovednosti) mohou pak vést k ovlivnění studujících při výběru jejich budoucího oboru či zaměstnání.

V úvodu této práce jsme již nastínila mé vlastní zkušenosti se zesměšňováním dívek během výuky. Během sběru dat jsem byla například i svědkyní toho, že byl výběr budoucí vysoké školy jedné dívky zesměšněn před celou třídou, jelikož chtěla studovat technický obor. Zvolání třídní učitelky: „Ježíš, Petro!“ sice na tvářích zúčastněných vyvolalo lehký úsměv, nicméně takovéto zrazování může mít i mnohem vážnější dopady na rozhodování o budoucí kariéře.

Fakt, že tento typ problematického chování nevnímají středoškolští studující jako obtěžující, je pravděpodobně důsledkem fungování genderového řádu v naší kultuře, který stojí na vyzdvihování a prosazování rozdílů mezi dívkami a chlapci již od zrození a tyto dvě společensky utvořené skupiny jsou pak směřovány do pro ně správných a předem připravených rolí, které jsou ale již od svého počátku nerovné (Kimmel, 2000). Jelikož je toto fungování institucionalizováno ve formě školní výuky, děti tyto hodnoty přijímají, protože v podstatě nemají jinou možnost. I samotná výuka je již od mateřských školek genderovaná. Dívky jsou nabádány k hraní s panenkami, zatímco chlapi s auty. Chlapi jsou vybízeni k větší aktivitě, jsou častěji dotazováni a při rušení méně okřikováni. Dívky jsou naopak vedeny ke klidným aktivitám a jejich nepozornost je častěji trestána (Renzetti, Curran, 2003, Kimmel, 2000). Jelikož si na tento odlišný přístup zvykají již od mala, nepříjde jim tedy jako obtěžující a případné komentáře a vtipné narážky vyučujících na toto téma jako „nenormální“.

3.2.4.1. Rozdíly ve vnímání dívek a chlapců

Analýza výsledků také odhalila to, že průměrné rozdíly v odpovědích dívek a chlapců jsou statisticky významné (t-test, 99% hladina významnosti). Co se týče rozdílů ve vnímání mezi dívkami a chlapci, ukázalo se, že dívky, i přes to, že podle našich výsledků většinu

chování nezaznamenaly jako své zkušenosti, vnímají posuzované chování významně častěji jako obtěžování než chlapci. Jak ukázaly i představené výzkumy ze zahraničí, ženy jsou k obtěžujícímu chování citlivější než muži. Tabulka č. 4 ukazuje průměrné hodnoty v rozdílech vnímání jednotlivého chování podle dotázaných chlapců a dívek.

Tabulka č. 4: Rozdílné vnímání chlapců a dívek

Druh chování	Dívky	Chlapci	Rozdíl
1. tresty (SN)	82,1 %	71,3 %	10,8 %
2. fyzické násilí (SN)	82,1 %	70,5 %	11,6 %
3. intimní dotyky (NSP)	82,0 %	67,3 %	14,7 %
4. výhody (SN)	82,0 %	66,0 %	16,0 %
5. sexuální gesta (NSP)	78,5 %	58,8 %	19,7 %
6. pozvání na rande (NSP)	77,9 %	60,2 %	17,7 %
7. intimní pohledy (NSP)	76,3 %	54,3 %	22,0 %
8. komentování těla a vzhledu (GMO)	75,7 %	62,7 %	13,0 %
9. materiály se sexem (NSP)	70,5 %	43,9 %	26,6 %
10. osobní zájem (GMO)	66,9 %	50,6 %	16,3 %
11. dotyky (GMO)	65,5 %	51,2 %	14,3 %
12. rozhovory o sexu (NSP)	56,8 %	35,0 %	21,8 %
13. poznámky o odlišnostech žen a mužů (GMO)	48,3 %	37,4 %	10,9 %
14. humorné poznámky či vtipy (GMO)	33,7 %	27,9 %	5,80 %

Jak je z Tabulky č. 4 patrné, podle dívek jsou posuzované typy chování více obtěžující než podle chlapců. Největší rozdíl je pak u položky č. 6. „ukazování materiálů se sexem, které nesouvisí s výukou“. Rozdíl ve vnímání dívek a chlapců je 26,6 %. Položku č. 8. „sexuálně podbarvená gesta“, vnímaly dívky o 19,7 % jako více obtěžující než chlapci. Položky č. 7. „neobvyklé intimní pohledy“ (např. do výstřihu) a č. 3. „rozhovory či vyprávění vtipů či příběhů týkající se sexu bez souvislosti s výukou“ považují dívky o 22 % problematičtější než chlapci (viz Tabulka č. 4). Z vyjmenovaných typů chování vyplývá, že největší rozdíl ve vnímání je v kategorii nevyžádaná sexuální pozornost, vůči které jsou dívky mnohem citlivější než chlapci.

Menší citlivost chlapců k tomuto typu chování může vyplývat ze všeobecného kulturního úzu a genderového řádu, podle kterého jsou vizuální materiály se sexuálním podtextem určeny mužskému pohledu (Smetáčková, Pavlík, 2009: 94), tudíž většinou zobrazují pro ně „příjemné“ obrazy (nahé dívky, sexuální styk atd.). Chlapcům proto tyto materiály nevadí, zatímco dívkám jsou velmi nepříjemné, jelikož představují obrazy, do

kterých by se měly ony samy stylizovat (Kimmel, 2000). Celkově se dá říci, že chování spojené se sexualitou a jejími projevy, je pro chlapce v adolescentním věku přijatelnější, jelikož si díky němu formují a následně upevňují své mužství (Robinson, 2005). Žena je tedy brána jako sexuální objekt, jako obraz určen mužskému pohledu a jeho slasti. Podle Mulvey (1998) ženy ve vizuálních materiálech konotují „bytí-pro-pohled“ (*to-be-looked-at-ness*), jelikož upoutávají mužský pohled a rozehrávají jejich touhu (123). Co více, skrze tyto materiály, na kterých jsou ženy ukazovány pro mužský požitek, se mohou muži, prostřednictvím identifikace s mužským protagonistou, účastnit na jeho moci a nepřímo tak ženy vlastnit (Mulvey, 1998: 125).

V kategorii sexuálního nátlaku byly zaznamenány také významné rozdíly. Na druhou stranu, nejnižší rozdíly se týkají užívání humorných poznámek či přímo vtipů na ženy a muže a jejich odlišné charakteristiky (např. vtipy o blondýnách). V případě první položky odchylka činila jen 5,8 %. Z toho opět vyplývá, že studující středních škol mají velmi malé povědomí o genderových hranicích a o chování, které napomáhá k udržování genderových stereotypů, a nerovnosti považují za součást naší kultury.

3.2.5. Iniciátoři/ky sexuálního obtěžování a osoby obtěžované

V další otázce jsme zjišťovaly, kdo jsou podle studujících nejčastěji obtěžujícími a obtěžovanými osobami. Nejvíce respondentů a respondentek považuje za nejčastější iniciátory popsání chování učitele-muže. Jak je však patrné z Tabulky č. 5, výrazné procento kladných odpovědí je zaznamenáno i u studentů. Jako hlavní iniciátory označilo učitele 52,9 % dotázaných a 29,0 % studenty. Učitelky byly označeny jako iniciátorky jen 8,5 % respondentů a respondentek a studentky pouze 4,5 % dotázaných.

Toto zjištění je v rozporu se zahraničními výzkumy, které odhalily velký výskyt obtěžování ze strany spolustudujících (*tzv. peer to peer harassment*). AAUW (1993) zaznamenalo 79,0 % respondentů a respondentek, kteří určili jako iniciátory obtěžujícího chování své spolustudující. Timmerman (2003) upozornila na 73,0 % dotázaných, kteří zažili nevhodné chování ze strany svých spolustudujících. Jak je vidět, v zahraničí je toto obtěžování mezi osobami ve stejném mocenském postavení velmi častým a reflektovaným jevem.

V českém středoškolském prostředí však nejspíše žáci a žákyně projevy svých vrstevníků, které odpovídají popsání chování, nevnímají jako obtěžující, jelikož je vnímají jako samozřejmou součást jejich každodenních životů. Popichování a škádlení je

bráno jako součást dospívání a budování si své identity v kolektivu (Robinson, 2005), a tudíž je v naší společnosti tolerováno a dokonce není ani považováno za problematické.

To, že jako iniciátorky nebyly ve větší míře označeny učitelky, odpovídá také našim předpokladům o fungování genderového řádu, ve kterém jsou to převážně muži, kteří si tímto chováním prosazují a upevňují svou moc v patriarchátu. Jak už bylo řečeno, sexuální obtěžování a sexuální násilí je považováno za způsob, jak v rámci heteronormativního genderového řádu vyjadřovat a znovu upevňovat postavení hegemonního mužství ve veřejné i soukromé sféře (Robinson, 2005).

Tabulka č. 5: Iniciátoři/ky a oběti sexuálního obtěžování

Obtěžující osoby		Obtěžované osoby	
učitel-muž	52,9 %	učitel-muž	2,6 %
učitelka-žena	8,5 %	učitelka-žena	4,2 %
student-muž	29,0 %	student-muž	11,4 %
studentka-žena	4,5 %	studentka-žena	77,2 %
někdo jiný	5,1 %	někdo jiný	4,6 %

Pokud jde o oběti obtěžujícího chování, nejčastěji se jimi stávají, podle dotázaných, studentky. Dívky byly označeny 77,2 % respondentů a respondentek a studenti pak 11,4 % dotázaných. Učitelka byla jako oběť obtěžujícího chování označena 4,2 % dotázaných a učitel pouhými 2,6 % (viz Tabulka č. 5). Tyto poznatky se však neshodují s výsledky, které jsem analyzovala výše, a které dle zkušeností dotázaných odhalily jako hlavní oběti sexuálního obtěžování na českých středních školách studenty. Nicméně, potvrzují nejen naši domněnku a předpoklad, že ženy-studentky jsou vnímány jako zranitelnější, a tudíž jsou nejčastěji označovány jako oběti nevhodného chování (dále také Fromuth et al., 2001).

Podíváme-li se na zjištěná data z jiného úhlu, můžeme tyto výsledky shrnout následovně: respondenti a respondentky se shodli v názoru, že nejčastějšími iniciátory obtěžujícího chování ve středoškolském prostředí jsou muži (učitelé i studenti), zatímco oběťmi tohoto chování jsou nejčastěji studující (dívky i chlapci). Hlavní proměnou v těchto dvou otázkách tedy není jen pohlavní kategorie jedinců. V první kategorii – iniciátorů/ek – je hlavním faktorem pohlaví jedinců. Nejčastějším iniciátorem obtěžujícího chování bývá muž. Avšak, ve druhé kategorii – obětí – je hlavní proměnou statusová a mocenská převaha jedinců. Obtěžovanými osobami bývají nejčastěji studující, tedy muži i

ženy (Smetáčková, 2011). I přes to, že dívky jako oběti byly zaznamenány výrazně častěji, procento, které označilo chlapce, jako oběti nevhodného chování, není nevýznamné.

Zaměříme-li se na to, jak odpovídali jednotliví respondenti a respondentky, zjistíme, že jsou výpovědi dívek a chlapců částečně rozdílné. V Tabulce č. 6 vidíme, že dívky více než chlapci spojují obtěžující chování častěji s učiteli. Dívky učitele označily v 61,9 % procentech, zatímco chlapci jen v 39,6 %. Na druhou stranu, 25,9 % dívek a 39,6 % chlapců označilo studenty jako iniciátory obtěžujícího chování. Jak je z procentuálního vyčíslení patrné, chlapci považují za podobně častého iniciátora problematického chování jak učitele, tak studenta. Toto zřejmě opět souvisí s tím, že chlapci více než dívky vnímají vzájemnou rivalitu mezi sebou a jsou si vědomi určitého vzájemného soupeření, proto za iniciátory považují v takové míře studenty. Jedním z příznaků adolescentního chování chlapců na středních školách, jak již upozornila Robinson (2005), je vytváření si a následné upevňování své maskulinity v širším kolektivu. Součástí dospívání chlapců je nejen soutěživost vůči ostatním vrstevníkům, ale i ve vztahu k ostatním dívkám. Z tohoto důvodu mohou být chlapci citlivější na chování svých vrstevníků a reflektují chování, které dívky považují za normální součást mezilidských vztahů.

Zatímco dívky chlapecké rozbroje nepovažují za problematické a spíše si uvědomují překračování hranic ze strany autorit. Chlapecké chování jako obtěžující dívky nereflektují, jelikož mohou některé formy sexuálního obtěžování považovat za „normální“ součást vztahů mezi dívkami a chlapci a zároveň mezi jednotlivými muži navzájem. Jelikož jsou určitému typu obtěžujícího chování ze strany chlapců vystaveny na každodenní bázi, považují ho za „běžné“ a nejsou vůči němu tudíž tak citlivé. Oproti tomu jsou však citlivější k problematickému chování svých učitelů. Přihlédneme-li ještě k faktu, že dospívající dívky často ke svým vyučujícím vzhlížejí jako k autoritám, váží si jich a berou je jako vzory, jakékoli narušení své identity vnímají jako citlivé překročení hranice.

Tabulka č. 6: Obtěžující a obtěžované osoby podle pohlaví respondentů/tek

Obtěžující osoby podle pohlaví respondentů/tek			Obtěžované osoby podle pohlaví respondentů/tek		
	dívky	chlapci		dívky	chlapci
učitel-muž	61,9 %	39,6 %	učitel-muž	2,3 %	3,0 %
učitelka-žena	5,8 %	12,4 %	učitelka-žena	3,1 %	5,8 %
student-muž	25,9 %	33,9 %	student-muž	4,5 %	21,2 %
studentka-žena	3,9 %	5,1 %	studentka-žena	88,2 %	61,2 %

Co se týče obětí sexuálního obtěžování, tak dívky i chlapci označili za nejčastější oběť studentku. Dívky ji označily v 88,2 % a chlapci v 61,2 % (viz Tabulka č. 6).

Výrazný rozdíl pak nacházíme u odpovědí chlapců, kteří jako druhou významnou oběť sexuálního obtěžování označili studenta-muže. Za možnou oběť nevyžádaného chování označilo 21,2 % respondentů studenta, zatímco stejnou oběť označilo pouze 4,5 % respondentek (viz Tabulka č. 6). Toto zjištění koresponduje i s předešlým výsledkem, který ukázal, že vysoké procento obtěžujících osob tvoří podle respondentů spolužáci-chlapci. Toto odpovídá předpokladu, že chlapci jsou více než dívky vystaveni obtěžujícímu chování ze stran svých vrstevníků, jelikož toto chování je považováno za součást naší kultury, jelikož si díky němu budují své místo v kolektivu (Robinson, 2005). Chlapci jsou si tohoto chování tedy vědomi, jelikož je součástí jejich každodenního školního života.

3.2.6. Zkušenosti s obtěžujícím chováním a jeho vnímání studujícími dle typu školy

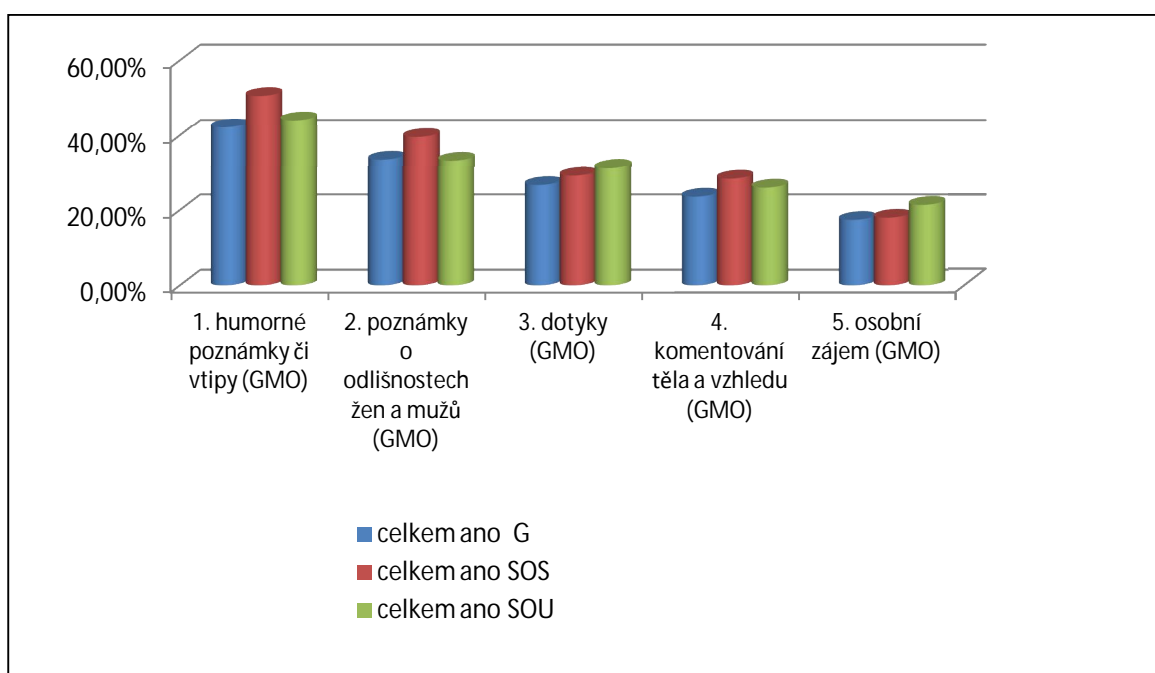
V následující kapitole bych se ráda zaměřila na analýzu našich výsledků podle jednotlivých typů škol, ve kterých výzkum probíhal, tj. gymnázia, středně odborné školy a středně odborná učiliště. Hlavním cílem je zjistit, jsou-li rozdíly ve zkušenostech s obtěžujícím chováním a jeho vnímání jednotlivými studujícími v závislosti na typu střední školy, kterou studují.

3.2.6.1. Výskyt obtěžujícího chování dle typu školy

Co se týče první kategorie obtěžujícího chování, tedy genderově motivované obtěžování, ve všech třech typech škol je výskyt tohoto chování vysoký a procentuální rozdíly mezi jednotlivými typy škol jsou významné.

Ve všech třech typech škol byly, jako nejčastější forma obtěžujícího chování, zaznamenány humorné poznámky či přímo vtipy na ženy a muže a jejich odlišné charakteristiky. Tentokrát jsme v úvahu braly jen osobní zkušenosti s odpověďmi „občas“ a „často“. Z Grafu č. 10 pak vidíme, že se s takovým typem chování setkalo nejvíc studujících na středních odborných školách (SOŠ: 50,6 %). Na gymnáziích (dále jen G) se s takovým typem chování setkalo 42,2 % respondentů a respondentek a na středních odborných učilištích a učilištích (dále jen SOU) 44,1 %.

Graf č. 10: Výskyt GMO dle typu střední školy

I s druhým typem obtěžujícího chování se nejčastěji setkali studující na středních odborných školách. Vážně míněné poznámky o odlišnostech žen a mužů, které jednu z těchto skupin snižují, zažilo 39,6 % respondentů a respondentek ze SOŠ. Na gymnáziích je zažilo 33,6 % a na odborných učilištích 33,3 % studujících (viz Graf č.10).

Dotyky a vstupování do osobního prostoru se, jako forma obtěžujícího chování, nejčastěji vyskytuje na SOU (31,2 %), poté na SOŠ (29,2 %) a na G (26,7 %). Komentování těla či vzhledu konkrétních lidí osobně zažilo 28,4 % studujících ze SOŠ, 26 % ze SOU a 23,6 % z G. Projevování osobního zájmu, který přesahuje rámec školy a obvyklý vztah ke studujícím, zaznamenalo nejvíce dotázaných ze SOU (21,4 %), poté ze SOŠ (18 %) a z G (17,4 %).

Jak je tedy z Grafu č. 10 patrné, nejčastěji se nějaké formy chování, spadající do kategorie genderově motivovaného obtěžování, dopouštějí vyučující na středně odborných školách a středních odborných učilištích. Toto může být zapříčiněno tím, že na těchto dvou jmenovaných typech školy dochází již k výrazné selekci studentů/tek dle studovaného oboru. Střední odborné školy i učiliště jsou již speciálně zaměřené instituce, které specializují své studující v konkrétním oboru. Tento obor je dospívajícími vybírán v souladu s genderovými a společenskými normami a předpoklady (tj. technické obory jsou okupovány chlapci, zatímco zdravotnické obory a obory zabývající se společenskými vědami jsou studovány převážně dívkami).

Zmíněný předpoklad se nám potvrdí, podíváme-li se na statistiky, které nám ukazují zastoupení žáků a žákyň dle studovaných oborů a typů středních škol ve školním roce 2009/2010. Na středních odborných učilištích, zaměřených na technické a veterinární obory, studovalo v daném školním roce 9 075 dívek a 59 371 chlapců, zatímco zdravotnické obory, služby a společenské nauky navštěvovalo 59 371 dívek a 16 718 chlapců²⁵. Podobné zastoupení je i na středních odborných školách. Technické, přírodní a zemědělské obory studuje 20 481 dívek a 63 958 chlapců, zatímco zdravotní, kulturní, společenské obory a služby studuje 131 519 dívek a 57 672 chlapců²⁶ (viz Tabulka č. 7, Příloha č. 2).

Z uvedených čísel vyplývá, že segregace dle pohlaví a studovaného oboru je na jmenovaných typech středních škol vysoká. Tudíž se dá i předpokládat, že genderově motivované poznámky, komentování a vtipy mohou být v těchto kolektivech častější, jelikož korespondují s konformní volbou studia. Na druhou stranu, gymnázia jsou zaměřena všeobecně, tj. nedochází tam předem k povinné volbě studovaného oboru, který by odpovídal genderovým a společenským předpokladům, a tudíž si vyučující tolik nepatřičných poznámek a gest nedovolí. Můžeme se tedy domnívat, že genderově motivované obtěžování se více vyskytuje v kolektivech, které jsou již předem určeny genderovými normami. Z mé vlastní zkušenosti musím ale přiznat, že genderově motivované poznámky a urážky byly na našem gymnáziu „denním chlebem“. Nejčastěji jsme se setkávaly s poznámkami o nižších schopnostech žen a jejich místě v domácnosti, především u plotny.

Podíváme-li se na druhou kategorii problematického chování, kterou je nechtěná sexuální pozornost, zjistíme, že se tyto formy sexuálního obtěžování opět nejčastěji vyskytují na středně odborných školách a učilištích (viz Graf č. 11). Nejčastěji se na SOŠ studující setkávají s neobvykle intimními pohledy (39,5 %). Na SOU je výskyt tohoto chování o 7,5 % nižší a na gymnáziích dokonce o 14,2 % (viz Graf č. 11). 21,6 % respondentů a respondentek, studující střední odbornou školu, je pak osobně „občas“ nebo „často“ svědkem/kyní rozhovorů či vyprávění vtipů a příběhů týkající se sexu, které však nesouvisí s výukou. Výskyt tohoto typu chování je na SOU skoro totožný (22 %), nicméně výrazný rozdíl vidíme v odpovědích gymnazistů/tek, z nichž toto chování zaznamenalo jen 12,8 %.

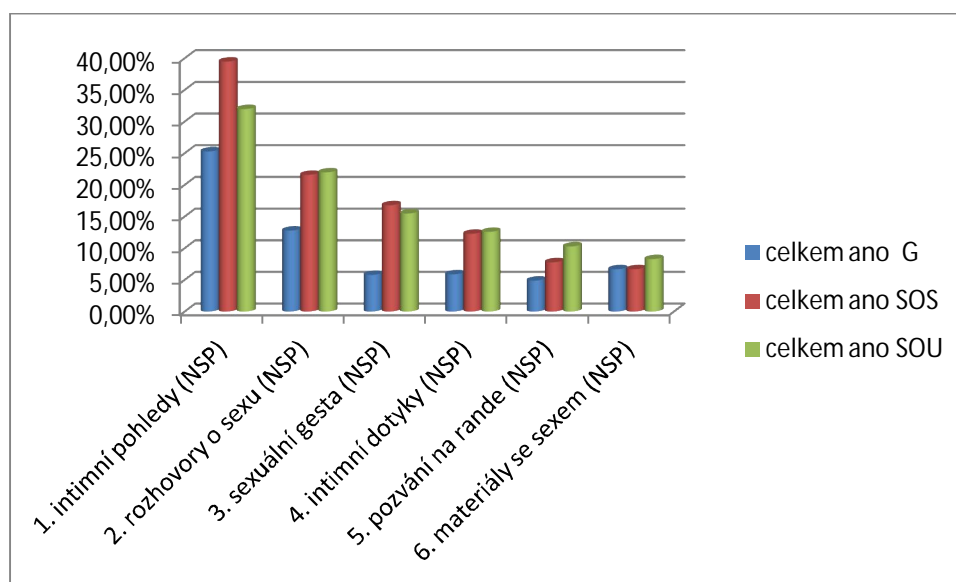
²⁵ <http://czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/kapitola/1413-10--13>

²⁶ tamtéž

Výrazný rozdíl ve výskytu problematického chování na gymnáziích se objevuje i v dalších třech typech nevyžádané sexuální pozornosti. Sexuálně podbarvená gesta a pohyby zažilo na SOU a SOŠ podobné procento studujících (SOŠ: 16,8 % a SOU: 15,5 %), zatímco na gymnáziích jen 5,8 % dotázaných. Neobvykle intimní dotyky byly zaznamenány 12,3 % studujícími ze SOŠ a 12,6% z SOU a pouze 5,9 % z G. Pozvání na osobní schůzku či rande obdrželo 10,3 % studujících ze SOU a 7,8 % studujících ze SOŠ, ale téměř o polovinu méně studujících z G (4,9 %). S posledním typem analyzovaného chování v této kategorii se setkala podobné procento studujících ve všech třech typech středních škol. Ukazování materiálů se sexuálním obsahem nesouvisící s výukou bylo svědkem/yní 8,3 % studujících SOU, 6,7 % studujících jak ze SOŠ tak z G (viz Graf č. 11).

I v této kategorii chování můžeme tedy vidět výrazný rozdíl mezi zkušenostmi studujících středních odborných škol a učilišť a gymnázií. Kromě výše zmiňovaných důvodů může příčinou být i to, že gymnázia jsou v České republice považována za prestižnější vzdělávací instituce, které připravují žáky a žákyně na studium na vysokých školách. Tamější vyučující můžou mít tedy ke svým studentům a studentkám větší respekt, a tudíž hranici profesionálního přístupu nepřekračují tak často.

Graf č. 11: Výskyt NSP dle typu střední školy

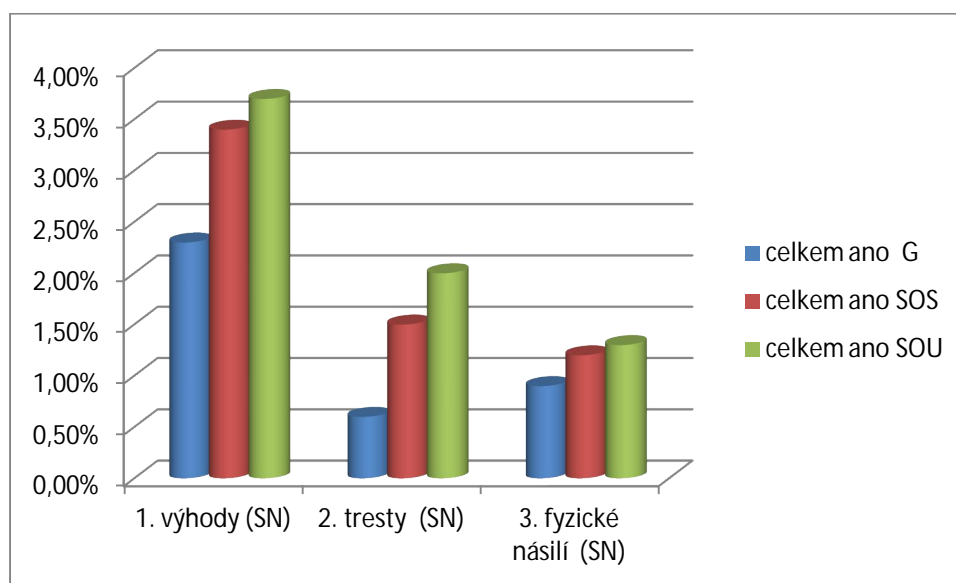

Co se týče chování spadající do kategorie sexuálního nátlaku, tak i s tímto typem závažného chování se nejčastěji setkávají studující na středních odborných učilištích. Naznačování či přímo nabízení výhod za intimní sblížení tam zažilo 3,7 % studujících. Pohrůzkou trestů či nevýhod při odmítnutí tohoto intimního sblížení bylo vystaveno 2 %

dotázaných a fyzické násilí pro vynucení sexuálního styku zažilo 1,3 % studujících středních odborných učilišť (viz Graf č. 12). Jak už bylo napsáno výše, i přes nízká procenta, jsou tyto výsledky významné. Převedeno do absolutních čísel²⁷, 4274 dívek a chlapců studujících střední odborná učiliště se „často“ nebo „občas“ setkávají s nabízením výhod za sexuální sblížení, 2311 je vyhrožováno trestem či jinou nevýhodou v případě, že k intimnímu sblížení nesvolí a na 1502 studujících jejich vyučující použil fyzické násilí, aby si sexuální styk vymohl/a.

Zatímco na středních odborných školách byl výskyt sexuálního nátlaku zaznamenán velmi podobně (nabízení výhod za sexuální sblížení: 3,4 %, pohrůžka za odmítnutí: 1,5 %, fyzické násilí: 1,2 %), v prostředí gymnázií se toto chování vyskytuje nejméně (nabízení výhod za sexuální sblížení: 2,3 %, pohrůžka za odmítnutí: 0,6 %, fyzické násilí: 0,9 %).

Graf č. 12: Výskyt SN dle typu střední školy

3.2.6.2. Vnímání obtěžujícího chování dle typu školy

Nejen výskyt, ale i vnímání se podle výsledků našeho výzkumu výrazně liší podle typu střední školy, kterou respondenti/ky navštěvují. Graf č. 13 ukazuje, jaké rozdíly ve vnímání výsledky odhalily. Tentokrát jsem pro výraznější znázornění použila hodnoty, ukazující kolikrát bylo na otázku č. 2 (Jaké chování ze stran učitelů a učitelek je pro Vás obtěžující?)

²⁷ Ve školním roce 2009/2010 studovalo na všech českých středních odborných učilištích 115 526 dospívajících (CZSO, 2011).

odpovězeno „spíše ne“ a „ne“. Prezentované hodnoty nám tedy ukazují, jaké chování studující jednotlivých typů středních škol nepovažují za obtěžující.

I přes to, že výskyt různých forem sexuálního obtěžování byl nejvyšší na středních odborných učilištích, tamější studenti však tyto typy chování považují za obtěžující nejméně. Na druhou stranu, studenti a studentky gymnázií nejčastěji označovali různé druhy chování jako jim nepříjemné. Studující všech třech typů škol se shodli, že jako nejméně obtěžující chování ze stran vyučujících vnímají humorné poznámky či přímo vtipy na ženy a muže a jejich odlišné charakteristiky, spadající do kategorie genderově motivovaného obtěžování. „Ne“ nebo „spíše ne,, označilo 76,5 % studujících z gymnázií, 66,5 % ze středních odborných učilišť a 65,3 % studujících ze středních odborných škol (viz Graf č. 13). Vážně míněné poznámky o odlišnostech žen a mužů, které snižují jednu z těchto skupin, pak jako druhé nejméně obtěžující chování označilo 58,0 % respondentů a respondentek ze středních odborných škol, 56,6 % ze středních odborných učilišť a 55,7 % z gymnázií.

Výraznější rozdíl vidíme ve vnímání dalšího typu nevyžádaného chování a to z kategorie nechtěné sexuální pozornosti. Rozhovory či vyprávění vtipů a příběhů týkajících se sexu bez vztahu k výuce jako neproblematické označilo 60,2 % studujících ze středních odborných učilišť, 53,2 % ze středních odborných škol, ale porovnatelně méně studujících z gymnázií, jen 44,9 %. I v dalších položkách se výsledky z gymnázií od zbytku liší. Studující tohoto typu školy jsou k projevům sexuálního obtěžování citlivější než studující ostatních škol a tudíž ho častěji považují za obtěžující.

Překvapivé je, že zhruba polovina (50,4 %) respondentů a respondentek ze středních odborných učilišť nepovažují za obtěžující chování dotyky jako, objetí kolem ramen, a vstupování do osobního prostoru. Studující ze středních odborných škol mají podobný názor (43,0 %), avšak jen 28,1 % gymnazistů a gymnazistek se domnívá, že tento typ chování není obtěžující. Ukazování materiálů se sexuálním obsahem vnímají studující středních odborných škol a učilišť také méně nevhodně, než studující gymnázií. Tento typ chování nevnímá jako pro ně obtěžující 49,5 % respondentů a respondentek z učilišť a 41,4 % z odborných škol. Takto tento typ chování vnímá o 10,0 % méně dotázaných z gymnázií (viz Graf č. 13). Osobní zájem ze stran vyučujících, který přesahuje rámec školy, opět vnímají studující středních odborných škol a učilišť jako méně problematický než studující gymnázií. „Ne“ nebo „spíše ne“ označilo 46,2 % žáků a žákyň z odborných učilišť, 41,6 % z odborných škol a 30,6 % z gymnázií. Sexuálně podbarvená gesta a pohyby pak gymnazisté a gymnazistky vnímají výrazně častěji jako obtěžující chování než

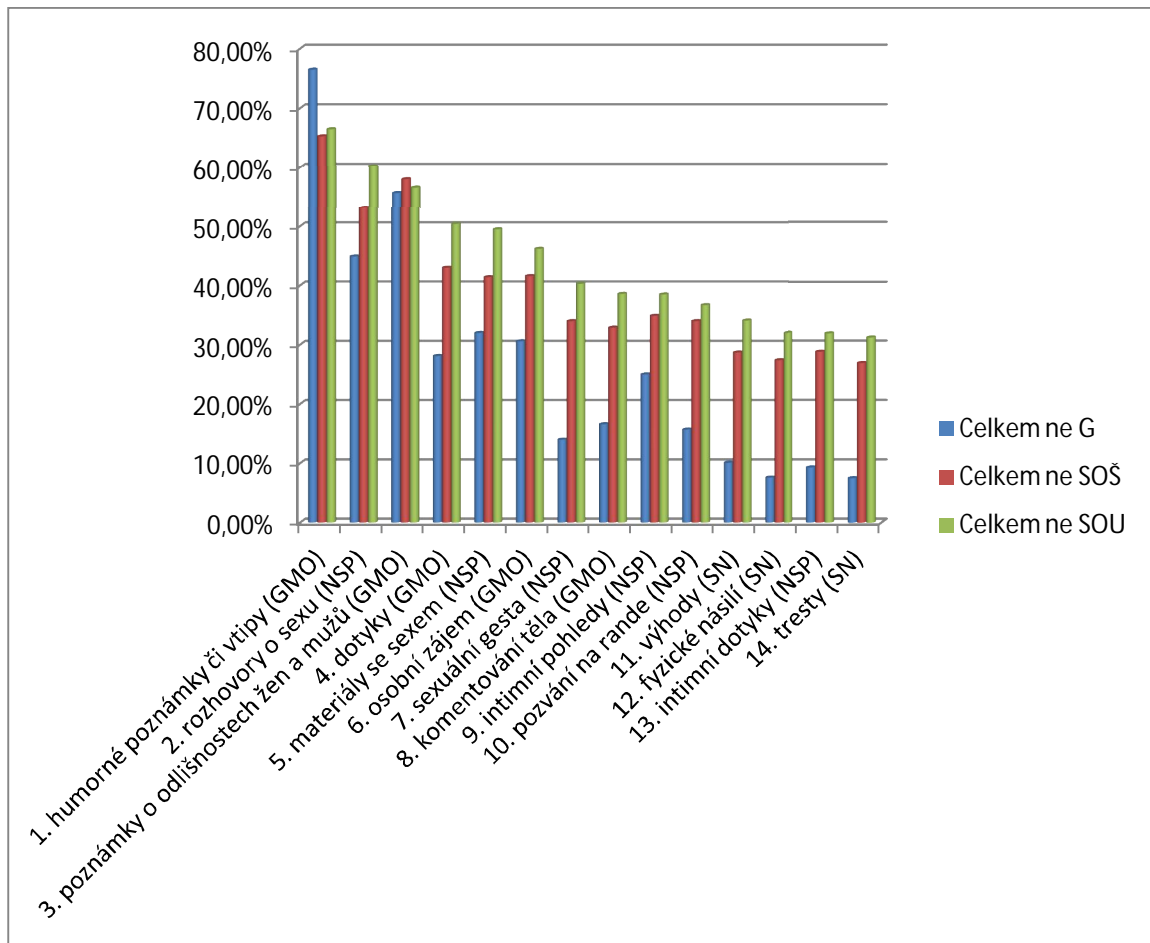
zbylí studující. Jako neproblematické toto chování označilo jen 14,0 % studujících z gymnázií, zatímco tento druh chování nepovažuje za obtěžující 40,3 % studujících odborných učilišť a 34,0 % odborných škol.

I u dalších položek můžeme pozorovat, že je rozdíl ve vnímání mezi studujícími dle různých typů středních škol výrazný. Komentování těla a vzhledu a neobvykle intimní pohledy jsou v průměru vnímány jako obtěžující chování o 20,0 % více studujícími, navštěvující gymnázia, než studujícími ostatních typů středních škol (viz Graf č. 13).

Překvapující odpovědi jsme zaznamenaly i u chování spadající do kategorie sexuálního nátlaku. U všech třech typů popsaného chování vyplynulo, že studující středních odborných učilišť a škol je vnímají výrazně méně jako obtěžující, než studující gymnázií. Nabízení výhod za sexuální sblížení nepovažuje za obtěžující 34,1 % respondentů a respondentek z učilišť, 28,1 % z odborných škol a jen 10,1 % z gymnázií. 32,0 % studujících z odborných učilišť a 27,4 % z odborných škol nevnímají použití fyzického násilí pro vynucení sexuální pozornosti jako obtěžující chování ze strany vyučujících. Tento nejvážnější typ sexuálního obtěžování však nepovažuje za obtěžující jen 7,6 % studujících z gymnázií. Jako nejvíce problematické byly označeny pohrůžky trestů či nevýhod při odmítnutí intimního sblížení. Tuto položku označilo jako neproblematické (odpovědělo „ne“ nebo „spíše ne“) nejméně studujících. Z odborných učilišť to bylo 31,2 % dotázaných, z odborných škol 26,9 % studujících a z gymnázií 7,5 % respondentů a respondentek.

Jak je patrné z Grafu č. 13, přibližně jedna třetina studujících středních odborných učilišť nepovažuje za obtěžující ani jedno z popsaného typu obtěžujícího chování. Na vnímání jednotlivých studentů jistě má vliv samotný obsah výuky. Jelikož jsou gymnázia všeobecně zaměřena, studující mají tu možnost dozvědět se více informací o společenských vědách a tím pádem mají i větší přehled o fungování společnosti. Z tohoto důvodu usuzuji, že jsou následně citlivější k určitým projevům obtěžujícího chování. Naopak, žáci a žákyně na středních odborných školách a učilištích jsou specializováni jen na svůj daný obor a nemají již mnoho možností dozvědět se více ze všeobecného společenského přehledu. Proto jim tedy chování jejich vyučujících, jako autorit, nepřijde problematické či „nenormální“.

Graf č. 13: Vnímání obtěžujícího chování dle typu střední školy

Již zmíněným aspektem, který měl na sesbíraná data také jistě vliv, je to, že ne všechny odpovědi byly zaznamenány podle pravdy. Jednak se liší socializace dívek a chlapců a jednak jsou značné i rozdíly v socializaci na jednotlivých typech škol. Předpokládám tedy, že studující odborných škol a učilišť nebrali dotazníky tak vážně, jako studující gymnázií.

3.3. Shrnutí empirické části

V empirické části své diplomové práce jsem nejprve představila metodologická východiska a samotný výzkum, kterému je tato práce věnována. Probrala jsem výhody i nevýhody výzkumné metody, a to nejen z hlediska feministické tradice. Popsala jsem výzkumný nástroj, který byl inspirován mezinárodně uznávaným dotazníkem SEQ a detailně se věnovala výzkumnému vzorku. Údaje zjištěné z provedeného dotazníkového šetření jsem následně interpretovala a podrobila analýze, která vycházela z teoretických východisek, představených v předchozí teoretické části mé práce.

4. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zmapovat výskyt a vnímání sexuálního obtěžování ze strany vyučujících na českých středních školách. V teoretické části své práce jsem představila historii vývoje a vnímání pojmu „sexuální obtěžování“, který se poprvé objevil v rovině pracovně-právních vztahů ve Spojených státech amerických. Čtenářstvo jsem pak seznámila se svými teoretickými východisky a také jsme zdůraznila nežádoucí dopady, které překračování zdravého pedagogického vztahu ze strany vyučujících u studujících vyvolává.

Empirická část se pak věnovala analýze sebraných dat, které odhalily, že se často či občas alespoň s jedním ze 17 hodnocených projevů, které mohou být potencionálně nepříjemné až obtěžující, setkává téměř 2/3 studujících. V porovnání se zahraničními výzkumy je výskyt obtěžujícího chování na českých středních školách dokonce vyšší, a tudíž se nejedná o ojedinělý jev, jak je bohužel doposud českou veřejností vnímán. Jako nejčastější forma obtěžujícího chování bylo zjištěno genderově motivované obtěžování, které se vyznačuje uplatňováním odlišného přístupu a genderových stereotypů. Osobní zkušenost s ním má 31,3 % dotázaných. S nechtěnou sexuální pozorností se ve středoškolském prostředí setkala 15,4 % respondentů a respondentek a sexuálnímu nátlaku muselo osobně čelit 1,9 % dotazovaných žáků a žákyň. Tyto výsledky odpovídají i zahraničním výzkumům, zaměřených na středoškolské prostředí (Timmerman, 2005; AAUW, 1993). Co se však týče sexuálního nátlaku v českém vysokoškolském prostředí, tam je jeho výskyt výrazně vyšší (9 % podle Vohlídalové, 2010).

Překvapivým výsledkem našeho výzkumu bylo, že mírně častěji uváděli zkušenosti s obtěžujícím chováním ze strany vyučujících chlapci než dívky (69% versus 61%). Na rozdíl od výše popsané shody se zahraničními výsledky týkající se právě míry zkušeností chlapců a dívek se naše výsledky od těch zahraničních zásadně liší. Čeští chlapci uváděli, že mají více osobních zkušeností než dívky se všemi typy popsaného problematického chování s výjimkou poznámek o odlišnosti žen a mužů a intimních pohledů (viz Příloha 1, otázka č. 6 a č. 8). Zahraniční studie naopak uvádějí častější zkušenosti s obtěžujícím chováním studentek (AAUW, 1993; Timmerman, 2005). Vysvětlení této odlišnosti může spočívat v hloubce a povaze povědomí o genderovém řádu, které v české společnosti panuje. Další příčinou může být i to, že položky byly formulovány tak, že z nich nevyplývá, jestli dané chování ze strany vyučujících přináší jedincům výhody či nevýhody.

Nezanedbatelným aspektem je i to, že žáci nemuseli ve svých výpovědích uvádět pravdu, ale spíše si dělat „legraci“.

Dalším bodem analýzy pak bylo porovnání vnímání nežádoucích učitelských projevů podle pohlaví jedinců. Ukázalo se, že dívky, i přes to, že podle našich výsledků většinu chování nezaznamenaly jako své zkušenosti, vnímají posuzované chování významně častěji jako obtěžování než chlapci.

Jako hlavní iniciátor obtěžujícího chování byl označen učitel (52,9 %) a jako oběť byla nejčastěji identifikována studentka (77,2 %). Toto zjištění je v rozporu se zahraničními výzkumy, které odhalily velký výskyt obtěžování ze strany spolustudujících (tzv. *peer to peer harassment*).

Následující kapitola byla pak věnována analýze našich výsledků podle jednotlivých typů škol, ve kterých výzkum probíhal, tj. gymnázia, středně odborné školy a středně odborná učiliště. Ve všech třech typech škol byly jako nejčastější forma obtěžujícího chování zaznamenány humorné poznámky či přímo vtipy na ženy a muže a jejich odlišné charakteristiky z kategorie genderového obtěžování (SOŠ: 50,6 %, G: 42, 2 %, SOU: 44,1 %). I přes to, že výskyt různých forem sexuálního obtěžování byl nejvyšší na středních odborných učilištích, tamější studenti však tyto typy chování považují za obtěžující nejméně. Na druhou stranu, studenti a studentky gymnázií nejčastěji označovali různé druhy chování jako jim nepříjemné. Rozdíly ve vnímání mohou být zapříčiněny především odlišným obsahem studia. Gymnazisté a gymnazistky mají větší všeobecný přehled o fungování společnosti, a proto jsou k jednotlivým projevům citlivější. I zde tedy hrají důležitou roli obeznámenost a hloubka povědomí o genderovém řádu naší společnosti.

Můžeme tedy shrnout, že problematické chování ze strany vyučujících je na českých středních školách častým, ale bohužel doposud nereflektovaným, jevem. Ačkoli je v českém vzdělávacím systému kladen důraz na odmítání jakéhokoli nerovného či diskriminujícího zacházení týkající se dívek a chlapců, reálný stav tomu neodpovídá. Hlavní příčina spočívá v nedostatečném povědomí o genderové problematice a to jak na straně laické tak i akademické populace. Co více, v českém vzdělávacím prostředí chybí preventivní opatření, školní směrnice či informační materiály, které by vzniklé situace pomohly, jak oběťm, tak vedení škol, řešit. S přihlédnutím k diskutovaným dopadům, které mohou být sexuálním obtěžováním vyvolány, je přehlížení tohoto fenoménu zarážející. S ohledem na zjištěné genderové rozdíly by bylo za potřebí se následně podrobněji věnovat právě jejich příčinám a pomocí kvantitativního výzkumu porozumět i

odlišnostem mezi českými a zahraničními nálezy. Doufám, že provedený výzkum vyvolá na toto téma seriózní diskuzi, která bude mít na paměti především eliminaci projevů, které dospívajícím studujícím škodí a ovlivňují jejich budoucí životy.

LITERATURA

- Bourdieu, Pierre. (2000). *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Brandenburg, B. J. (1997). *Confronting Sexual Harassment: What Schools and Colleges can do*. New York: Teachers College Press.
- DeSouza, Eros, Gigi Fansler. (2003). „Contrapower Sexual Harassment: A Survey of Students and Faculty Members“. *Sex Roles* 48 (11-12): 529-542.
- Dziech, Billie, Linda Weiner. (1984). *The Lecherous Professor: Sexual Harassment on Campus*. Boston: Bacon Press.
- Fitzgerald, Louis, Sandra Shullman, Nancy Bailey, Margaret Richards, Janice Swecker, Yael Gold, Mimi Ormerod, Lauren Weitzman. (1988). „The incidence and Dimensions of Sexual Harassment in Academia and the Workplace“. *Journal of Vocational Behavior* 32. 152-175.
- Fitzgerald, Louis. (1990). „Sexual harassment: The definition and measurement of a construct“. In Paludi, M. A. (ed.). (1991). *Ivory power: Sexual Harassment on campus*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Friedan, Betty. (2002). *Feminine mystique : rozšířené vydání s novou předmlouvou a epilodem autorky*. Praha: Pragma.
- Fromuth, M. Ellen; Holt, Aimee; Parker, April L. (2001). Factors Affecting College Students' Perceptions of Sexual Relationships Between High School Students and Teachers. *Journal of Child Sexual Abuse*. 10 (3). 59 – 73.
- Gelfand, Michele; Fitzgerald, Louis; Drasgow, Fritz. (1995). The Structure of sexual harassment: A Confirmatory Analysis across Cultures and Settings. *Journal of Vocational Behavior* 47. 164-77.
- Gutek, B. A. (1985). *Sex and the workplace*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Gutek, B. A. (1995). How subjective is sexual harassment? An examination of rater effects. *Basic and applied Social Psychology*. 1995, 17, (4). 447-467.
- Havelková, Barbara. Právní úprava obtěžování z důvodu pohlaví a sexuálního obtěžování. In Křížková, A. et al. (2006). *Sexualizovaná realita pracovních vztahů: Analýza sexuálního obtěžování v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 95-106.
- Havelková, H. (2004). První a druhá vlna feminismu: Podobnosti a rozdíly. In Valdřová, Jana Decarli, Formánková, Lenka, Rytířová, Kristýna. (2004). *ABC feminismu*. Brno : Nesehnutí. 169-182.
- Havlík, R., Halászová, V., Prokop, J. (1996). *Kapitoly ze sociologie výchovy*. Praha: Ped. Fak.UK.
- Hendl, Jan. (2005). *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál.

- Hostile Hallways: Bullying, Teasing, and Sexual Harassment in school.* (2001) [online]. Washington, D.C. : AAUW Educational Foundation, 2001 [cit. 2011-09-05]. Dostupné z WWW: <http://www.aauw.org/learn/research/upload/hostilehallways.pdf>
- Hostile Hallways: The AAUW Survey on Sexual Harassment in America's Schools.* (1993) [online]. Washington, D.C. : AAUW Educational Foundation, 1993 [cit. 2011-09-05]. Dostupné z WWW: <http://www.aauw.org>.
- Juračková, Eva. (2009). *Sexuální obtěžování na vysokých školách: perspektiva studujících.* Nerepublikovaná diplomová práce. Praha: FHS UK.
- Kimmel, Michael S. (2000). *The Gendered society.* New York: Oxford University Press.
- Klaus, Václav. Václav Klaus vetoval antidiskriminační zákon. In *Občanský Institut* [online]. [s.l.] : [s.n.], 2009 [cit. 2010-06-13]. Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/cs/Vaclav-Klaus-vetoval-antidiskriminacni-zakon-c1274/>.
- Komárek, Stanislav ; Havlíček, Jan. Manuál moderního inkvizitora. *Lidové noviny* [online]. 19. 2. 2010, 1, [cit. 2011-09-05]. Dostupný z WWW: <http://hn.ihned.cz/c1-40626340-manual-moderniho-inkvizitora>.
- Křížková, Alena, et al. (2006). Sexualizovaná realita pracovních vztahů: Analýza sexuálního obtěžování v České republice. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Křížková, Alena, Zuzana Uhde. (2005). „Genderové bariéry: Příklad sexuálního obtěžování“. *Gender, Rovné příležitosti, Výzkum* 6 (2). 31-37.
- Lee, Valerie E.; Croninger, Robert G.; Linn, Eleanor; Chen, Xianglei. (1996). The culture of sexual harassment in secondary schools. *American Educational Research journal.* 33 (2). 383 – 417.
- Loredo, Carren; Rein, Anne; Deaux, Kay. (1995). Judgments and Definitions of Sexual Harassment by High School Students. *Sex Roles.* 32 (1/2). 29 – 45.
- MacKinnon, Catherine. (1979). *Sexual Harassment of Working Women.* New Haven, CT: Yale University Press.
- Marksová-Tominová, M. et al. (2003). *(RE)prezentace žen v médiích.* Praha: Gender Studies,
- McCormack, A. (1985). The sexual harassment of students by teachers: The case of students in science. *Sex Roles.* 21-31.
- McKee, Alice. *Hostile Hallways: The AAUW Survey on Sexual Harassment in America's Schools* [online]. Washington, D.C. : AAUW Educational Foundation, 1993 [cit. 2011-09-05]. Why a Survey on Sexual Harassment?, s. . Dostupné z WWW: <http://www.aauw.org>.
- Mckinney, K. (1990). Sexual harassment of university faculty by colleagues and students. *Sex Roles.* 23. 421-438.
- Miller, Laura. (1997). „Not just weapons of the weak: gender harassment as a form of protest for Army men“. *Social Psychology Quarterly* 60 (1). 32-51.

Nesmyslno [online]. 2010 [cit. 2011-09-05]. Příspěvek k debatě o Příručce o sexuálním obtěžování . Dostupné z WWW: <<http://www.volny.cz/nesmyslno/prirucka.html>>.

Paludi, Michele, Richard Barickman (eds.). (1991). *Academic and Workplace Sexual Harssment*. New York: Suny Press.

Pavlík, Petr; Kolářová, Kateřina; Smetáčková, Irena. (2010). Sexual and Gender motivated Harassment at Czech Universities: Incidence, Perception and Implications for Sexual Ethics. In *Sex, Drugs and Rock & Roll : Psychological, Legal and Cultural Examinations of Sex and Sexuality*. London: Inter-Disciplinary Press. 77-87.

Průcha, Jan. (2001). *Moderní pedagogika*. 3. Praha: Portál.

Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.

Renzetti, Claire M., Daniel J. Curran. (2003). *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.

Robinson, Kerry H. (2005). Reinforcing hegemonic masculinities through sexual harassment: issues of identity, power and popularity in secondary schools. *Gender and Education*. 17 (1). 19 – 37.

Rospenda Kathleen, Judith Richman, Stephanie Nawyn. (1998). „Doing power: the confluence of gender, race and class in contrapower sexual harassment“. *Gender and Society* 12(1). 40-60.

Směrnice Evropského Parlamentu a Rady 2002/73/ES kterou se mění směrnice Rady 76/207/EHS o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky. [online]. [cit. 15. 7. 2011]. Dostupné z: <<http://www.mkc.cz/uploaded/download/Smernice-Rady-2002-73-ES.doc>>.

Smetáčková, Irena; Pavlík, Petr; Kolářová, Kateřina. (2009). Co je sexuální obtěžování a jak se mu bránit: Příručka pro studující vysokých škol. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z WWW: <http://www.fhs.cuni.cz/gender/pdf/metodika_pro_studenty_FINAL.pdf>. ISBN 978-80-87398-03-6.

Smetáčková, Irena; Pavlík, Petr; Kolářová, Kateřina. (2009). Sexuální obtěžování na vysokých školách: Proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu dělat: Příručka pro vedení vysokých škol a vyučující. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z WWW: <http://www.fhs.cuni.cz/gender/pdf/metodika_pro_vyucujici_FINAL.pdf>. ISBN 978-80-87398-02-9.

Smetáčková, Irena; Pavlík, Petr. (2011). Sexuální obtěžování na vysokých školách: Teoretické vymezení, metodologický přístup, výzkumné výsledky. In *Sociologický časopis*. 47(2). Praha: Sociologický ústav AV ČR. 1-26.

Sněmovna konečně prosadila antidiskriminační zákon. In CERQUEIROVÁ, Andrea. *Ta-Gita aktuálně* [online]. [s.l.] : [s.n.], 2009 [cit. 2010-06-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.ta-gita.cz/aktualne/snemovna-konecne-prosadila-antidiskriminacni-zakon/>>.

- Stein, N., Marshall, N. & Tropp, L. (1993). *Secrets in Public: sexual harassment in our schools. A report on the results of a Seventeen magazine survey*. Wellesley College, MA: Center for research on Women.
- Studd, Michael, Urs. E. Gattiker. (1991). „The Evolutionary Psychology of Sexual Harassment in Organizations“. *Ethology And Sociobiology*.
- Šebestová, Johanka. (2005). „Fakta a mýty o sexuálním obtěžování“. *Gender, Rovné příležitosti, Výzkum* 6 (2). 15-18.
- Taylor, J. K. (2001). *Sexual Harassment: A Non-Adversarial Approach*. New York: NYU Press.
- Timmerman, Greetje. (2003). Sexual Harassment of Adolescents Perpetrated by Teachers and by Peers: An Exploration of the Dynamics of Power, Culture, and Gender in Secondary Schools. *Sex Roles*. 48 (5/6). 231- 244.
- Timmerman, Greetje. (2005). A comparison between girl and boys experiences of unwanted sexual behaviour in secondary schools. *Educational Research*. 47 (3). 291 – 306.
- Uhde, Zuzana. (2006). Kořeny genderové nespravedlnosti: kritický přístup. In Křížková, Alena, et al. (2006). *Sexualizovaná realita pracovních vztahů: Analýza sexuálního obtěžování v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 13-23.
- Valdrová, Jana. (2006). *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií*. Ústí nad Labem : Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- Vohlídalová, Marta. (2010). Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí v číslech. Kvantitativní studie vybrané fakulty pražské vysoké školy In Vohlídalová, Marta (ed.); Šaldová, Kateřina; Tupá Barbora. (2010). *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: analýza, souvislosti, řešení*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 27-48.
- Vrátná, Kateřina. (2003). *Diskurz sexuálního obtěžování v českém tisku*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: FHS UK.
- Welsh, Sandy. (1999). „Gender and Sexual Harassment“. *Annual Review of Sociology* 25: 169-190.
- Wishnietsky, D. H. (1991). Reported and Unreported Teacher-Student Sexual Harassment. *Journal of Educational Research*. Vol. 84 (No. 3). 164-169.
- Zákon č. 46/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů. [online]. [cit. 15. 7. 2011]. Dostupné z: <http://www.lexdata.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571d20046a0b20000000000000000/c12571d20046a0b2c1256e370035f5f8?OpenDocument>.
- Zippel, Kathrin. (2006). *The Politics of Sexual Harassment: A Comparative Study of The United States, the European Union, and Germany*. New York: Cambridge University Press.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Kvantitativní výzkumné šetření – dotazník

Vážená studentko, vážený studente,

Obracíme se na Vás v rámci výzkumu, který zjišťuje výskyt obtěžujícího chování na středních školách. Rádi bychom Vás požádali o vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je anonymní, a proto prosím odpovídejte upřímně. Děkujeme Vám za ochotu a čas.

Za výzkumný tým

Ing. Petr Pavlík, PhD.

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

1) Setkal/a jste se během studia na střední škole s následujícím chováním ze strany svých učitelů a učitelek? U každého chování označte, zda chování bylo namířeno na Vás osobně nebo jste jej zažil/a ve vaší třídě nebo jste se o něm pouze doslechl/a.

	Toto chování jsem zažil/a já osobně:			S tímto chováním jsem se setkal/a v naší třídě:			Od ostatních vím o tomto chování v jiných třídách či školách:		
	Nikdy	Občas	Často	Nikdy	Občas	Často	Nikdy	Občas	Často
1. odlišný přístup (chování, hodnocení) k určitému člověku v porovnání s přístupem k ostatním lidem ve třídě	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. zesměšňující až urážlivé poznámky na konkrétního člověka	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. nepatřičné komentování těla či vzhledu konkrétních lidí	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. dotyky a vstupování do	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	osobního prostoru (např. ruka kolem ramen)								
5.	projevování osobního zájmu, které přesahuje rámec školy a obvyklý vztah k ostatním studujícím	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6.	vážně míněné poznámky o odlišnosti žen a mužů, které snižují jednu z těchto skupin (např. ženy nerozumí počítačům tak dobře jako muži)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7.	humorné poznámky či vtipy na ženy a muže a jejich odlišné charakteristiky (např. muži a ženy jsou dva různé živočišné druhy, vtipy o blondýnách)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8.	neobvykle intimní pohledy (např. pohledy do výstřihu)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9.	sexuálně podbarvená gesta, pohyby či výrazy obličeje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10.	ukazování materiálů se sexuálním obsahem nesouvisící s výukou	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11.	rozhovor či vyprávění vtipů a příběhů týkající se sexu bez	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	souvislosti s výukou									
12	intimnější dotyky (např. poplácání po zadku, pohlazení po tváři)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13	pozvání na osobní schůzku či rande mimo školu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14	naznačování či přímo nabízení výhod za intimní sblížení	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15	pohrůžka trestů či nevýhod při odmítnutí intimního sblížení	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16	použití fyzického násilí pro vynucení sexu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17	jiné nepříjemné chování – uveďte jaké:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2) Jaké chování ze strany učitelů a učitelek pro Vás je obtěžující? U každého z následujících typů chování uveďte, zda jej Vy osobně vnímáte jako obtěžování. Pokud s takovým chováním nemáte zkušenost, odhadněte, zda byste jej považoval/a za obtěžování.

		ano	spíše ano	spíše ne	ne
1.	odlišný přístup k Vám v porovnání s přístupem k ostatním lidem ve třídě	☐	☐	☐	☐
2.	zesměšňující až urážlivé poznámky na Vaši osobu	☐	☐	☐	☐
3.	nepatřičné komentování Vašeho těla či vzhledu	☐	☐	☐	☐
4.	dotyky, vstupování do Vašeho osobního prostoru (např. ruka kolem ramen)	☐	☐	☐	☐
5.	projevování osobního zájmu, které přesahuje rámec školy a obvyklý vztah k ostatním studujícím	☐	☐	☐	☐
6.	vážně míněné poznámky o odlišnosti žen a mužů, které snižují jednu z těchto skupin (např. ženy)	☐	☐	☐	☐

	nerozumí počítačům tak dobře jako muži)				
7.	humorné poznámky či vtipy na ženy a muže a jejich odlišné charakteristiky (např. vtipy o blondýnách)	☐	☐	☐	☐
8.	neobvykle intimní pohledy (např. pohledy do výstřihu)	☐	☐	☐	☐
9.	sexuálně podbarvená gesta, pohyby a výrazy obličeje	☐	☐	☐	☐
10.	ukazování materiálů se sexuálním obsahem nesouvisící s výukou	☐	☐	☐	☐
11.	rozhovor či vyprávění vtipů a příběhů týkající se sexu bez vztahu k výuce	☐	☐	☐	☐
12.	intimnější dotyky (např. poplácání po zadku, pohlazení po tváři)	☐	☐	☐	☐
13.	pozvání na osobní schůzku či rande mimo školu	☐	☐	☐	☐
14.	naznačování či přímo nabízení výhod za intimní sblížení	☐	☐	☐	☐
15.	pohrůžka trestů či nevýhod při odmítnutí intimního sblížení	☐	☐	☐	☐
16.	použití fyzického násilí pro vynucení sexu	☐	☐	☐	☐
17.	jiné nepříjemné chování – uveďte jaké:	☐	☐	☐	☐

3) Pokud na středních školách dojde k obtěžování kvůli tomu, že je daný člověk ženou, či mužem, kdo v takovém případě obvykle obtěžuje a kdo je obtěžován? V každé skupině prosím označte jednu, nejčastější možnost.

Obtěžující osoby

- Učitel-muž
- Učitelka-žena
- Student-chlapec
- Studentka-dívka
- Někdo jiný

Obtěžované osoby

- Učitel-muž
- Učitelka-žena
- Student-chlapec
- Studentka-dívka
- Někdo jiný

4) V jakých konkrétních situacích obvykle dochází k obtěžování kvůli tomu, že je daný člověk mužem, či ženou? U každé z možností označte, jak pravděpodobné podle vás je, že v dané situaci může dojít k obtěžování ze strany vyučujících.

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
1. Přímo ve vyučování	☐	☐	☐	☐
2. O přestávkách	☐	☐	☐	☐
3. Při volnočasových aktivitách ve škole	☐	☐	☐	☐
4. Při jiných školních akcích v prostoru školy	☐	☐	☐	☐
5. Při jiných školních akcích mimo prostor školy (např. výlety či exkurze)	☐	☐	☐	☐
6. Při konzultacích či doučování	☐	☐	☐	☐
7. Při náhodném setkání mimo školu	☐	☐	☐	☐
8. Jiná situace – napište jaká:	☐	☐	☐	☐

5) Jak studentky a studenti reagují či mohou reagovat na obtěžující chování ze strany vyučujících? Odpovědi rozdělte podle toho, jaké jsou obvyklé reakce a jaké jsou správné reakce v takových situacích. V každém sloupci označte všechny možnosti, které odpovídají vašim zkušenostem či názorům.

	obvyklá reakce	správná reakce
1. Nechají si to pro sebe, s nikým o tom nemluví	☐	☐
2. Svěří se nejbližším kamarádkám, kamarádům	☐	☐
3. Řeknou to celé třídě	☐	☐
4. Požádají konkrétní učitele/učitelky, aby s chováním přestali	☐	☐
5. Oznamí to jiným vyučujícím či vedení školy	☐	☐
6. Oznamí to rodičům	☐	☐
7. Oznamí to někomu jinému	☐	☐
8. Napíše anonymní vzkaz do školní schránky důvěry či na školní web	☐	☐
9. Hledají radu na internetu	☐	☐
10. Jiná reakce – napište jaká:	☐	☐

6) Posuďte prosím následující situace týkající se vztahů mezi vyučujícími a studujícími na středních školách. U každé situace odpovězte na čtyři otázky tak, že vždy označíte jedno z políček na škále.

- A) Studentovi/ce hrozí propadnutí. Učitel/ka významně říká: „Vaše výsledky jsou tak špatné, že mi nezbývá, než vám dát na vysvědčení za pět. Možná bychom to ale mohli ještě nějak zvrátit. Záleží na tom, co všechno jste ochotný/á pro to udělat. Pokud chcete dostat lepší známku, přijďte večer ke mně domů.“

1.	Jak byste se Vy osobně cítil/a v pozici studenta/ky?	dobře	☐	☐	☐	☐	☐	špatně
2.	Jak byste se cítil/a, kdybyste byl/a svědkem podobné situace?	dobře	☐	☐	☐	☐	☐	špatně
3.	Je podle Vás popsané chování v souvislosti se školou v pořádku?	ano	☐	☐	☐	☐	☐	ne
4.	Je podle Vás takové chování obtěžováním?	ano	☐	☐	☐	☐	☐	ne

- B) Učitel/ka opakovaně dělá nepatřičné poznámky na vzhled a osobní život studentek/ů. Například když si student/ka sundává při hodině mikinu, významně se na něj/ní dívá a přitom říká: „Klidně s tím svlékáním pokračujte. To mě zajímá, co přijde dál.“

1.	Jak byste se Vy osobně cítil/a v pozici studenta/ky?	dobře	☐	☐	☐	☐	☐	špatně
2.	Jak byste se cítil/a, kdybyste byl/a svědkem podobné situace?	dobře	☐	☐	☐	☐	☐	špatně
3.	Je podle Vás popsané chování v souvislosti se školou v pořádku?	ano	☐	☐	☐	☐	☐	ne
4.	Je podle Vás takové chování obtěžováním?	ano	☐	☐	☐	☐	☐	ne

- C) Učitel/ka dává najevo svůj osobní zájem o jednoho konkrétního člověka ve třídě. Dělá poznámky na to, jak dobře vypadá, jak je inteligentní, hodně se s ní/m baví o přestávkách, ptá se ho/jí na osobní život, začíná jí/mu psát osobněji laděné e-maily.

1.	Jak byste se Vy osobně cítil/a v pozici studenta/ky?	dobře	☐	☐	☐	☐	☐	špatně
----	--	-------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------

2.	Jak byste se cítil/a, kdybyste byl/a svědkem podobné situace?	dobře	☐	☐	☐	☐	☐	špatně
3.	Je podle Vás popsané chování v souvislosti se školou v pořádku?	ano	☐	☐	☐	☐	☐	ne
4.	Je podle Vás takové chování obtěžováním?	ano	☐	☐	☐	☐	☐	ne

D) Učitel/ka komentuje vysvědčení: „Mezi děvčaty není žádná s jedničkou z matematiky nebo fyziky. Opět se nám potvrdilo, že holky nemají na tyto předměty prostě buňky. Ale u kluků bychom takovou oblast taky našli, například starat se o děti jim dělá od přírody potíže. ”

1.	Jak byste se Vy osobně cítil/a v pozici studenta/ky?	dobře	☐	☐	☐	☐	☐	špatně
2.	Jak byste se cítil/a, kdybyste byl/a svědkem podobné situace?	dobře	☐	☐	☐	☐	☐	špatně
3.	Je podle Vás popsané chování v souvislosti se školou v pořádku?	ano	☐	☐	☐	☐	☐	ne
4.	Je podle Vás takové chování obtěžováním?	ano	☐	☐	☐	☐	☐	ne

Jste dívka, nebo chlapec?

Dívka

Chlapec

Kolik je vám let?

Na kterém typu střední školy studujete?

Gymnázium
 SOU
 SOŠ
 OU, U

Uveďte prosím obor:

V kterém ročníku studujete?

Jaké jsou vaše plány po skončení střední školy?

- pokračovat ve studiu
- jít do zaměstnání
- odjet do zahraničí
- jiný plán – napište jaký:

DĚKUJEME ZA VYPLNĚNÍ DOTAZNÍKU.

Příloha č. 2: Tabulky statistických údajů

Tabulka č. 1: Výskyt obtěžujícího chování v absolutních číslech

Tato č. 1 tabulka znázorňuje počty studujících se zkušeností s nějakým typem sexuálního obtěžování na střední škole ve školním roce 2009/2010, vztáhneme-li procentuální výsledky našeho výzkumu na celou populaci.

Kategorie chování	Osobní zkušenost	Vlastní třída	Cizí škola
Genderově motivované obtěžování	175 185	261 378	307 832
Sexuální pozornost	86 193	121 454	192 535
Sexuální nátlak	10 634	15 112	50 932

Tabulka č. 2: Výskyt sexuálního nátlaku v absolutních číslech

Tabulka č. 2 ukazuje počty studujících se zkušeností se sexuálním nátlakem ze strany vyučujících na střední škole ve školním roce 2009/2010, vztáhneme-li procentuální výsledky našeho výzkumu na celou populaci.

Typ chování	osobní zkušenost	vlastní třída	jiné školy
1. nabízení výhod	17 910	22 947	84 514
2. pohružka trestů	7 836	10 634	41 977
3. fyzické násilí	6 716	11 194	25 746

Tabulka č. 7: Žáci středních škol dle oborů a pohlaví ve školním roce 2009/2010

Tabulka č. 7 znázorňuje počty studujících žen a mužů na českých středních školách v akademickém roce 2009/2010 dle studovaného oboru (ČSÚ, 2011, online).

Skupina oborů KKO V	Žáci SOŠ		Žáci SOU, OU		Žáci G	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
Přírodní vědy a nauky	1 664	3 432	/	/	/	/
Technické vědy a nauky	12 612	79 053	9 075	59 371	/	/
Zemědělství - lesnictví, veterinární vědy	6 205	4 726	/	/	/	/
Zdravotnictví, lékařské a farmaceutické vědy	12 849	1 570	523	55	/	/
Společenské vědy a služby	112 773	53 273	29 461	16 030	/	/
Vědy a nauky o kultuře, umění	5 897	2 829	239	633	/	/
CELKEM	152 000	144 883	39 298	76 089	84 531	59 320